

Opstellen heer A.H. Veder,

1985-1986

De index is gemaakt uitgaande van een getypte index, welke echter niet door de auteur zelf is gemaakt: de opstellen zijn getypt op een ouderwetse typemachine, terwijl deze index van een printer afkomstig is. Het is mij niet gelukt alle titles te vinden. In sommige gevallen heb ik (sub) titels toegevoegd die niet in de tekst staan, maar wel in de index, of juist andersom. Deze titels heb ik gemarkeerd met een *.

De datum behoort steeds bij de tekst die volgt.

Index

1. Houtso-oh en Hachnosoh	6
Algemene regels*	6
Uitzonderingen	7
2. De functie van GELIELOH	8
Verschil met heden ten dage.	10
3. BEIS HAMIDROSJ	10
Verschillende tijden van minche*	10
4. De “groene” zaal, Centrum van Joods Amsterdam en Joods Nederland vóór 1940,.....	12
Lot van Joune Kan “Dresden” na de oorlog*	13
5. Vervolg op rapport 15.8.1985 (GROENE ZAAL)	14
Tegenwoordig*	14
6. Het gebruik der Nederlandse Taal binnen de N.I.H.S. in de periode 1920-1940.	15
7. Overlijden in de periode 1920-1940.	16
De beide Chef-Osekien	17
Uitdragers*	17
Het Joods Begrafeniswezen*.....	20
Na de oorlog*	20
8. KLEEDING TER SYNAGOGE EN GEDRAG	21
Ambtsdragers	21
De oppassers.....	21
Kaddiesj.....	22
Bezoekers	22
Heden ten dage	22
9. Minhoogiem en de keuken.....	23
Op werkdagen	23
Op Shabbos*:	23
De Vrijdagavond-maaltijd.....	24
De Shabbos-ochtend maaltijd.....	24
Tegenwoordig.....	24
Op Rousj Choudesj.....	24
Op Rousj Hasjoonoh	24
Op uitgaande Jom Kippoer.....	24
Op Soekkous	24
Op Housjangnooh Rabbooh	24
Op Sjemienie Chak Hongatseeres	24

Op Simchas Touroh.....	24
Op Chanoekoh.....	25
Op Ghamisjooh Ngosor Besichewot.....	25
Op Poeriem.....	25
Op Peesach.....	25
De maaltijd bij de Seider.....	25
Op Schewoengous.....	25
Op ngeerev Tischngooh Be-av.....	25
Bij lewajous.....	26
Bij de Mieloh.....	26
Bij de Chassene.....	26
Op Shabbos Besjallach.....	26
10. Minhogiem t.a.v. de Besnijdenis.....	26
De taak van de verbibder*.....	27
11. Minhogiem in de keuken.....	27
MATSOUS.....	27
PAAS COMITE.....	27
12. Voorziening van Vlees en Gevogelte.....	29
VLEES.....	29
Sechitas*.....	29
GEVOGELTE.....	30
Koshere artikelen, die thans niet meer bestaan in Amsterdam*.....	31
13. De ontwikkeling van het “gewone” Joodse leven in de periode 1920/40 en daarna in Amsterdam.....	31
Geboorte.....	31
Huwelijk & Valderapussen.....	32
Vertier.....	32
14. VERVOLG van 13.....	34
KINDERWAGEN.....	35
ADVOCATEN.....	36
15. Praerogatieven.....	36
KOUHANIEM.....	38
16. Het gebed ”JIZKOUR “.....	38
Verschillende versies*.....	39
Artikelen*.....	39
17. MIE SJEE-BEIRACH.....	41
Hoeveel je betaalt.....	42

18.	Chazookoh	43
	Voorbeelden van het Chazookooh recht*	44
19.	Techoem Shabbos	45
	Verschillende Minhogiem*	45
20.	R E G L E M E N T.....	46
	Ceremoniële Orde voor de Synagogen der N.I.H.S. te Amsterdam. 1901.....	46
21.	Vervolg OCHTENDGEBED	48
	Werkdagen*	48
	Tefillien sjel Jod.....	49
	Tefillien sjel Rousj	49
	Tefillien sjel Jod.....	49
22.	Korban Toomied.	50
	Broches van Schmone Esre*	51
23.	KORBAN TOOMIED.....	52
	7-stuiver Tefilloh Hausdorff.....	52
24.	Vervolg Schacharies – gebed	53
	Na de luide herhaling van Schemounei Ngesrei	53
	Opmerking.....	54
	ALGEMENE VASTENDAGEN	54
	POUREIS NGAL SJEMANG.....	55
25.	SJIER HAJIECHOED en SJIER HAKOWOUD.....	55
	Gezamenlijk & op werkdagen*	55
26.	Het middag-gebed (MINCHOH)	56
	Avonddienst	58
	Shabbos-dienst	58
	Uitzondering.....	58
	2e Uitzondering	58
	Opmerking.....	60
	Kaddisch-gebed.....	60
	Half Kaddiesj*	60
	Tegelijk uitgesproken*	60
	Opmerking.....	61
27.	Gerechtigden tot het uitspreken van het Kaddiesj-gebed.....	61
	Beperking	61
	VOORRECHTEN	62
28.	Vervolg Vrijdagavond-dienst.....	66
	De Shabbos-ochtend-dienst.....	66

Shabbos Beschallach*	67
UITZONDERING	68
29. Haftouroh	69
OPMERKING	70
30. Amsterdamse Mie Sjee-beirach.....	71
Shabbosmiddag*	71
ROUSH CHOUDSJ	72
ROUSCH CHOUDSJ OP SHABBOS.....	73
31. “De ceremoniële Orde” voor verschillende maanden*	74
WIJN	74
Ochtendberouchous	74
SIEM SJOLOUM - SJOOLOUM ROV	75
JANGALLEE WELOOWOUH	75
NISSAN	75
Ngeerev Peesach	76
32. NISSAN (vervolg).....	77
PEESACH	78
Haftouroh op Peesach.....	78
NESIEAS KAPPAJIEM	79
Minchohdienst*	79
Avonddienst 2e dag Peesach*	79
Choul Hamoungeid	79
33. Vervolg Choul Hamoungeid Peesach	80
34. SIWAN.....	83
TAMMOEZ.....	84
35. vervolg TAMMOEZ	85
Menachem Av.	86
Siertorens.....	86
36. Shabbos-Deworiem = Chazzoun (Schwarz Shabbos).....	87
9 Av	88
15 Av	88
Van en met 10 Av.....	88
Shabbos Nachamoe	88
Elloel	89
37. Vervolg Choudesj Elloel	90
38. De eerste dag Roush Hasjonoh.....	92
39. Vervolg EERSTE dag Roush Hasjonoh.....	95

Tijdstip der Ochtend-deroshoh.....	95
De orde der Tekiengous	96
Moesaph	96
NGOOLEINOE.....	97
40. Vervolg eerste dag Roush Hasjonoh	99
De tweede dag Roush Hasjonoh.....	100
41. De tien “bekeringsdagen”	100
Tsoum Gedaljoh	101
42. De dag vóór Jom Kippoer	103
KOL NIDREI-dienst	103
43. Einde der Kol Nidrei-dienst.	105
Begin	105
Kaarsenverlichting	105
Kleine elektrische verlichting	106
Jom Kippoer	106
Jacob Israël de Haan.....	106
Kerie-as Hatourooh	106
44. Schacharies van Jom Kippoer	107
De Pesiechoh*	107
45. De Selichous van Schacharies*	109
Kedoesjoo.....	111
Brief.....	112
46. Jom Kieppoer denst*	114
Moesaph	115
47. Vervolg Moesaph-Jom Kippoer	117
48. Het voorlezen uit de Touroh bij de middagdienst	119
De stukjes, die worden gezegd*	120
49. Jom Kippoer (Het “slotgebed”).....	121
Hoe het gaat*.....	121
50. Uitgaande Jom Kippoer en verder	122
De voorbereiding van het Loofhuttenfeest*	123
51. Het Loofhuttenfeest.....	124
De Ethrog*	124

1. Houtso-oh en Hachnosoh

Algemene regels en uitzonderingen*

Algemene regels*

De erefunctie: (Mitswoh) van Houtso-oh. (het uit de H. Arke nemen van de Touroh-rol) en Hachnosoh (het terugbrengen van idem).

In de synagogen der NIHS waar bij de dienst een Opperchazzan dienst deed, ging de koster met degene, die de erefunctie mocht waarnemen, langs de rechter-trap naar boven. Waar bij diensten geen Opperchazzan dienst deed, was dit de “oppasser” met degene die de “erefunctie” mocht waarnemen. Tegelijkertijd stelden zich op:

Bij de voet van de linkertrap van de H. Arke de dienstdoende (Opper)rabbijn en bij de rechtertrap de dienstdoende Parnas (kerkbestuurder) dan wel de dienstdoende Gabbaj (Kerkvoogd). Deze beiden met het gezicht naar de H. Arke gekeerd.

De Koster (Sjammas) c.q. de oppasser (herkenbaar aan een wit-metalen ketting waaraan een penning, dat het wapen der N.I.H.S. droeg) waren de persoon, die de erefunctie waarnam, behulpzaam bij het uit de H. Arke halen van het Seifer Touroh (de wetsrol), doch vooraf had de koster resp. de oppasser van het in gebruik te nemen Seifer Touroh de “JAD” afgenomen en deze de dienstdoende Parnas resp. Gabbaj ter hand gesteld. Degene, die de erefunctie waarnam wist daardoor welk Seifer in gebruik zou worden genomen. Navraag welk Seifer in aanmerking kwam, bestond hierdoor niet.

Werden meerdere Thouroh-rollen op dien dag in gebruik genomen, dan werd van ieder Seifer de Jad door Koster resp. Oppasser verwijderd en werden beide (c.q. zelfs drie) aan de Parnas c.q. Gabbaj ter hand gesteld.

Nu nam de Opperchazzan resp. de Koster het Seifer in ontvangst en wachtte rustig, totdat zowel de deuren van de H. Arke gesloten waren en het Porouches (voorhang) weer was dichtgetrokken.

Was dit geschied, dan draaide de (Opper)rabbijn zich een kwart slag naar rechts om, terwijl de Parnas c. q. de Gabbaj een kwartslag naar links draaide en buitendien enige stappen naar voren deed, zo ver totdat hij ook de linkertrap had bereikt. Vervolgens ving de Opperchazzan (c.q. de sjammas) het “GADDELOE” aan. Daarna bleef de laatste staan tot de versen “Lechooh Hasjeim tot en met het woord LEROUSJ” waren gezongen resp. gezegd en eerst daarna daalde hij de trappen af. Nadat de Seifer beneden was aangekomen, sloten zich daar in volgorde bij aan, de (Opper)rabbijn, de Parnas c.q. de Gabbaj en de functionaris belast met de erefunctie. De Sjammas, resp. de Oppasser ging echter langs de andere trap naar beneden, want hij moest het Seifer in ontvangst nemen na aankomst op de “Biemoh”.

Wanneer er meer dan één Seifer die dag in gebruik werden genomen, dan gingen er dus twee resp. drie Seforim vooraf aan de (Opper) rabbijn. De stoet zette zich op waardige wijze in beweging er wel op lettende, dat het geheel een waardige indruk maakte. Veel waarde werd gehecht aan het “decorum”. Dit impliceerde dan ook, dat van het publiek niemand zich van zijn plaats begeven mocht. Evenmin werd toegestaan, dat het “Malboesj” (Thorahmantel) met de lippen werd aangeraakt. Er was dus geen sprake van, dat mensen van hunne plaatsen wegliepen om het Seifer te benaderen. Buitendien was het ook verboden, dat het publiek, gedurende de dienst, de ruimte tussen Parnosiem -resp. Gabbo-iembank en de “Ngomoed” (plaats waar de Chazzan gedurende de dienst stond) werd betreden.

Uitzonderingen: De Kouhaniem (Priesters) en de Levie-iem (Leviten) bij het handenwasschen vóór het uitspreken van de Priesterzegen en indien ter plaatse een Koor was opgesteld.

Na aankomst op de “BIEMOH” plaatste zich de (Opper)rabbijn aan de kant, waar hij de “BIEMOH” had betreden. De dienstdoende Parnas resp. Gabbaj echter nam van het eerste te gebruiken Seifer Thouroh de “KELEI KOUDSEJ” (siertorens en schilden) af en vervolgens de Thourohmantel, die hij de Sjammas resp. de Oppasser ter hand stelde. Dan werd het Seifer, dat het eerst moet worden gebruikt, op de Biemoh gelegd. Ingeval van meerdere Seforim werden die in de daarvoor op de Beima voorgeschreven plaatsen afgesteld, waarbij degenen die deze functies waarnamen ter plaatse bleven staan, resp. zitten.

Veelal werden die Seforim dan nog van een speciale ketting voorzien om te voorkomen, dat de Rollen van hun plaatsen zouden verschuiven.

Nadat het Seifer dus op de Biemoh lag, wikkelde de dienstdoende Parnas (in de Grote sjoel) resp. de dienstdoende Gabbaj (in de andere sjoelen) de “MAPPOH” (wikkel) van het Seifer af. Het Seifer zelf werd altijd ter plaatse van waaruit moest worden gelezen (gelajend) gehuld in een “Matlas”(langwerpige doek, die verhinderde, dat het perkament van het Seifer met de hand zou worden aangeraakt, hetgeen verboden is) . Iedere Vrijdag, wanneer de “SOUFEIR STAM” (Kerkelijke schrijver) het te gebruiken Seifer resp. Seforim, “STELDE” werd dit Matlas ook ter plaatse ingelast. Buitendien werd dan door die functionaris het “KESAV” ter plaatse gecontroleerd (weggesprongen letters e.d.). Als nu het Seifer van het “MAPPOH” was ontdaan en inmiddels met een dekkleed was bedekt, gaf de Parnas resp. de Gabbaj de, voor dat “Seifer” bedoelde “JAD”, aan de KOUREI (degene die uit het Seifer zou voorlezen), meestal de SJAMMASJ, bij wijze van RESJOES (toestemming) dat het voorlezen kon beginnen.

Omtrent dit “voorlezen (lajenen) hoop ik nog nader terug te komen, zomede op de erefuncties van Hagbo-oh (het opheffen van het Seifer), Gelieloh (het omwikkelen met het mappoh en het bekleeden met de Thoramantel en “NGEITS CHAJJEM (het plaatsen van de KELEI KOUDESJ) hoop ik nog nader terug te komen.

Bij de functie van HAGNOSOH (door dezelfde persoon, die de functie van HOUTSO-OH had verricht) ging men als volgt te werk. De Jad was dan inmiddels tegelijkertijd met de Kelei Kousej reeds op het Seifer terug gebracht. In geval van meerdere Seforim zal ik ter plaatse nader terugkomen. Voor dit moment beperk ik mij tot het geval van één SEIFER.

De (Opper)Chazzan neemt het “Seifer” in ontvangst en hij houdt dit loodrecht tegen de rechterschouder. Hij begint met “JEHALLELOH”, buigt zich in de richting van de (Opper) rabbijn, teneinde deze in de gelegenheid te stellen met zijn Tsietsies (schouwdraden) het Seifer aan te raken, en wacht tot die zin, waarmede “Jehalleloh” begint zomede de volgende strofe tot en met de woorden “Ngam Kerouwo Halleloejoh” zijn uitgesproken en begeeft zich dan eerst, doch ditmaal langs de rechterzijde van de Biemoh in de richting van de H.Arke. Ondertussen begeeft de persoon, die de erefunctie heeft, zich naar de linkertrap van de H.Arke en gaat dan, weer gevolgd door resp. Sjammas c.q. Oppasser naar de H.Arke en opent deze op een zodanig tijdstip, dat wanneer het Seifer boven is aangekomen, deze persoon, met behulp van Sjammas dan wel Oppasser het Seifer in ontvangst neemt en dit weer op zijn plaatst stelt. Ondertussen heeft de (Opper)rabbijn zich aan de voet van de linkertrap geplaatst en de dienstdoende Parnas resp. Gabbaj aan de voet van de rechtertrap (dus precies andersom als in het begin). Op deze wijze wordt ook voorkomen, dat degene, die de erefunctie verricht nimmer voor het Seifer uitloopt en het daardoor zijn rug zou toekeren. Buitendien wil ik nog verwijzen naar JECHEZKEL, Hoofdstuk 46, het laatste deel van vers 9.

Is nu eenmaal de H. Arke gesloten en het Porouches weer gesloten, gaat ieder naar zijn plaats terug. Degene, die echter met de erefunctie was belast, zomede de Sjammas resp. de Oppasser, dienen er op toe te zien, dat zij de trap gebruiken, die tegenovergesteld is aan de trap waarmede zij naar boven gingen. (KIE NICH"GOU JEITSEIOE).

Huidige toestand Wanneer u het bovenstaande vergelijkt met de wijze waarop één en ander heden ten dage plaatsvindt, dan zult u kunnen vaststellen, dat er van het DECORUM niets is overgebleven. Het geheel maakt een zeer rommelige indruk; mensen lopen door elkaar heen. Bij "Haastige" voorgangers is de H. Arke nog nauwelijks gesloten en het Porouches soms in het geheel niet dicht getrokken of de voorganger is -soms met zevenmijlslaarzen- reeds op stap. Een luid-gesticulerende Gabbaj die aanwijst welk Seifer moet worden uitgenomen is een dagelijks verschijnsel en soms stormt die functionaris dan wel even zelf de trappen op om één en ander te regelen. Ouj mee Hojoe Lonoe!

11.8.1985

2. De functie van GELIELOH

(het omwikkelen van het Mappoh om het Seifer)

Degene, die met deze erefunctie is vereerd, ontvangt uit handen van de Parnas c.q. Gabbaj, het Mappoh in opgerolde toestand en wel zodanig, dat de banden waarmede het vast wordt geknoopt, aan de binnenzijde van de Mappoh zijn.

Is het Seifer eenmaal dichtgerold door deze functionaris, dan krijgt degene, die met de erefunctie van NGEITS CHAJJIEM (het plaatsen van de siertorens enz.) werd vereerd, de gelegenheid met beide handen de bovenste handvaten van de NGEITSI EM (stokken waaraan de Thouroh-rol is bevestigd) vast te houden. Daardoor heeft de persoon, die het GELIELOH is toebedeeld, de handen vrij en kan dan beginnen het MAPPOH aan te brengen. Het Seifer Thouroh wordt daartoe aan de bovenzijde iets geopend, zodat het begin van het Mappoh kan worden ingeschoven. Daarna wordt het Seifer Thouroh weer geheel dichtgerold.

Ook hier gold weer dezelfde bepaling van ELLOOH NGAL JETSAD JEMIEN, m.a.w. het Mappoh wordt van rechts aan te beginnen om het Seifer gerold en wel VAN BOVEN NAAR BENEDEN EN NIET VAN BENEDEN NAAR BOVEN. Is het Mappoh eenmaal geheel uitgewikkeld, dan worden de banden om het seifer gerold en dichtgeknoopt, resp. van een lus voorzien om het losgaan te voorkomen.

Vervolgens behoort dan nog tot de functie van GELIELOH, dat deze persoon het MAL-BOESJ (de Touroh-mantel) om het Seifer plaatst, waarmede dan zijn functie is volbracht.

De persoon, vereerd met NGEITS CHAJJIEM plaatst dan in volgorde: de "KELEI KOUDESJ" op het seifer nl.

- a) het schild, waarvan de kettingen om de bovenste handvaten van het Seifer worden gewikkeld.
- b) vervolgens kroon c.q. siertorens en tenslotte
- c) de "JAD" (meestal in een lus aan het Malboesj)

N.B. De "Jad" wordt dus door de Parnas resp. Gabbaj niet teruggedragen (vide mijn opmerking bij HOUTSO-OH WEHACHNOOSOH).

Welke personen al dan niet in aanmerking kunnen komen om de erefuncties van HOUTSO-OH WEHACHNOOSOH, HAGBO-OH, GELIELOH en NGEITS CHAJJEM te verrichten en op welke dagen, wordt nog later beschreven.

Vershil met heden ten dage : Er wordt practies niet op toegezien in welke richting het Mappoh wordt gewikkeld. Bij veel personen, die met de Amsterdamse gebruiken niet bekend zijn, wordt het Mappoh van beneden naar boven gewikkeld (MANGALIEM BEKOUDESJ WELOU MERIEDIEM), doch hier is men dat niet gewend.

11.8.1985

Het “opheffen” van de Touroh-rol (Hagbo-oh)

Wanneer een Seifer Touroh geschreven wordt (Thouroh-rol) dan geschiedt zulks op losse stukken “koshere” perkament. Hierop worden kolommen geschreven (Ngamoedien) en wanneer alles geschreven is (met zekere uitzonderingen), dan worden die vellen aan elkander verbonden met “pezen” (GEDIELIEM).

De dienstdoende Parnas c.q. Gabbaj zag er dan op toe, dat vòrdat de Rol opgeheven werd, het Seifer zodanig verrold werd, dat een hierboven beschreven “aanhechting” in het midden lag, m.a.w. als men de twee stokken (Ngeitsiem) aan het onderste handvat vastgrijpt en het Seifer openrolt, dat dan de “aanhechting” dus nauwkeurig in het midden ligt. Dit is belangrijk, want bij het opheffen ontstaat spanning en het is beter, dat die spanning zich voordoet bij de aanhechting, liever dan op een andere plaats, waardoor er een kans zou kunnen zijn, dat het perkament zou inscheuren, hetgeen vanzelfsprekend vermeden dient te worden.

Een ander iets waarop de Parnas, c.q. de Gabbaj diende toe te zien, was, dat het Matlas (ik schreef hierover reeds één week geleden) zodanig om de Touroh-rol gewikkeld blijft, dat dit voldoende ruim omwikkeld is, zodat bij het opheffen niet de één of andere zijde zou loslaten.

Vervolgens mag de persoon, die de erefunctie van Hagbo-oh werd aangeboden, het SEIFER aan beide (onderste) handvaten vasthouden en het SEIFER iets naar voren trekken, hetgeen het “heffen” vergemakkelijkt. Is het Seifer éénmaal geheven, dan mogen niet meer en ook niet minder dan DRIE NGAMOEDIEM (Kolommen) zichtbaar worden. Hier was, resp. is, een groot verschil met de Sefardiem, die een veel groter aantal NGAMOEDIEM tonen. Ook was het vanzelfsprekend niet de bedoeling, dat er nauwelijks iets van het KESAV(het geschrevene) te zien zou zijn.

Het “SEIFER”, éénmaal opgeheven, wordt aan de Gemeente getoond, doordat de betr. persoon het Seifer UITSLUITEND naar rechts draait (dus nimmer naar links) “ELLOOH NGAL JETSAD JEMIEN” (uitsluitend naar de rechterkant). Daarna ging hij zitten,terwijl de volgende functionaris nl. diegene, die de erefunctie van GELILOH kreeg, het Seifer door middel van de bovenhandgrepen, dicht wikkelt, resp. rolt. Het was dus nimmer de bedoeling, dat wanneer deze draaiende beweging voltooid was, men dan nog eens naar links zou draaien. Ook was het beslist niet de bedoeling - gelijk dit soms in andere plaatsen wel eens wordt gezien—dat het Seifer zodanig wordt getoond, dat de achterzijde van het Seifer naar degene wordt toegekeerd, die de functie van Hagbo-oh heeft.

Verschil met heden ten dage.

Af en toe zijn er personen, die menen het bijzonder goed te doen, door meer dan 3 Ngamoedien te tonen. Ook zijn er dikwijls personen, die wat zwak zijn en die het Seifer onvoldoende openerold tonen, ja zelfs zo, dat er helemaal geen KESAV zichtbaar is. Doordat heden ten dage geen sprake is van een MATLAS, moet wel heel erg opgepast worden, dat niet het perkament met de hand wordt aangeraakt. Dit kan men vermijden, door met het Tallies aan te raken. Ook ziet men heden ten dage vele mensen, die naar LINKS draaien of - wanneer hen gezegd is naar rechts te draaien - dan daarna nog eens naar links draaien. In het bijzonder bij personen, die niet met de gewoonten alhier bekend zijn, ziet men zulks dikwijls.

13.8.1985

3. BEIS HAMIDROSJ

Omtrent deze Stichting, hoewel niet behorende tot de NIHS, doch wel tot Joods Amsterdam en eertijds gevestigd in een mooi, tot dit doel gebouwd perceel aan de Rapenburgerstraat, thans enige Minhogiem.

De Opperrabbijn van Noord-Holland, later - na de splitsing van het Ressort - de Opperrabbijn van Amsterdam, droeg de titel van: AV BEIS DIEN WEROUSJ MESIPHTOOH, afgekort: Ollef, beis, dolled, woov, rejsj en Mem). Voorzitter van het Rabbinaal Hof en Hoofd van de Leerschool. De "leerschool" was het "BEISHAMIDROSJ".

De betr. Opperrabbijn had de plicht iedere werkdag, in zijn qualiteit van Hoofd der Leerschool, zich met alle leden van het Rabbinaat naar dit gebouw te begeven en wel vóór aanvang der rabbinale werkzaamheden (zo omstreeks 9.00 v.m.) om daar gezamenlijk te "lernen". Hiervoor werden zowel Opperrabbijn als de Rabbijnen door het Beis Hamidrosj extra betaald. Het had het grote voordeel, dat het voltallige College daar tesamen kwam. (Hieromtrent later meer uitgebreid).

Verschillende tijden van minche*

De enige plaats in Amsterdam waar het middaggebed op het tijdstip van MINCHOH GEDOULOH op werkdagen werd uitgesproken, was in het Beis Hamidrosj.

Tot goed begrip van zaken diene, dat er verschillende termen zijn die de namiddag aanduiden en dienovereenkomstig ook het Middaggebed dat ook Minchoh wordt genoemd.

Successievelijk :

- 1) Chatsous
- 2) Minchoh Gedoulooh
- 3) Minchoh - Ketannooch = Zeman Minchoh
- 4) Pelag Minchooh
- 5) Bein Hasjmosous

1. Chatsous is het midden van de dag. Het tijdstip is afhankelijk van het jaargetijde. In de zomer dus later dan in de winter.
2. Minchooh Gedoulooh was – onveranderlijk - 12.30 uur, waarop dus op werkdagen in het Beis Hamidrosj "Minchoh" werd "gelezen" (dat geschiedde daar eveneens op Sjabbos en Jom Touf)
3. Minchooh Ketannoh identiek met Zeman Minchoh. Afhankelijk van het jaargetijde, het tijdstip, waarop de voorafgaande Vrijdag het begin van de Sjabbos aanving

(Kabbooloas Sjabbos). In de Gemeente-Synagogen werd alsdan Minchoh-gelezen en in aansluiting daaraan ook het Avondgebed (Ngarwies).

4. Pelag Minchoh. De uiterste tijd, waarop nog MINCHOH mag worden gezegd (dus nooit later dan 18 minuten vóór Tseis Hakouchowiem) wanneer drie sterren van middelbare grootte aan de hemel zichtbaar worden en waarop dus de Joodse nieuwe dag is geboren.
5. Bein Hasjmosous (tussen de schemeringen) de tijd, waarop én geen Minchoh én geen
6. Mangariev mag worden gezegd.

Met betrekking tot sub 2 diene, dat dan ook door daarvoor aangestelde redenaars ook korte toespraken werden gehouden.

Dit laatste geschiedde ook wel des avonds. Buitendien waren zowel overdag als des avonds de studielokalen van het gebouw geopend waar leergierigen zich (verder) konden bekwamen.

Het was dus een “zeer levend gebouw”.

Ikzelf kwam daar 1x met Minchoh per jaar nl. op Tanganies Begouriem, hoewel tot dat doel dan ook de “Dritt” sjoel was geopend. Het na-oorlogsche instituut van een “Siejoem” op dien dag bestond niet. De Begouriem vastten een halve dag en wel:

- a) de Begour zelf
- b) was er een zoon, die nog te jong was, dan vastte de Vader, mits geen Begour
- c) was de Vader wel Begour, dan vastte eveneens de Moeder, totdat de zoon oud genoeg was (meestal 11 of 12 jaar).

Op een geheel ander terrein bewoog zich het Beis Hamidrosj nl. de verzorging van het SJIMOERIEM-Meel.

Het tarwegraan werd verbouwd in de provincie Groningen. Bij het maaien en het dorsen en malen, was een vertegenwoordiger van het Rabbinaat aanwezig, waarna het meel in zakken werd verpakt en gedroogd op de zolders van het Beis Hamidrosj tot Chanoekoh, want dan begon men met de Matse-campagne. De handmatsebakkerij in de Joden Houttuinen en de machinale bakkerij in de Rapenburgerstraat (A.I. de Haan).- De Handmatsebakkerij was al ver vóór de oorlog opgeheven, doch ik heb deze wel gekend en in functie gezien -

Het Beis Hamidrosj heden ten dage d.w.z. vanaf 1945.

Na de oorlog is de titel van ROUSJ MESIPHTOH niet meer verleend. Het Bestuur kon het niet eens worden wie deze titel moest dragen. Men stelde vanzelfsprekend de dienstdoende Opperrabbijn voor, doch één van de toenmalige Bestuurders (Mr. Dr. M. König z.g.) wilde zelf voor deze titel in aanmerking komen, hetgeen hem echter door de andere bestuurders niet werd toegestaan. Zodoende werd de titel niet meer verleend. Gedurende de tijd dat ik Kerkbestuurder was, heb ik in de Kerkeraad gepleit om deze titel weer in te voeren en ik had daarmee een zeer bijzondere bedoeling. Ik had echter geen succes. Wat was mijn bedoeling? In die dagen kon het gebeuren, dat de leden van het Rabbinaat elkander in weken niet zagen, laat staan met elkander spraken. Als de Opperrabbijn weer ROUSJ MESIPHTOH zou zijn geworden en daardoor de leden van het Rabbinaat zou hebben kunnen verzamelen voor de dagelijkse leeroefening, dan zouden ze elkander - vrijwillig dan wel gedwongen - dagelijks hebben ontmoet en zou daardoor misschien een normale verstandhouding onderling hebben kunnen ontstaan. Zoals gezegd: Ik ben nooit geslaagd dit te verwezenlijken.

MINCHOH heden ten dage. Er wordt nergens meer Minchoh Gedouloh gezegd. Zelfs niet op Sjabbos of Jom Touf. Men heeft het zich gemakkelijk gemaakt, door deze extra sjabbos-wandeling niet meer te maken en men heeft Minchoh en Mangarief, zij het met een tussentijd, verenigd (behalve soms bij een חרופה).

SJIMOERIEM MEEL. Op gezette tijd wordt er in Siddeburen nog tarwe verbouwd, gedorst en ter plaatse gedroogd in verzegelde zakken. Dit alles onder rabbinaal toezicht en vervolgens, eveneens onder rabbinaal toezicht, naar de fabriek van Koopman Leeuwarden vervoerd, alwaar het graan blijft liggen in verzegelde zakken tot het vermalen wordt voor gebruik. Het is jammer - om niet te zeggen ergerlijk - dat één der beide Koshere kruideniers hier ter stede wegens het prijsverschil met Israëlische Sjimoeriem, weigert de Nederlandsche Sjimoeriem te verkopen en daardoor actief het streven van het Beis Hamidrosj tegenwerkt en ertoe bijdraagt, dat deze oude minhag verloren gaat.

15.8.1985

4. De “groene” zaal, Centrum van Joods Amsterdam en Joods Nederland vóór 1940,

met meerdere “Minhogiem”.

Officieel “de Kerkerzaal” doch voor veel en velerlei doeleinden gebruikt.

Inderdaad vergaderde hier de Kerkerraad der N.I.H.S. maar het was ook de vergaderzaal van de Centrale Commissie. Vroeger werd bij de aanvang van de vergaderingen der laatste instelling steeds de zitting geopend door het oudste lid in jaren (vele jaren lang wijlen de Hr. Charles Boasson uit Middelburg) waarop dan de Voorzitter werd gekozen.

Daarnaast was de “groene zaal” voor diegenen, die een huwelijk sloten en alwaar het bruidspaar en de naaste familieleden zich verzamelden (en de dienstdoende Rabbijn het “moon” over het bruidspaar uitstrooide) om daarna via een kleine trap de “Neie Sjoel” te betreden voor de “Choepoh”.

Diezelfde “groene zaal” ook min of meer te vergelijken met “het zweetkamertje” uit de Camera Obscura van Nicolaas Beets, want hier werden de examens afgenomen ter verkrijging van een kerkelijke “rang”. De laagste rang (in de volksmond: “rak rang”) tot en met die van Moureinoe (rabbinale graad). Herinner mij een gevlugeld woord van Rav Onderwijzer z.g., bij het examineren van een niet al te geslaagde kandidaat:

“Ik met mijn domme verstand zou zeggen zo en zo, maar wat zegt U met Uw domme verstand”.

Op de publieke tribune zaten dan de leerlingen van het Seminarie in spanning te luisteren, daar zij ook - vroeger of later - met dergelijke vragen zouden worden geconfronteerd en buitendien andere geïnteresseerden. Een propvolle tribune.

Weer een geheel anders aspect van de “groene” zaal.

In de avond, voorafgaande aan Kol Nidrei dus 9 Tisjrie, verzamelden zich aldaar alle sjamosiem (kosters) der verschillende Gemeente-sjoelen. Buitendien een grote schare personen, die de “veiling” wilden meemaken van de “MITSWOUS (erefuncties) ter

gelegenheid van Joum Kippoer. Het eerst was - natuurlijk - de Sjammas van de Grote sjoel aan de beurt en dan begon het “bieden”. De Pesichous van “Kol Nidrei, Schacharies, Moesaph en Minchoh” werden “en bloc” geveild, de andere per stuk. Altijd weer grote spanning bij “Haftouroh Jounoh” en niet te vergeten “Pesiechoh Nengieloh”. Was de “Grote Sjoel” dan gereed, volgden de andere sjoelen, in volgorde van hunne belangrijkheid

Korte tijd daarna (weer een minhag) verzamelden zich aldaar het voltallige Kerkbestuur + Secretaris in de namiddag van Sjemienie Chak Hongatseeres” om gezamenlijk een bezoek te brengen aan de Opperrabbijn ter gelegenheid van “Mattonous Jad”. De Opperrabbijn, die het bezoek reeds verwachtte, bij voorbaat eveneens “deftig” gekleed, ging vervolgens met het complete Kerkbestuur + Secretaris naar “Kaal”s Stub” (de groene zaal) alwaar zich inmiddels weer een grote schare verzameld had en in hun midden alle “Chassaniem Touroh en Bereisjies”. Als eerste nam dan de Opperrabbijn het woord om de Chassaniem toe te spreken. Na deze plechtige installatie gingen dan de verschillende gezelschappen ieder huns weegs naar de betr. Synagogen. Later toen Obrechtstraat, Linnaeusstraat en Lekstraat waren geopend, was het gezelschap kleiner doch de plechtigheid bleef wel bestaan. Uit het vorenstaande blijkt reeds de veelzijdige kanten van de “groene zaal”.

Thans weer een geheel andere, namelijk het trekken van het “LOT VAN JOUNE KAN”. Een legaat van wijlen JONAS EPHRAIM DRESDEN”.

Gerechtigd hiertoe Amsterdamse Joodse weesmeisjes, van onbesproken gedrag, niet Sefardiem zijnde (want die hadden immers zelf hun “DOTAR”, on- dan wel minvermogend).

Er was maar één lot per trekking en die trekking werd ruim van te voren in de Joodse pers aangekondigd.

Het aantal gegadigden meestal tussen 35 en 50, dus slechts een heel bescheiden kans. Niettemin grote spanning in de “groene zaal”.

Het geheel ging zeer officieel en er was zelfs een afgevaardigde van de Amsterdamsche Rechtelijke Macht bij aanwezig.

Lot van Joune Kan “Dresden” na de oorlog*

Is het “Lot van Joune Kan” domweg onder de tafel gestopt. In verschillende functies heb ik altijd weer geprobeerd de NIHS aan hare verplichting te herinneren, doch tevergeefs.

De huidige Voorzitter van het N.I. Seminarium zal zich één en ander nog goed kunnen herinneren. Uiteindelijk had men de aangelegenheid ter studie gegeven aan wijlen

Prof. I. Kisch. Het enige, dat ik daaromtrent vernam, was, dat de zaak het West-Friese erfrecht betrof en heel gecompliceerd was. Een uitspraak van wijlen Prof. Kisch is er nimmer gekomen. De N.I.H.S. stelde zich op het merkwaardige standpunt, dat het kapitaal eigenlijk helemaal niet meer bestond omdat het in de Napoleontische tijd was “getierceerd” en later helemaal was opgebruikt. In de periode nadat ik geen lid meer van het Kerkbestuur was, heeft men toen een kunstgreep toegepast, door de Kerkeraad te doen besluiten dat men geen verplichting meer had inzake het betreffende Legaat. En daarmee eindigde dit.

La mort sans phrase...

Was er wel een positief resultaat geweest, dan zou dit zeer waarschijnlijk wel betekend hebben, dat er in de lopende begrotingen van de NIHS geen sprake zou zijn geweest van een batig saldo, integendeel: er zou dan een flink MINUS zijn geweest, door de schuld aan dit Legaat.

5. Vervolg op rapport 15.8.1985 (GROENE ZAAL)

Eén keer in 4 jaren was de groene zaal de zetel van het Hoofdstembureau voor leden van de Kerkeraad der N.I.H.S. De kandidaten werden niet voor de gehele Gemeente gesteld doch per district en buitendien persoonlijk. Zo kan ik me herinneren, dat wijlen mijn Vader z.g.voor de “TRANSVAALBUURT en OOST” stond. Het was dus een nek aan nekrace tussen de kandidaten en om gekozen te zijn, moest men dus het grootste aantal stemmen boven de “kiesdeler” hebben. Dat kon dan zo tussen de 1500 en 2000 stemmen belopen. Ze werden buitendien zodanig gekozen, dat niet alle leden van de Kerkeraad tegelijkertijd aftraden, doch in groepjes b.v. 5 personen. Daardoor werd voorkomen, dat de continuïteit zou worden verbroken en er niet op één en hetzelfde moment een groot aantal nieuwe leden zouden toetreden die - in dat geval - over onvoldoende resp. weinig bestuurservaring beschikten. In dit verband herinner ik me nog een voorval - vele vele jaren geleden - van een candidaat, die - ad majoran gloriam - voor zichzelf, zijn foto liet circuleren met als bescheiden toevoeging: “Kiest Jos Polak, de Vader der armen”. Hij werd echter niet gekozen; een grappenmaker knipte de armen van de foto af en zond hem zijn foto zo terug met als onderschrift: DE VADER ZONDER ARMEN”.

Men stemde dus niet op een lijst, doch per persoon. Dat betekende niet, dat de verschillende kiesverenigingen niet vertegenwoordigd waren, doch slechts per persoon.

Tegenwoordig*

Thans: Wordt per lijst gestemd. Het kan dus gebeuren, dat iemand die bijv. 5 stemmen kreeg toch gekozen is. Van stemdistricten is geen sprake meer. Buitendien, door het ongeluk, dat de Gemeente trof, is de gehele verkiezing nog naar een treurig afgietsel van wat het ooit was.

Met ca. 35 stemmen is men thans al aan de kiesdeler en zo kan het gebeuren, dat personen, die de kiesdeler niet haalden, toch gekozen zijn en dan nog, zelfs in de Kerkeraad, het hoogste woord voeren, als waren zij werkelijk “gekozen”. Buitendien treedt thans het college tegelijkertijd af. Een zeer groot nadeel, want - gelijk bij de vorige verkiezingen bleek dit nog - was bijna de helft van het College niet herkiesbaar. Dit brengt een toevloed van nieuwe leden met zich mee, die van toeten noch blazen afweten, doch niettemin hun stem uitbrengen, zonder enige ervaring.

Los hiervan is het - naar mijn bescheiden mening - bijzonder jammer, dat voor enkele jaren geleden de naam van dit College werd gewijzigd van Kerkeraad in Raad. Degenen die dit bewerkstelligden gaven overduidelijk blijk geen enkel gevoel voor de geschiedenis van de N.I.H.S. te hebben. Wat was nl. de oorsprong van de naam “KERKERAAD” resp. “KERKBESTUUR”?

Niet de toenmalige leden onzer Gemeente hebben nl. de Reglementen opgesteld, doch – merkwaardigerwijze - de Secretaris van Staat voor Binnenlandse Zaken der Verenigde Nederlanden, gehoord de Commissaris voor de Kerkelijke Zaken en zulks op Missive van Parnassijns en Notabelen der Nederl. Israëel. Gemeente van Amsterdam ddo. 19 December 1814 en met betrekking tot een ontwerp van Reglement door de Heer Jonas Daniël Meijer, lid der Vergadering van Notabelen, geformeerd en bij MISSIVE ingezonden ddo. 20 December 1814. De eerste Parnassijns werden door de”Soevereine Vorst “ (dus toen nog geen Koning)

bij Besluit ddo.12 Juni 1814 No.58 benoemd. Zij konden alleen door het Gouvernement werden ontslagen.

Met zo een waardevolle historische herinnering, werd in één maal, door de Kerkeraad nu "RAAD" te noemen, korte metten gemaakt.

16.8.1985

6. Het gebruik der Nederlandse Taal binnen de N.I.H.S. in de periode 1920-1940.

Gelijk bekend werd van hogerhand verlangd, dat de derosjous (toespraken) in de landstaal zouden worden gehouden. De eerste maal, dat zulks geschiedde veroorzaakte dit gebeuren een storm van protesten, doch zo langzamerhand begon men er zich niet alleen aan te wennen, doch ging toen over tot het gebruik van woorden, die nog nauwelijks zijn te noemen als tot de Nederlandse taal behorende. Men ging dus nog verder dan het Nederlands en daarvan thans enige proeven.

- a) Bij het afkondigen van het Keroez (mededelingen) vóór de Hoge Feestdagen werd bekend gemaakt tot hoe lang de "godsdienstige" badinrichtingen zouden open blijven. Ik kan me niet indenken, dat een badinrichting "godsdienstig" kan zijn; wel dat een voor de godsdienst voorgeschreven badinrichting (Mikwoh) bestaat.
- b) In de begroting der N.I.H.S. waarin alle salarisposten voor het komende dienstjaar werden vermeld stond o.m. "Voorlezer ter disponibiliteit ter standplaats Rapenburgerstraat". Wat was de functie van deze persoon? Welnu, wanneer in één der Gemeente-synagogen door één of andere reden de gewone functionaris was uitgevallen, diende deze persoon daar in te springen (wij zouden vandaag zeggen: een invaller). Hij was natuurlijk ook Koerei. Ik kan mij die persoon nog zeer goed herinneren. Als men opgeroepen werd en hij laaiende (las uit de Touroh voor) dan moest men wel oppassen. Bij ieder zangteken "DARGOH" gaf hij het Seifer een ruk in de richting van de afbeelding van gemeld zangteken en ging de Jad fors de hoogte in, zodat men moest oppassen met de punt van de Jad niet in onzachte aanraking te komen.
- c) In diezelfde begroting kwam een post voor ter betaling van de "Rabbijn-Directeur der Nederl. Israël. Godsdienst-armenscholen". Hoe bedacht men zo een titel?
- d) Bij het Keroez, wanneer een in die week te houden vergadering van de Kerkeraad werd aangekondigd, gebruikte men een zinsconstructie, die voor een gewone Nederlander niet of nauwelijks verstaanbaar was. M.a.w. De wijzer sloeg nu naar de andere kant door.

Hoewel zulks wellicht niet strict genomen tot de Minhogiem kan worden gerekend en wellicht later toch niet zal worden opgenomen en gezien het feit (het is bijna de Choudesj Elloel) dat ik nu toch de sjoufor aan de mond heb, nog enige proeven van oer-Amsterdamse Joodse humor.

- 1) De echtgenoot van de Directrice van het Mikwoh aan het J.D.Meijerplein, werd in de volksmond genoemd "de Minister van Waterstaat".
- 2) De in het begin der 20er jaren nog in gebruik zijnde wagen (door paarden getrokken) waarmede een overledene naar de begraafplaats werd vervoerd, noemde men de

“BOLDERWAGEN” waarschijnlijk omdat de vering nog niet was aangepast aan de huidige schokbrekers.

- 3) Op een Jom Kippoer-Minchoh-dienst ter Synagoge (het was de Grote sjoel) ontstond veel comotie toen de tijdelijke Chazzan plotseling een vreselijke inflatie liet ontstaan bij de Dertien Goddelijke Eigenschappen, door te zingen: “ZEGOUR LOONOE HAJJOU MBERIES SJETEIM NGESREI”.
- 4) In de Grote Sjoel was jarenlang een Sjammas in functie, wiens eerdere standplaats Breda (de zetel van de Koninklijke Militaire Academie) was. Toen hij eens een onbekende Kaddiesj zong noemde men die de “KADETTEN- MARSCH” en analoog daarmee:
- 5) Een Oppervoorzanger in diezelfde Synagoge die van de Synagoge in de Rue de Moscou te Parijs kwam en die ook eens een onbekende Kaddiesj zong, werd deze onmiddellijk betiteld met de “Boulevard Kaddiesj”.
- 6) In een Synagoge, waar jarenlang één en dezelfde Kourei dienst deed, doch die het nimmer gelukt was die functie foutloos uit te oefenen vroeg men hem : En mijnheer X, hoe lang bent U nu al geen Kourei?”
- 7) Er was een tweede Voorzanger, die uiterlijk niet geheel voldeed aan Genesis Hoofdstuk 39, laatste deel vers 6. Buitendien had hij een loeiend stemgeluid. Vroeg één bezoeker van de sjoel aan de andere: “Wanneer is Chazzan Y het best? Antwoorde de aangesprokene: “Bij laag sjommenesre”. Nee, zeide nummer één weer :”Bij tachne, want dan zie je zijn mies ponem ook niet.

P.S. De punten 1—7 zijn alle authentiek. Ik heb ze zelf meegemaakt.

22.8.1985

7. Overlijden in de periode 1920-1940.

Uiteraard moet ook aan dit onderwerp aandacht worden besteed en in het bijzonder met betrekking tot datgene, dat niet in het boekwerk “De Ceremonieele Orde” anno 1901 staat vermeld.

Bij de organisatie der NIHS behoorde (en behoort natuurlijk ook thans) de afdeling “Bevolking”. In de jaren na 1920 fungeerde daar als eerste ambtenaar de Hr.”Gossie” Rubens die een schoonzoon was van de vermaarde Sjamaas der Grote Synagoge Rebbe Leime (Leemans). Bij hem werden geboorten, huwelijken en overlijdens-aangiften genoteerd en ook evt. vestigingen dan wel verhuizingen. Nauw verbonden aan het Bureau “Bevolking” was het Bureau Lijkstaatiën” (weer zo een bijzonder Nederlands woord).

Aan dit Bureau (nadat Hr. Rubens daar ophield te werken, was zijn opvolger de Hr.Hijman Tas zomee 2 Chef-Osekiem) waren ca. 15 Osekiem verbonden.

De Osekiem hadden ieder een nummer en lederen werkdag verzamelden deze Heren zich bij dit Bureau om te zien in welke combinatie zij de volgende dag dienst zouden moeten doen en aan welke adressen.

De functie van Osek (Ngouseik) was een zeer begeerde en wanneer er een plaats open was (en de Kerkeraad de post zou moeten aanvullen) werden de leden der Kerkeraad te hunne huize bezocht door de sollicitanten, die dan persoonlijk zich kwamen aanbevelen. De functie zelf was niet zo bijzonder goed betaald, doch meestal waren de aan deze post verbonden emolumenten de reden voor de belangstelling om benoemd te mogen worden.

Bij de uitoefening van hunne functies was de kleding aldus :

De beide Chef-Osekiem: Donkere kleding en Hooge Hoed.

De Osekiem: een soort “aansprekers-uniform” met Hoge Hoed, doch niet glanzend.

Uitdragers*

Buitendien waren aan dit Bureau nog verbonden 2 of 3 z.g. Uitdragers. Zij waren gekleed als de Osekiem doch droegen slechts 3/4 Hoge Hoeden. Dit was nodig omdat hun functie dikwijls moest worden uitgeoefend in oude woningen met steile trappen, alwaar een volledige Hoge Hoed onmogelijk zou zijn.

Daar de “Teheirus” (lijkwassingen) zeer dikwijls in het sterfhuis plaatsvonden, kwamen de “uitdragers” voor dat doel met een overdekte bakfiets (dus met zeil) waarmede zij de attributen bezorgden en die zij dan achteraf weer wegbrachten. In de tijd van omstreeks 1920 was hun “basis” een steeg op het Waterlooplein alwaar ook een Metaheirhuis was gevestigd inclusief een timmermanswerkplaats. De lijkkasten werden nl. in eigen beheer vervaardigd. De NIHS had ook een eigen timmerman in dienst, hetgeen niet zo verwonderlijk was bij een bevolking van 60.000 Mensen. Ter zake van deze timmermanswerkplaats was het mogelijk, dat hier Kouhaniem (Priesters) zich als KABRONIEM (lijkbezorgers) verdienen konden maken. Als laatste als zodanig actieve Kouhein kan ik me nog wijlen de Hr. Elie Kulker, Muiderstraat, herinneren.

Naast al de hierboven beschreven functionarissen waren er nog zowel mannen als vrouwen, die beroep van “WAKER” dan wel “WAAKSTER” uitoefenden. Ze werkten niet in dienst van de NIHS en werden geroepen wanneer het bleek, dat een ernstig zieke stervende was. Door hunne dikwijls zeer lange ervaring, waren zij in staat, nauwkeurig het tijdstip te bepalen waarop het “SJEIMOUS” moest worden uitgesproken.

De “Waaksters” hadden buitendien nog een andere functie. Bij een begrafenis van een vrouwelijk overledene reden zij mede naar de begraafplaats, zodat bij een vrouwelijk overledene steeds een “waakster” aanwezig was.

Ook na het overlijden en dikwijls tot de begrafenis bleef een “WAKER” bij de overleden man en werd er “geleerd” (Meestal het Tractaat ZEWOICHEEM (offers).

Het “Doodgravers-College” der N.I.S. bestond uit niet-bezoldigde godsdienstige Vrouwen en Mannen, die zich met de “Teheiroh” bezig hielden. Wanneer hunne hulp nodig was, kregen zij tijdig een bericht van het hierboven genoemde “Bureau Lijkstatiën”. Aangezien dit Bureau op Shabbos dan wel Jom Tov gesloten was, verzameldn zich op die dagen te 12.30 u. in de Rapenburgerstraat de Chef van dit Bureau en de Voorzitter van de “Kabroniem” om de overlijdensaangiften in ontvangst te nemen en op deze manier in staat te zijn aansluitend aan het einde van de Shabbos resp. Jom Tov onverwijld de nodige maatregelen te nemen.

De in een vorig opstel reeds vermelde “Bolderwagen” was in die dagen voor meer-liberaal ingestelde personen aanleiding om toestemming te verkrijgen, dat van een “gewone lijkwagen” met paarden gebruikt werd gemaakt. Men zag dit ongaarne, omdat er buitendien in een dergelijk soort wagen geen zitplaatsen waren. Deze toestand heeft echter niet lang bestaan daar toen alras de lijkauto in gebruik werd genomen. Deze bood niet alleen zitplaats voor de chauffeur doch (binnen) ook plaats voor de 2 Osekiem en c.q. voor de waakster. Het gebruik van bloemen-kransen werd zoveel mogelijk tegengegaan en deze kransen werden niet met de lijkwagen, als ze al aanwezig waren, vervoerd.

Gezien de woonplaats van het meerendeel der Joodse bevolking, gingen verreweg de meeste “lewajous” via de Neie Sjoel op het J.D.Meijerplein. Vele jaren na de oorlog kon men daar ter plaatse nog de verandering in het voetgangerspad zien, waardoor de betr. wagen resp. auto zonder stoten tot vóór de Neie Sjoel kon rijden, daar even stilstaan en dan weer opnieuw door een verandering in het voetpad, die plaats weer kon verlaten. Deze “verlagingen” in het voetpad zijn bij de laatste profielwijziging van het J.D.Meijerplein verloren gegaan.

Het gebruik om vóór de rouwstoet met een collectebus te lopen (Wehoolach Lefoneegoh Tsidkeegooch = en Uw liefdadigheid zal vóór u uitgaan) was reeds in 1920 niet meer in zwang. Wel was het gebruikelijk, dat wanneer een godvruchtig persoon overleed, het lijk niet per wagen c.q. auto naar de Neie Sjoel werd vervoerd doch vanuit het sterfhuis daarheen werd gedragen door de Kabroniem. Deze waren dan in speciale zwarte grote “capes” gekleed en droegen allen een hoge hoed. De lijkstond stond dan op een draagbaar.

In alle gevallen liep vóór de paarden resp. vóór de auto de oudste Osek. De ondernemer van de begrafenis (er waren veel en velerlei Chewres) liep naast de wagen zomede andere Osekiem.

Ook in vele gevallen, waarbij de overledene niet naar de Neie Sjoel werd gedragen, liepen de familieleden (ook voor de dames) en andere belangstellenden tot aan de Neie Sjoel, waar dan ingestapt werd. Het was beslist niet de gewoonte, dat dames, zelfs niet de naaste familieleden, naar de begraafplaats medegingen. Zij keerden dan, uiteraard vergezeld, want een “oweil” wordt niet alleen op straat gelaten) naar huis terug. Hetzelfde gold voor de Vader van een overleden kind, tenminste als dat kind het eerste kind was dat hij door de dood verloor.

Het was het gebruik, dat wanneer zich in een huis een overledene bevond, degenen, die het huis verlieten, aan de uitgang van het huis (b.v. op de stoep danwel vóór de deur) een emmer met water vonden met een kroes en een handdoek, teneinde zich de handen te kunnen wassen. Het kon gebeuren, dat een “kouhein” (priester), die zich in het algemeen niet mag verontreinigen aan een dode, in een beneden- dan wel in een bovenhuis woonde met een separate huisdeur. Om het hem mogelijk te maken zijn huis te betreden, werd er dan aan de buitenzijde van zijn huisdeur een “ouheil” gebouwd.

Deze “ouheil” bestond uit twee rechtstaande planken die op hun beurt werden afgedekt door een brede (dus uitstekende) plank. Daarmede werd geaccentueerd dat deze zodanig omgeven ingang duidelijk separaat was van de ingang van de woning, waarin zich de overledene bevond. Na de begrafenis werd dan deze constructie weer verwijderd.

Aan het gebouw, dat eertijds de Joodse Invalide herbergde aan het Weesperplein (later het Weesperplein-ziekenhuis) is ook heden ten dage nog zeer duidelijk een z.g. “ouheil” te zien, die aldaar als vaste constructie was aangebracht en middels een speciale uitgangsdeur vanaf een speciale lijkelder naar de straat voerde. Daardoor was het voor verpleegden in de toenmalige Joodse Invalide die Kouhaniem waren en/of in het Weesperplein-ziekenhuis, om in het gebouw te blijven ten tijde dat daar een overledene in de kelder was.

Een dergelijke constructie bestond bij het Ned. Isr. Ziekenhuis, bij het Port. Isr. Ziekenhuis en bij de CIZ op het Jac.Obrechtplein. Buitendien vinden we ook heden ten dage een identieke constructie bij de begraafplaatsen nl. twee bij de “Metaheir-huizen” op de begraafplaats te Diemen en één bij het Metaheir-huis te Muiderberg. Het dak van het Metaheir-huis te Muiderberg gaf in de dagen van Rav Katz z.g. aanleiding tot de gedachte, dat de uitsparing in het dak van dit gebouw de “ouheil” zou overvleugelen. Dat was beslist niet het geval. Ik ben aanwezig geweest (foto moet daarvan nog bij het Rabbinaat zijn) dat de de Hr. Schuster boven op het dak van het Metaheirhuis stond met een paslood in de hand en dat toen kon

worden aangetoond, dat de uitsparing in het dak meer dan voldoende was om de “ouheil” niet te overvleugelen. Kortom “de constructie was Kosher”, waaraan overigens ook destijds bij de bouw door de architect (wijlen Harry Elte Phzn.) uitdrukkelijk rekening was gehouden. Nadat dit bewijs was geleverd ging ook Rav Katz z.g. accoord.

Aangezien het nu eenmaal de plicht van iedere Jehodie is om de Mitswoh Hallewoojas Hammeis “mekajeim” te zijn, was het de “Minhag“ dat iederen dag in alle Gemeentesjoelen op een daarvoor speciaal vervaardigd zwart aankondigingsbord (geplaatst ter linkerzijde van de ingang), een papier werd bevestigd met de mededeling op welke tijden en aan welke adressen dien dag een Lewajoh zou plaats vinden. Uitdrukkelijk werd hierbij nimmer een naam genoemd, een belangrijke overledene werd gelijk behandeld met een onbekende.

De hierboven reeds aangeduide “Chewres” hadden ook tot taak, dat ter plaatse, waar een “sjiwwe” werd gehouden, conform het aantal “rouwbedrijvenden” (Aweilien), stoelen ter beschikking werden gesteld, voorzien van korte poten. Tevens werd aldaar dan een “Tsedokohbus” geplaatst. Mocht het ongeluk het treffen, dat iemand verplicht was “sjiwwe” te zitten, dan betaalden de “Chewres” ook z.g. “sjiwwe-geld” uit om de betr. personen in de gelegenheid te stellen zonder financiële moeilijkheden, aan hun plicht om de sjiwwe in acht te nemen, te voldoen.

Ook hiermede was het werk der Chewres niet uitgeput. Zij droegen buitendien een zeker bedrag bij aan de kosten van de vervaardiging van de zerk (Matseiwooh) en het plaatsen daarvan, want de NIHS hief retributie op het plaatsen van grafzerken. Het laatste is ook nu nog het geval.

Hoewel met het overlijden niets van doen te hebben, hadden de “Chewres” nog een geheel andere taak, nl. de (gratis) distributie van Matsous op Pesach.

Voor de geschiedenis lijkt het mij dienstig, ook hier nog de namen der betreffende Chewres te vermelden, te weten :

De “voornaam” Chewres :

1. Nieuw Israël. Begrafenisvereniging (Directeur Maurits Bolle, N. Keizersgracht).
2. Ik herinner mij hem nog zeer goed, hoe hij naast de paarden de stoet begeleidde.
3. Kirbath Achim (Directeur J.M.Hes, J.D.Meijerplein) en dan de “arme”
4. Menachem Aweiliem Uilenburg en Omstreken
5. Pougalei Tseedek Menacheim Aweiliem
6. Ouhawei Tsedookooh Menacheim Aweiliem
7. Cheesed We-emmes Menacheim Aweiliem
8. Sjomerei Mitswous Menacheim Aweiliem

Ik zie in mijn herinnering nog de “bodes” van die z.g. arme Chewres in de Jodenbuurt rondlopen met een groot ledenboek op hun buik en een stempel, waarmee zij de bonnetjes stempelden, nadat zij de “wekelijkse” contributies (dikwijls luttele centen) langs de huizen ophaalden.

Tot mijn grote spijt kan ik de lust niet onderdrukken, na al die treurige omstandigheden, iets heel bijzonders te vermelden, dat ik ook nog heb meegemaakt. De voorganger van de Hr. Maurits Bolle, was de Hr. Rudolf Sluys. Het schijnt, dat hij al die treur niet te best heeft kunnen verwerken. Hij verwisselde toen van functie en vertrok naar Parijs, alwaar hij via de Folies Bergères in goede verstandhouding kwam met de beroemde actrice uit die instelling, nl. Josephine Baker, de bananendanseres. (Ik geloof niet, dat het nodig zal zijn die episode in

de uitgave der Minhogiem te vermelden, doch uit een oogpunt van “geschiedenis” toch wel de moeite van vermelden waard.)

Het Joods Begrafeniswezen*

De “Jeeser Happeleitooh” (het overblijfsel van de verwoesting) der Chewres verzamelde zich en uit die puinhoop kwam toen Het Joods Begrafeniswezen te voorschijn, gelijk wij dit heden ten dage kennen. Gekortwiekt, geen matse-geld, doch toch wel aan een grote behoefte bestaansrecht ontlede.

Nu: geen 2 chef-Osekiem, geen 15 Ousekiem, geen 2 uitdragers en geen wakers en waaksters, die beroepshalve die functies vervullen. Thans met grote moeite: 2 Osekiem, die de weinige begrafenissen regelen. Bij onverhoopt “waken” leden van de Kabroniem-Chewre.

Toen ik Parnas werd, heb ik al één mijner eerste bestuursdaden met toestemming mijner Collega’s weer ingesteld het hierboven vermelde “zwarte aankondigingsbord” met evtl. aankondigingen van begrafenissen, gelijk vroeger gebruikelijk. Nog was ik niet afgetreden als Parnas, of mijn opvolger, de Hr. J. Brilleman, heeft dit onmiddellijk weer afgeschaft. Het gebruik is tot de huidige dag nimmer hersteld.

Toen het nieuwe gebouw van het Joods Begrafeniswezen werd gebouwd aan Ter Kleef, werd bij de constructie duidelijk rekening gehouden met het “wassen der handen” na het verlaten van het gebouw. Op twee plaatsen zijn aan de straatzijde fonteintjes aangebracht, doch bij lewajous..... komt er uit die kranen practies nimmer water. Ook voor Kouahniem is dit toch belangrijk, want - hoewel zij zich niet aan een overledene verontreinigen - zijn ook zij verplicht de handen te wassen “Missjoen Marous Ngeinajiem”. De verplichting geldt vanzelfsprekend eo ipso voor alle niet- Kouhaniem.

Na de oorlog*

Bij de huidige lewajous gaan dames wel mede naar de begraafplaatsen, hetgeen vóór de ondenkbaar zou zijn geweest.

Ten slotte: De Teheirous zijn heden ten dage bijna volledig in het nieuwe gebouw geconcentreerd. In een sterfhuis geschiedt dit niet of nauwelijks meer.

Verder is er in grote lijnen aan het gehele gebeuren niet veel veranderd, behalve één bijzonder punt. Nadat de overledene van het Metaheir-huis naar het graf wordt gebracht, werd het lijk altijd “gedragen”. Thans wordt dit - volledig in tegenspraak met Psalm 91 vers 12: “op de handen zal men U dragen” - door middel van een soort trolley gedaan. Bij de invoering hiervan was de overweging, dat de toenmalige functionarissen te oud waren om deze taak nog dragende te volbrengen. Toch heeft dit systeem wel wrevel verwekt bij Gemeenteleden. Men sprak zelfs van een “serveer-boy” en er is mij ook een geval bekend, dat de nabestaanden weigerden de overledene op die wijze te doen vervoeren. Men liet toen een aantal jonge mensen, die tot de bekendenkring van de overledene behoorden, toch de oude “draagwijze” te volbrengen.

8. KLEEDING TER SYNAGOGE EN GEDRAG

Dit onderwerp valt in twee delen uiteen nl. de Kleding der Ambtsdragers en die van de Synagogebezoekers.

Ambtsdragers

1. Als eerste de Opperrabbijn.

Hij heeft het prerogatief, dat uitsluitend hem toekomt, de Synagoge te betreden, gehuld in Tallies (c.q. en met Tefillien) en de Synagoge met Tallies (en zonder Tefillien) te verlaten.

De Opperrabbijn was gewend ook op werkdagen steeds in vol ornaat bij iedere dienst te verschijnen. Het “ornaat” van wijlen O.R. Onderwijzer, z.g. bij zijn installatie was het geschenk van wijlen de Heer Jacques Kattenburg van de Confectiefabriek Hollandia, eertijds te Noorden van het IJ (Valkenweg) waar vroeger zo heel veel Joodse confectieaaiesters werkten.

2. Andere Ambtsdragers nl. Rabbijnen, Chazzoniem en Sjamosien. Zij kwamen op Shabbosous en Joum Touwiem in ornaat binnen. Zij droegen allen dezelfde platte Barret, met uitzondering van de Oberchazzan, die weer een iets hoger hoofddekseel droegen. Op werkdagen droegen zij geen ornaat doch wel de barret. Zij kwamen de synagoge dus ook niet binnen met Tailles c.q. Tefillien.

Oppassers droegen bij alle diensten de Hoge Hoed en waren buitendien voorzien van een wit metalen grote ketting, waaraan een penning hing met het wapen der NIHS. Zij waren de door het Kerkbestuur aangewezen personen, die voor de nodige rust tijdens de diensten moesten zorgen, praten te verbieden en buitendien hadden zij de opdrachten bij de diensten, die daarvoor in aanmerking kwamen, met de gesloten en verzegelde collectebussen rond te gaan. Het verzegelen van die bussen was een halachies voorschrift, opdat bij het tellen van de inhoud nooit één persoon de gelden kon tellen, want de sleutel lag op het kantoor der NIHS en was niet toegankelijk voor de oppassers.

De taak der oppassers was buitendien te verhinderen, dat bezoekers zich zonder noodzaak van hun plaats begaven, dus ook niet om naar een Seifer Thouroh te gaan, als dit passeerde. Buitendien dienden zij er voor te waken, dat niemand zich bevond tussen de Parnosiembank en de Ngomoed v.d. Chazzan. Zij hadden de plicht de synagogen één half uur vóór de aanvang van de dienst te openen en deze niet eerder dan één half uur na de beëindiging van de dienst te sluiten.

Ten aanzien van het collecteren was er één uitzondering per jaar, nl. op Tanganies Estheir wanneer met open schalen door Parnosiem, c.q. Gabboiem de Machatsies Hasjeekel werd betaald. Bij die gelegenheid dienden zij er op toe te zien, dat niemand minder en ook niet meer dan elf centen betaalde (Heengoesjier jarbee wehaddel lou jamngiet).

De oppassers, in sjoelen waar zulke hekken bij de ingang waren, hadden de opdracht deze hekken te sluiten tijdens de voordracht van Boorachoe, Kiddoesj, Kedoesjoeh, en gedurende

het voorlezen uit de Touroh, zodat niemand dan kon doorlopen bij het binnenkomen. Zodra een Mie Sjeebeirach werd uitgesproken werden dan de hekken weer (tijdelijk) even geopend.

Kaddiesj. De oppassers zorgden buitendien voor de “GOUROL” indien meerdere gelijk-gerechtigden tot het Kaddies-gebed uitspreken, aanwezig zouden zijn. Dit ging zo in zijn werk. Ieder van de gerechtigden noemde een letter. De oppasser sloeg een tefilloh open en draaide net zoveel malen een bladzijde om, totdat de eerste letter aan de rechterzijde van de bladzijde verscheen, die door één der gerechtigden was genoemd. Hij had dan de “GOUROL” (lot) gewonnen en mocht het Kaddiesjgebed dan (vanzelfsprekend alleen) uitspreken en wel op de voorgeschreven plaats voor de Heichal direct naast de (Opper)Chazzan en wel zodanig dat hij de (Ober) Chazzan rechts van zich had staan. Om die plaats te kunnen bereiken ging die persoon dan nooit door het schip doch altijd achter het Almемmor (Biema) om.

Bezoekers moesten bij het binnenkomen direct naar hun eigen plaats gaan (Mokoum Kewoe-ang). Zij moesten, voor zover het mannen of jongens boven 13 jaar betrof, geen pet op hebben en evenmin het hoofd bedekt hebben met een “kapje” (keppeltje). Ook op de Hoge Feestdagen was het streng verboden dat mannelijke personen, die geen Tsarganies droegen, wel een wit kapje droegen. Dit werd uitdrukkelijk verboden. (Kan me nog goed herinneren dat O.R. Sarlouis z.g. persoonlijk er zich mede bemoeide als er iemand met een wit keppeltje in sjoel stond. Was domweg ondenkbaar. Of een Tsarganies of niets. Geen tussenweg).

Kreeg een bezoeker een Mitswoh, dan moest hij via de kortste weg naar zijn bestemming gaan. Dit kon met zich brengen, dat hij een grote omweg toch moest gaan, nl. altijd achter de Biema om en dus geen “short cut”. Moest hij daarna iemand gaan bedanken, dan moest hij c.q. steeds ook weer achter de Biema omlopen om de gever te bedanken. Het voorschrift van geen lederen schoeisel op Joun Kippoer en Tischnoh Be-av werd ook streng gecontroleerd. Geen uitzondering werd getolereerd.

Bij diensten waarbij het Tallies werd gedragen c.q. de Tefillien, waren alle mannelijke bezoekers incl. de jongens boven 13 jaar, verplicht Tallies c.q. Tefillien te dragen. Ook op Choul Hamoungeid – werkdagen - moest iedere mannelijke aanwezige en jongens boven de 13 jaar, de Tefillien dragen. Uitzonderingen werden niet toegestaan. Ook een Ourach Bekrooie diende zich hieraan te onderwerpen.

Heden ten dage:

Ambtsdragers

Vele rabbijnen, die in latere jaren geconfronteerd werden met de ambtskleding, probeerden moeilijkheden te maken, daar zij dit Choekous Hagoujiem vonden. Ik geloof, dat dit standpunt volkomen onjuist is. Minhag Awouseinoe bejoudeinoe. De gewoonte onzer voorouders dienen wij in stand te houden. Ik heb dit ook altijd verdedigd, toen ik bij sollicitatie van Rabbijnen, de besprekingen binnen het Kerkbestuur, waarvan ik destijds lid was, bijwoonde. Vele van de sollicitanten hebben dit ook wel ingezien. Ook lijkt het mij halachies gezien volkomen juist, dat de voorgangers zich in kleding onderscheiden van de Gemeente. Het is zelf “min haddien” destijds al voor de Kouhaniem voorgeschreven. Ook wanneer men naar de “Rischoun Letsioun” kijkt, dan kan men deze hoge functionaris toch moeilijk betichten van “Oewegoekousheim Lou Seileichoe” (en hunne wetten zult gij niet volgen).

Bezoekers

Vele, zo niet “rouw”, staan met een keppeltje in sjoel. Op de Jomiem Nouro-iem “wemelt” het van de witte kapjes, zonder dat de dragers een Tsarganies dragen.

Gedurende het laaienen wordt er lustig rondgewandeld en gesproken. Een der Kerkvoogden in de grootste Synagoge onzer Gemeente gedraagt zich, als ware het de gewoonste zaak ter wereld, om tijdens Boorachoe, Kiddoesj en Kedesjoh, luid met zijn buurman van gedachten te wisselen. (Ik vraag me wel eens af wanneer hij eigenlijk niet spreekt.) Het decorum speelt geen enkele rol meer. Vrijheid, blijheid of wat daar voor mag doorgaan. Op Joum Kippoer wel of geen schoenen aan, Mie sjeejirtsee. Alleen bij Mitswous wordt er op toegezien, dan vlug de schoenen uit en daarna weer aan en vanzelfsprekend zonder handen te wassen.

Op Choul Hamoungeid – werkdagen - wel of geen Tefillien, ook hier de nobele spreuk Mie Sjeejirtsee. Ongehuwde mannen wel of geen Tallies aan. Ook hier weer Mie Sjeejirtee.

De collectebus niet meer van een slot voorzien. Bezoekers maken de bus open, gooien de inhoud op tafel, wisselen zich geld, als ware dit de gewoonste zaak van de wereld. Probeert geen aanmerking hierop te maken. Men kijkt u óf beledigd, óf ongelovig aan en begrijpt helemaal niet, dat dit niet toelaatbaar is (ik zal toch geen geld stelen...). Van de Hilchous Tsedookoh weet men van toeten noch blazen, ook al zijn het z.g.orthodoxen en zelfs (als ik die woorden mag gebruiken) Ultra Orthodoxen. Kaddiesj wordt op iedere plaats uitgesproken, waar men dat wil, doch nimmer op de voorgeschreven plaats.

Aanvulling op mijn opstel ddo. 11 Augustus 1985

GELIELOH

Er moet steeds op worden toegezien, dat bij het dichtrollen van het Seifer Thouroh de kant van het begin, dus Bereisjies, iets hoger komt dan de linkerzijde.

Aanvulling op mijn opstel ddo. 22.8.1985

OVERLIJDEN.

Volledigheidshalve moet nog worden vermeld, dat behalve de KOUHEIN Elie Kulker z.g. die als kistenmaker zich verdienstelijk maakt als Kabran, ook de O.R. Onderwijzer z.g. een KABRAN was, daar hij bij de opening van het eerste veld op de begraafplaats DIEMEN, het eerste graf groef.

In de afgelopen jaren werd ik door O.R. Just vereerd met diezelfde functie, bij de opening van het nieuwe Veld op de begraafplaats te Muiderberg.

8.9.1985

9. Minhoogiem en de keuken

Op werkdagen: Terwijl men alle werkdagen vleesmaaltijden mag nuttigen (voorzover andere bepalingen dat niet verbieden) was - en is - het de gewoonte op Donderdagavond een vis-maaltijd te nuttigen, opdat men op Shabbos met extra appetiet vlees zal gebruiken.

Op Shabbos*: Speciale gevlochten broden (Challous), al dan niet van maanzaad voorzien, bij alle drie Shabbos-maaltijden. De ronde speciale broden, gelijk die men heden ten dage wel

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

in de verkoop ziet en die door onze Oost-Europese geloofsgenoten wel worden genuttigd, werden vóór 1940 - voor zover mij bekend - niet in de bakkerijen gezien.

De Vrijdagavond-maaltijd Hiervoor gebruikte men bijna altijd KIP. In de soep bevonden zich maag, hartje en poten van de kip, zomede de lever en naar gelang ook kleine eitjes.

Tegenwoordig

Ontbreken maag, hartje en poten, ondanks dat men een gehele kip koopt.

Er werd (en wordt) zuur gegeten (augurken, gele komkommers, olijven en Amsterdamse uitjes).

Na de maaltijd waren pinda's, studentenhaver, dadels en gedroogde vijgen onmisbare elementen voor de Shabbos-vreugde te verhogen.

De Shabbos-ochtend maaltijd. Bij de Amsterdamse Joodse families was het de gewoonte geen vleeskost te eten doch vis. Hiervoor kwam allereerst de gebakken schol in aanmerking en bij minder bedeelden de "gedroogde schar".

De "derde"maaltijd werd ook binnen het gezin gebruikt en kon zowel boterkost dan wel vleeskost zijn.

Tegenwoordig bij het verleggen van de tijd, waarop het Minchah-gebed gezegd wordt, wordt deze "derde"maaltijd ook in de bijlokalen van de synagogen gebruikt, voor zover het de wintermaanden betreft.

Op Rousj Choudesj zorgde de huisvrouw er voor, dat bij de maaltijd iets extra's werd opgediend.

Op Rousj Hasjoonoh wordt, ter herinnering aan de ram van de Ngakeidooh, lamsvlees genuttigd. Om tot een zoet jaar te komen, natuurlijk gestoofde zoete appels en geen scherpe spijzen. Bij de kiddoesj ook een zoete appel met honing. De tweede avond een verse vijg. Daar men niet altijd zeker was, dat verse vijgen verkrijgbaar waren, was er nog een Chomroh om ook geen druiven te eten. Sicher ist sicher.

Op uitgaande Jom Kippoer: Koffie met kaneel.

Op deze avond werd de eerste hand gelegd aan de Soekkooh, doch ook, kan ik me herinneren, dat dan de leverancier van de Loelowiem (de fa. Joachimsthal) opbelde, ter verkrijging van de bestelling van een Loelov (Jeilegoe michajil el Choojil).

Op Soekkous zijn mij geen speciale gerechten bekend. Wel werd toen ook veel lamsvlees gegeten en in ieder geval bij de maaltijd na de ochtenddienst geen vlees doch vis.

Op Housjangnooh Rabbooh werd het overgebleven deel van de Jom Kippoer-kaars aangestoken en liet men deze -dikwijls tot in Soekkous- uitbranden. Die avond veel verschillende soorten fruit en gebak.

Op Sjemenie Chak Hongatseeres werd nog wel in de Soekkooh gegeten, doch zonder beroochoh "Leisjeiw Basoekkooh".

Op Simchas Touroh speciaal voor de kinderen veel snoep.

En als de feestdagenreeks dan achter de rug was (met al de dure maaltijden) werd een pas terug gemaakt nl. “SIMCHAS TOUROOH
GEEN GELD EN GEEN SECHOUROOH “

Op Chanoekoh, als het even kon, een gebraden GANS, doch in ieder geval iets extra’s. Ook veel bezoek met tractaties.

Een extra maaltijd, voorafgaande aan Chanoekoh van de Kabroniem- Chewroh in aansluiting aan de Tanganies Kabrooniem. (Deed me altijd denken aan de “schuttersmaaltijd” uit het Rijksmuseum).

Op Ghamisjooh Ngosor Besichewot: Zo veel mogelijk diverse vruchten (bij onze Port. geloofsgenoten genaamd “schoteltjes-avond”).

Op Poeriem. Dagen van tevoren waren de huisvrouwen reeds met grote planken en daarbij behorende rollers, bezig de Kiesjeliejs voor te bereiden. Wat men heden ten dage Homon-Taschen noemt, was volledig onbekend. Op die dag ook veel chocolade-melk.

De Hoofdmaaltijd van dien dag zodanig tijdig beginnen, dat men nog vóór nacht aan tafel was gegaan, teneinde nog Ngal Hanissiem te kunnen “bensjen”. Zo mogelijk een zeer uitgebreide maaltijd met zowel vis als vlees en niet te vergeten wijn en sterke drank.

Op Peesach. Eigenlijk reeds “Ngeerev Peesach”. De Tanganies Begouriem werd gehouden tot Chatsous en er waren speciale Minchoh-diensten voor de Begouriem (Drittsjoel en Beis Hamidrosj). Het gebruik van de Sjoem werd eerst na 1945 allengs toegepast. De Begour vastte een halve dag. Was het oudste kind een jongen, dus ook begour, dan vastte de Moeder. Was de Vader geen Begour, dan vastte deze in plaats van zijn zoon-begour. De maaltijd na het vasten (en ook voor diegenen die niet behoefden de voorschriften van Tanganies Begouriem in acht te nemen), bestond stevast uit stampot van raapstelen met aardappelen en pekelvlees, want er mocht geen gebraden vlees gebruikt i.v.m. Korban Peesach-herinnering.

In de middag daarop volgende, wederom Koffie met kaneel en amandelkoek, doch geen koek waarin matsemeel werd verwerkt, want matsous kwamen eerst aan de beurt bij de Seider.

De maaltijd bij de Seider. (zowel de eerste als de tweede avond). Bij de Amsterdamse Joden geen vlees doch vis. In het bijzonder elft (hetzij gekookt dan wel gebakken). Elft is een vis, die momenteel haast niet meer te koop is, tengevolge van het feit, dat deze soort overbevist is en in Nederland practies niet meer voorkomt (wel nog in Frankrijk, van waar - tot voor enkele jaren geleden - nog één Joodse winkelier af en toe gerookte elft te koop aanbood). Ook gekookte zalm kwam in kringen, waar men het zich kon veroorloven, en ook gebakken heilbot.

In ieder geval werd gedurende Peesach g e e n kip of gevogelte gebruikt.

Op de laatste dag Peesach begon men - heel voorzichtig - in de namiddag met gebruik van de gewone kopjes om Chomeitsdikke thee te drinken.

Op Schewoengous. Bij de avondmaaltijd “boterkost”. Gekookte schol en rijst in de melk (zie Schoelchan Ngooroeg).

Op ngeerev Tischngooh Be-av. Als laatste maaltijd (op de grond zittende als het tenminste dan geen Shabbos is) hard gekookte eieren met brood, terwijl reeds alle 9 dagen - met uitzondering van Shabbos - vanzelfsprekend geen vlees en ook geen wijn.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Bij lewajous (lou loonoe) op de begraafplaatsen, aansluitend aan de kewoerooh voor de aweiliem, ook hard gekookte eieren met brood (in de volksmond -overigens foutief - als de Sengoedoh Awrohom aangeduid). Was de overledene op of vóór Shabbos overleden, dan werd voor de aweiliem nog “hawdoloh” gezegd, doch nimmer later dan Dinsdag.

Bij de Mieloh. De beroemde KOULESJ, een broodsoort met uitzonderlijk veel krenten, sucaden en rozijnen.

Bij de Chassene en bij de Sjeewang Jemei Misjthee.
Uiteraard overvloedige maaltijden.

Op Shabbos Besjallach. Kugel met “Waats” (Weizen=tarwe), een gebak al dan niet met peren, bijzonder vet, want daarvoor werd merg (in de volksmond m u r g) gebruikt. Deze “Kugel” speelde ook wel op andere sjabbosous een belangrijke rol.

Uit het bovenstaande moge wel blijken, dat onze geloofsgenoten “hun nesjomme geen kou lieten leiden.”

Ten slotte en last but not least, de Pidjoun Habbein, een feestelijke huiselijke bijeenkomst. Hierbij ontving de Kouhein de vijf seloongiem (in de Nederl. Courant destijds 5 rijksdaalders) en waarvoor zelfs in Amsterdam een extra Pidjoun Habbein-Chewroh voor de minder bedeelden bestond. Thans, d.w.z. na de oorlog, worden geen 5 rijksdaalders meer gebruikt, doch een 5-tal extra tot dit doel door het Rabbinaat verzorgde zilveren penningen. Ook bij dit feest een uitgebreide tractatie.

10. Minhogiem t.a.v. de Besnijdenis

Aan de vooravond, waarop de besnijdenis zal plaats vinden, verzamelden zich familieleden en bekenden (minimaal MINJAN) in particuliere omgeving (dus niet in de Synagoge) en werd een grote Joum Kippoer-kaars aangestoken, die vroeger bij iedere Koshere winkelier ruimschoots te verkrijgen waren en momenteel slechts door de vriendelijke bemiddeling der PIG kunnen worden aangeschaft.

Vervolgens werd “geleerd” uit een speciaal Seifer genaamd Beries Jitschok, een oude Amsterdamse editie. In dit Seifer wordt duidelijk een onderscheid gemaakt tussen het feit of de te besnijden jongen al dan geen Begour is. Na het einde der bijeenkomst spreekt de kraamvrouw het “nacht-laaienen” uit.

Met betrekking tot de kaars, die tot na de Mieloh blijft branden, het volgende.

In het lichaam van de Moeder, aldus de overlevering, leert het kind reeds bij voorbaat alle 613 ge- en verboden, doch op het moment der geboorte geeft de Malog (engel) het kind een tik onder de neus, vandaar dat op de bovenlip - dus vlak onder de neus- een kuiltje ontstaat. Door deze “tik” vergeet het kind al hetgeen reeds geleerd was, doch bij de Mieloh ziet het kind de brandende kaars. Gedachtig aan de spreuk “Kie Neir Mitswoh Wesourooh Our” (immers licht wordt in verband gebracht met de Tourooh) herinnert het kind zich opnieuw alle 613 ge-en verboden. Na de Mieloh wordt de kaars gedoofd en niet weggeworpen, doch zorgvuldig bewaard om op de dag van de Chassene opnieuw te worden ontstoken.

Omtrent het speciaal gebakken Krentenbrood, verwijs ik naar mijn opstel MINHOOGIEM IN DE KEUKEN.

Bij de Mieloh wordt de naam van het kind vermeld. Tegenwoordig wordt bij een geboorte-aankondiging de naam van het kind niet genoemd vóórdat de Mielooch heeft plaats gehad. Vroeger werd die naam reeds direct genoemd na de geboorte en ook gepubliceerd in de geboorte-advertentie of andere aankondiging.

Reeds vóór de oorlog was de “Jetsietsooh Befee” uitdrukkelijk verboden, uit medische overwegingen.

De taak van de verbibder*

De Mouheil - in tegenstelling tot thans - was na de Mielooch van zijn functie ontheven, want er waren ambtenaren aangesteld, die als VERBINDER dienst deden. Ik herinner me de namen VAN PRAAG (Bloedstraat) en SANTSCROOS, JODENBBEESTRAAT, dus van ieder der beide Gemeenten één functionaris, die ook de dagen na de Mielooch regelmatig terugkwamen om te verbinden.

Twee zeer bekende Mouholiem waren wijlen Jesaia Lissaur (in latere jaren alleen voor parterre-milous) en Dr. M. de Hond. Het was de gewoonte, dat de Mouholiem de “ngorlooch” bewaarden en dat deze later met hun werden begraven. In hoeverre deze minhag nog bestaat is mij onbekend.

Met betrekking tot de speciale functie van Mouheil, Gefatter en de Vader van het te besnijden kind, gedurende de Ochtenddienst, voorafgaande aan de Mielooch, hoop ik bij de behandeling van het Schacharies nader terug te komen. In ieder geval werd het tijdstip van de Mielooch in de voormiddag zo vroeg als mogelijk bepaald.

Bij kinderen, die “geel” waren, werd de besnijdenis uitgesteld (Nidchoh) tot de eerste dag, dat de handeling medies weer verantwoord was, doch met uitzondering van Shabbos, in welk geval eerst Zondag mocht worden besneden (deze laatste bepaling geldt natuurlijk ook nog heden ten dage).

11.9.1985

11. Minhogiem in de keuken

Nadat ik U reeds op 8.9.1985 ter zake het één en ander rapporteerde, wil ik ditmaal mij concentreren op het artikel

MATSOUS

In mijn vorige opstellen heb ik reeds even gewag gemaakt van de uitdeling hiervan door de Menachem Aweiliem-Chewres in hun talrijke schakeringen. Daarna werd ieder jaar weer een z.g.

PAAS COMITE

opgericht i.v.m. de opdracht om voor behoeftigen zorg te dragen voor ”Kimche de Pische”. Toch was dit niet uitputtend, want ook door het Ned. Isr. Armbestuur (het tegenwoordige NIISA) werd een bedeling ter zake georganiseerd, waarbij het aan de N. Keizersgracht een drukte van belang was.

In Amsterdam bevond zich de grootste matsebakkerij van Nederland, fa. A.I. de Haan, waarvan de eigenaar een bekend lid van de Kerkeraad, later opgevolgd door zijn beide zoons, waarvan de oudste ISIDOOR DE HAAN, als technicus veel heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van de - wat thans genoemd wordt - automatisering. Ook op ander gebied was hij technies zeer bekwaam en werkte ook in die richting voor de AKU te Arnhem. Hij was getrouwd met een lid van de bekende Amsterdamse Joodse familie Rudelsheim, waaraan ook eertijds de O.R. van Friesland was geparenteerd.

Het bekende mopje uit die dagen :

WAT LEGT DE KIP   EIENEN en
WAT LEGT DE HAAN   MATSOUS,

was niet zo maar, want de Matsous van DE HAAN waren altijd te onderscheiden van andere matsous, die in de “MEDIENE” werden gebakken. Hield men ze tegen het licht, dan stond in de Matsooh geperforeerd   DE
                                                 HAAN

Er werden uitsluitend RONDE Matsous gebakken, groter in omvang dan we tegenwoordig van de fa. Hollandia te Enschede kunnen betrekken. Vierkante Matsous waren toen nog onbekend.

De machinale bakkerij onderscheidde

achtjes
tientjes
twaalfjes,

hetgeen betekende 8,10 of 12 per pond van 500 gram. Buitendien ook natuurlijk ronde MITSWOUS (voor gebruik op Seider Avond), vervaardigd van Sjiemoeriem-meel (vide mijn opstal in zake Beis Hamidrosj). Daarnaast het matsemeel.

Er werd in de bakkerij g e e n Challoh “genomen”, dat moest thuis worden gedaan. Men ging als volgt in zijn werk. Eerst werden alle dozen met matsous geopend, ook de Mitswous en het matsemeel; het geheel werd bedekt met een tafelkleed, dat alles bedekte en vervolgens werd de berochooh uitgesproken tot en met LEHAFRIESJ CHALLOOH (dus natuurlijk niet MIN HOONGISSOH). Tegenwoordig wordt bij ieder deeg Challoor in de fabriek genomen en dat is eigenlijk jammer, want daardoor is men in de huishouding niet meer gewend aan het Challoor-nemen thuis. Dit geldt te meer, omdat het thuis-gebak veelal niet het gewicht heeft dat daarvoor deze Mitswoh in aanmerking kan komen. Eigenlijk -en dit heeft niets van doen met Matsous- is het ook jammer, dat de koshere slager thans het vlees al “kosjer” maakt, daarmede veroorzakende, dat de joodse huisvrouw de “regielous” begint te verliezen, hoe men eigenlijk vlees moet kosjer maken of lever “branden”.

Ik denk, dat het Rabbinaat niet voor niets deze maatregelen heeft genomen, teneinde te voorkomen, dat er anders wellicht - in vele gevallen - helemaal niets zou geschieden. En dan is de huidige gang van zaken natuurlijk meer verkieselijk, doch jammer is het wel.

Tot nu toe heb ik alleen geschreven over de machinale Matsous, nu nog een kleine toelichting op de Handmatsous, zoals die eertijds in de speciale bakkerij tot dat doel in de Joden Houttuinen, dichtbij het Markenpleintje, aan de zijde van de J. Breestraat. Deze bakkerij is echter al eerder dan 1920 gesloten, doch ik heb deze inrichting als jongeman, op uitnodiging van mijn leermeester Rav Sarlouis, z.g. mogen bezoeken.

In de bakkerij stond een soort groot blok, halfhoog, bekleed met roodkoper. Aan de achterzijde een metalen oog, waarin een stok resp. een balk stak, eveneens bekleed met

roodkoper. Het deeg werd op dit blok geplaatst en vervolgens ging een man aan het einde van de balk daarop zitten en sprong dan steeds op en neer, terwijl hij de balk langzaam naar links of naar rechts bewoog, waardoor het deeg geen tijd kreeg tot rust te komen. Het deeg dat aldus geplet was ging in de oven, doch daar de matsous met de hand werden gevormd, waren ze zeer ongelijk en men kon b.v. niet twee matsous glad op elkander leggen, want ze vertoonden allerhand oneffenheden. In ieder geval waren deze Matsous in de zuiverste betekenis van het woord LEECHEM NGOUNIE. Vanzelfsprekend werd voor dit doel slechts sjiemoeriem -meel gebruikt.

Over de "derivaten" van Matsous als Gremsjeliesj en Matsekleisen behoeft ik niets te vertellen; ook heden ten dage zijn beide nog overbekend in de joodse huishouding.

Toch ook onverbrekkelijk hiermede verbonden de geschraapte mierikswortel, in het Amsterdams-joodse jargon "KRIJN" genaamd. Het bekende mopje van de arme vrouw, die geen geld bij zich had om krijn te betalen en de koopman vroeg haar even wat te borgen, en die een negatief antwoord ontving, want hij was geen KREYMBORG geworden.

Ter completering van de peesach-artikelen nog niet te vergeten de verschillende soorten van gebak (VAN PRAAGH en SNATAGER) waarvan wij vandaag nog slechts een schamel afgietsel kunnen kopen.

Nog ten slotte uitdrukkelijk verbonden aan het Peesach-feest de gedroogde kastanjes (KASTENGEN), meer een artikel voor Choul Hamoungeid.

22.9.1985

12. Voorziening van Vlees en Gevogelte.

VLEES

In het begin was de levering van kosher vlees slechts mogelijk via de z.g. vleeshallen; 2 in getal. De belangrijkste was in de Nieuwe Amstelstraat en de kleinere in de N. Kerkstraat. Aangezien de eisen van de Askenaziem en de Sefardiem onderling verschillen met betrekking tot Schechietoh en Bediekoh werd (en wordt) de scherpste eis nageleefd, opdat er slechts één soort kosher-vlees in de handel was (en is). Er bestond (en bestaat) nog een overeenkomst tussen NIHS en PIG ten aanzien van de verdeling der kosten en deze was toen vastgesteld in een verhouding (op basis van het aantal gemeenteleden) van 1 op 11 (mirabele dictu).

Of deze verdeelcijfers ook nog heden gehanteerd worden is mij onbekend. In de periode 1945-1965 was dit nog wel het geval.

Sechitas*

De meest bekende schouchetiem uit die dagen waren (mijn familielid) E(lie) G. Veder en Goudsmit, die ook een boek schreven met betrekking tot de Schechietoh. Veder heeft in zijn jaren buitendien geprobeerd een soort wentel-apparaat te construeren, doch dat is nimmer een groot succes geworden. Er waren buitendien nog 2 andere (Gassous) Schouchetiem voor de NIHS nl. de Heren Drukker en Hakkert, ook was er van de PIG nog een Schoucheito.

Bij de benoeming van de Heren Drukker en Hakkert, die op één avond in de Kerkeraad werden benoemd, ontstond enige hilariteit, want zowel drukken als hakken

(met het Gallef) maken het vlees terefooh. Nadat de dieren waren geslacht, werden de bouten verdeeld over de beide hallen, waar ieder der koshere slagers een z.g. BANK hadden. Bij de invoer in de hallen, werd namens de beide Gemeenten een “retributie” geheven, hetgeen ook heden ten dage in de winkels der beide koshere slagers geschied. Aan deze invoer werd een soort fiscale-cheirem ingevoerd (dus ten bate der beide Gemeenten) waarbij “SCHECHIETAS / CHOETS” (niet ter plaatse geslacht vlees) als ongeoorloofd werd beschouwd. Deze “Cheirem” bestaat thans niet meer.

Bij de grote vleeshal ontstonden grote moeilijkheden toen bleek, dat het gebouw niet meer aan veiligheidseisen kon voldoen. Er moesten grote werkzaamheden worden verricht. Gelijk bij vele oude Amsterdamse gebouwen, was ook dit gebouw niet onderheid, doch waren als fundament omgekeerde vaten gebruikt, die met gelooid koeienhuiden waren afgedekt.

Er moest dus worden geheid en zulks moest geschieden, zonder dat het dak geopend werd. De werkzaamheden kostten bijzonder veel geld. Van die vernieuwing werd tevens gebruik gemaakt voor het installeren van een grote koelinstallatie. Deze laatste was in het begin verre van een succes; het vlees smaakte slecht. Om dit te verhelpen kostte het vele maanden één en ander weer in orde te brengen. Vervolgens werd de kleine vleeshal gesloten, want inmiddels was, tengevolge van de uitbreiding der stad, besloten ook koshere slagerijen te vestigen buiten de hal, hetgeen voor het Rabbinaat weer extra controle met zich meebracht. Na 1945 is de grote vleeshal nimmer meer in gebruik genomen.

Daar de burgers in dien tijd geen elektrische ijskasten bezaten, werd steeds op de tweede dag Jom Touv (indien geen Shabbos) bij de afnemers bezorgd. Dit geschiedde onder toezicht van een Schoumeir.

Op die manier kon men dus op Jom Touv de slagers op de 2e dag Jom Touv volop in actie zien, hoewel er niet mocht worden afgewogen. Na de grote verbouwing van de vleeshal in de N. Amstelstraat, werd die aan de N. Kerkstraat gesloten.

In een onlangs hier ter stede verschenen boek met “Wandelingen in voormalig Joods Amsterdam”, wordt de hal in de N. Kerkstraat aangeduid als de Portugeese vleeshal. Dit is fout, de hallen werden gezamenlijk door beide Gemeenten geëxploiteerd.

GEVOGELTE

Er waren speciale SCHOUCHETIEM VOOR NGOUFOUS (gevogelte). Een van de bekendsten was de Hr. Loopuit (broer van de Parnas Simon Loopuit en ook broer van het bekende lid voor de SDAP in de Gemeenteraad van Amsterdam Jos. Loopuit. Het slachten vond in een speciale ruimte plaats, achter de Synagoge in de Uilenburgerstraat.

De verkoop van gevogelte vond plaats bij winkeliers ORT z.g. poeliers. Het was toen nog niet geoorloofd, dat slagers ook als poelier optraden.

De meest bekende poeliers waren SERLUI (Weesperstraat naast de Fedder-stichting) en op de J-Breestraat: Rine en Couzijn. Aldaar konden dikwijls de Rabbijnen (zwart pak en hoge hoed) de poeliers bezoeken in hunne winkels resp. kelders. Er werd dan toegezien, dat alle stuks gevogelte “gelood” waren en dat er geen “genabbelde” kippen in de verkoop waren. Jammer genoeg was het resultaat dezer inspecties dikwijls zeer ontmoedigend. Dan volgde de procedure van het “asseren”. In de Joodse pers werd namens het Rabbinaat bekend gemaakt, dat poelier X niet meer”onder toezicht”stond en hetzelfde bericht werd op Shabbos in het Keroez voorgelezen.

De “geasserde” poelier reageerde dikwijls zeer merkwaardig, door dan – ostentatief – geslachte zwanen (natuurlijk een verboden soort gevogelte) aan de posten van hunne winkels op te hangen. Na enige tijd bemerkten zij dan dikwijls, dat dit toch de goede oplossing niet was en dan kwamen zij weer op hangende pootjes bij het Rabbinaat terug en kregen zij –onder extra zware controle- weer toestemming “ORT” te mogen verkopen. Ik heb deze procedure dikwijls meegemaakt.

Een kip, bij uitstek voedsel voor Shabbos, werd eigenlijk de gehele week gegeten en wel op de volgende manier.

DINSDAG kwam de poelier aan de deur horen of men die week een kip wenste.

WOENSDAG kwam de poelier met een mand geslachte kippen thuis bij de afnemer, opdat deze kon uitzoeken wat van zijn/ haar gading was.

DONDERDAG werd deze door de huisvrouw (en dus niet de poelier) kosher gemaakt.

VRIJDAG werd de kip bereid teneinde op

SHABBOS te worden genuttigd.

ZONDAG was er nog altijd wat kippensoep over om te nuttigen.

MAANDAG kwam de poelier aan huis met de quitantie en op

DINSDAG enz.enz.

Uiteraard werden de pootjes, hart, eieren, maag en lever wel met de kip meegeleverd, want men kocht een gehele kip (hetgeen thans niet meer geschied).

22.9.1985

Koshere artikelen, die thans niet meer bestaan in Amsterdam*.

In het Ressor Gelderland ten dage van de toenmalige O.R. Lion Wagenaar z.g. werd eronder toezicht JAM vervaardigd.

Toen later O.R.Wagenaar werd opgevolgd door O.R. J. Vredenburg z.g. vond deze laatste, dat dit toezicht toch wel wat overbodig was en weigerde het “KOSHER” etiket, dat steeds was voorzien van de naam van O.R. Wagenaar, te vervangen met een idem, voorzien van zijn naam, zodat vele jaren, nadat O.R.Wagenaar reeds Rector van het Ned. Isr. Seminarium was, er nog steeds voor deze jam etiketten, voorzien van zijn naam, werden gebruikt.

In Beverwijk bevond zich een fabriek genaamd DE BEVER. Hier werden ingeblikte groenten o.r.t. vervaardigd. De naam van de Shoumeir was KLEIN. Hij kwam uit Curaçao en woonde in de Veerstraat, alhier. Hij was bij de opening van de J.Obrecht-synagoge de oudste Kouhein en op grond hiervan werd hij steeds - met uitzondering van ieder andere Kouhein - op Mattenous Jad opgeroepen.

26.9.1985

13. De ontwikkeling van het “gewone” Joodse leven in de periode 1920/40 en daarna in Amsterdam.

Geboorte: Als de kraamvrouw daartoe weer in staat was, ging zij op Shabbos bij de middagdienst naar sjoel teneinde dan “Goumel” te bensjen. In geval van een onverhoopte miskraam, geschiedde dit hetzij op Maandag- dan wel Donderdagochtend na de dienst. Een jongen werd direct bij de geboorte met name genoemd. Er werd niet gewacht tot na de Mieloh.

Huwelijk & Valderapussen:

Er waren eigenlijk drie soorten gemengde huwelijk.

- a) Het meest onschuldige was het “gemengde” huwelijk tussen Hoogduitsen en Portugeesche Joden. Kwam in den beginne zeer spaarzaam voor. In latere jaren werd die scheiding allengs kleiner. Toch sprak men van een “Gemengd” huwelijk. Ik ben in het bezit van een stamboom zowel van Vaders- als van Moederszijde, teruggaande tot ongeveer 1700. Er komt geen enkele Portugeesche naam in voor. Vandaag is dit geen punt van overweging meer en dit lijkt me ook wel goed. De dagen van de Valderapussen en de Schprankels zijn nu wel definitief tot het verleden.
- b) Moeilijker te accepteren was het huwelijk tussen een Jood en een niet-Joodsche dame, die wilde “uitkomen” (gelijk een crocus in het voorjaar). In principe was “overgang” iets, waar het Amsterdamse Rabbinaat uiterst behoedzaam mee omging. Als een niet-Joodse dame op het Rabbinaat kwam om die overgang te bespreken werd haar de vraag prompt gesteld: “En hoe is de naam van de bruidegom?” Eigenlijk heeft men nooit direct die “overgang” geaccepteerd en veelal verwezen naar een buitenlandse Rabbijn, die dan wel weer het vertrouwen van het Amsterdamse Rabbinaat moest hebben. Er is mij nog wel één geval bekend, dat door O.R. Sarlouis werd gesanctionneerd onder voorwaarde, dat ook naar de traditie diende te worden geleefd. Het geval, dat ik bedoel was van een arts, later Bestuurder van CIZ, die zich in latere jaren fel verzette tegen de Koshere keuken in de CIZ. Merkwaardigerwijze was het diezelfde koshere keuken, die later de enige basis bleek te zijn, dat de Regering de toestemming gaf voor de Koshere-vleugel van het ziekenhuis in Amstelveen, nadat vooraf – mislukt – nog een proces voor de Amsterdamse Rechtbank moest worden gevoerd (waarvan ikzelf nog één der beide personen was die de aanklacht indiende). Het resultaat van dit proces was drie verschillende keukens nl. de koshere keuken, indien men dat absoluut verlangde, de een beetje koshere keuken en de tereifoh-keuken.
- c) De Joden, die gemengd in het huwelijk traden en zich van het Rabbinaat niets aantrokken.

Vertier:

Het was gewoonte, dat – vooral – de diamantsbewerkers veel naar de Opera gingen, terwijl die opera’s of delen daarvan op de “winkel” (aanduiding voor de diamantwerkplaatsen) werden nagezongen. Op Zaterdagavond ging “men” de “stad” in. Veelal de omgeving van het Rembrandtsplein of Leidseplein en -vóór de brand- naar het Café in het Paleis voor Volksvljt. Een geliefkoosd café voor diegenen, die niet met te veel aardse middelen waren gezegend, was “de Nieuwe Karseboom” in de Amstelstraat. Daar ter plaatse twee orkesten om de beurt speelden, had dit café de naam van “sjemou beneicheichem” (SCHEMOU-ANG BEIN ACHEICHEM). Na het café-bezoek was een “broodje half-om” bij Prins in de Utrechtsestraat dikwijls het einde van dit “vertier”. Ook gingen dikwijls Joden in een café billard spelen. Zo kwam de Voorzitter van het Kerkbestuur der NIHS op iedere werkdag bij “Kras” om zijn partijtje te spelen. (L.A.Wagenaar Jr.). Het geheel was van zeer onschuldige aard; alcohol speelde geen rol; het culmineerde meestal in een kop koffie (een kleintje koffie fl. 0.15).

26.9.1985

Samenstelling van Joods Amsterdam heden ten dage.

Nadat in de jaren 1933-1940 verhoudingsgewijs veel niet-Nederlandse Joden zich in Amsterdam vestigden, heeft deze influx grote gevolgen voor de samenstelling gehad. Door het feit, dat de Joodse Raad het allereerst de minder-bedeelden liet “verdwijnen” is er nu van een

Joods Proletariaat geen sprake meer. Van degenen, die de ramp overleefden, hebben altijd - nog verhoudingsgewijs - meer niet-Nederlandse dan Nederlandse Joden de ramp overleefd. In latere jaren heeft het religieuze leven een ruk naar rechts gemaakt door de grote invloed van de eerstgenoemde categorie. Wanneer men thans in sjoel rondkijkt (en ik bedoel niet de G.v.d.Veenstraat) dan zal het opvallen, dat van de aldaar aanwezigen slechts een minuscuul klein aantal bezoekers kunnen zeggen, dat hunne grootouders al Nederlanders waren (zo ca. 1880 om van 1700 niet te spreken).

Door de ruk naar rechts hebben zich heel veel “liberalen” zich nog verder van de NIHS afgekeerd. Niet dat zij dan naar de Liberale Gemeente gingen, doch domweg “helemaal niets eraan deden”. Hun grootste verbondenheid is – misschien - de Staat Israël dan wel het op gezette tijden nuttigen van bolussen of pekervlees. Deze “ruk naar rechts” wordt mede door de vestiging van het “KOULEIL” bewerkstelligd. Daar moet de doorsnee Amsterdamse Jood niets van hebben. Het “verschijnsel” KOULEIL is buitendien iets uiterst onlogies. De Engelse Jodenheid heeft gedurende de oorlog geen opzienbarende verliezen geleden en zij zijn niet gedecimeerd uit de oorlog gekomen, zoals hier ter stede.

De “liberalen” kunnen niet inzien waarom nu juist Engelse Joden zich hier komen vestigen ten behoeve van het Kouleil, dat door Nederlands-Joodse fondsen wordt gefinancierd, terwijl zij ditzelfde “thuis” en niet op kosten van het Nederlandse Jodendom zouden kunnen bewerkstelligen. Mijn persoonlijke mening is, dat dit KOULEIL uiteindelijk tot een catastrofe voor de NIHS zal voeren en zal uitmonden in een splitsing. Het “haasje-over springen” (steeds nog verdere “chemres”) werkt afstotend.

Er is nog een andere reden waarom de NIHS zo achteruit gaat.

Vóór de oorlog was er voor de NIHS de verplichting dat zij van hare inkomsten 27% moest afstaan aan het Ned. Isr. Armbestuur thans NIISA. Na de oorlog kwam hierin een verandering, doordat die 27% kwamen te vervallen. Voor diegenen, die vóór de oorlog trachtten lidmaten voor de NIHS te winnen was er een sterk “verkoop-motief”. “Als U dan al geen behoefte hebt aan een sjoel, aan kosher eten of een Rabbinaat, U wilt toch in ieder geval wel arme mensen helpen”, waarop dan vele weinig-enthousiasten zich gewonnen gaven. Dit verkoopmotief geldt vandaag niet meer.

De, na de oorlog wel geklonken roep, dat men niet meer “geregistreerd” wilde staan als Jood, heeft allengs zijn kracht volledig verloren, want zodra de uitkeringen namens de WUV in het geding kwamen, waren deze overwegingen verdwenen en bleef een zeer grote onverschilligheid over en gelijk gezegd geen toevloed naar de Liberale Gemeente doch naar het volkomen niets.

Ten bewijze van het bovenstaande moge tevens nog gelden, dat bij het aantal Joodse overlijdensadvertenties de “crematie” een hoge score heeft. Een vroeger verkoop-motief, nl. MUIDERBERG, heeft zeer aan kracht ingeboet.

26.9.1985

Een geheel, ander aspect van het gewone Joodse leven in de periode 1920/1940 was de school-opleiding.

Hoewel er een kleine school “Kennis en Godsvrucht” bestond (het z.g. Elte-schooltje) ging de doorsnee Joodse scholier naar de Openbare lagere school. Dat was zo de minhag (gewoonte). Als de Openbare school zich in buurten bevond waar veel Joden woonden, dan had dit vooral op Vrijdagmiddag (gedurende de winter) merkwaardige gevolgen.

Ikzelf, die nimmer een Joodse school bezocht, heb dit zelf meegemaakt. Daar in de winter de shabbos om 3.30 uur begon werd de schoolbel op Vrijdagmiddag drie maal gebruikt en wel: om 3.00 uur voor die Joodse kinderen, waarvan de ouders verlangden, dat de kinderen om

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

half vier naar sjoel gingen.
om 3.30 uur voor die Joodse kinderen, waarvan de ouders verlangden, dat de kinderen niet later “werkten”.
om 4.00 uur voor de overige leerlingen.

Op Shabbos was er nog een categorie Joodse kinderen, die wel naar school mochten gaan van hunne ouders, doch die dan niet mochten schrijven.

Voor het onderwijs op Zaterdag (toen waren de scholen ook op Zaterdag geopend) was - indien er veel Joodse leerlingen in de klas zaten - een speciaal rooster samengesteld van die vakken, die niet beslist dringend waren als gymnastiek, schoonschrijven en dergelijke (tekenen).

Later op de HBS, die des namiddags om 13.30 uur begon en waar de lesuren 50 minuten bedroegen, was het op Vrijdag zo geregeld, dat Joodse kinderen na het tweede uur gerekend om 3.10 uur de school mochten verlaten.

In latere jaren, toen ook de schoolwet Rink werd ingevoerd, werd de mogelijkheid geschapen van een speciaal Joodse Lagere school en uiteindelijk kwam er ook de Joodse HBS en zodoende kwam het specifieke Joodse-school-systeem van de grond.

Hoe kregen die kinderen dan hun Joodse kennis?

Daartoe bestonden veel mogelijkheden op Woensdagmiddag en op Zondag. Er waren toen in Amsterdam talloze gequalificeerde onderwijzers, die de kinderen les gaven, hetzij bij de ouders thuis, dan wel bij de onderwijzer. Ook organiseerde de NIHS Joodse les-uren in de schoolgebouwen der Gemeente Amsterdam (tot zelfs in Amsterdam Noord). Daarnaast in het Centrum der Joodse Godsdienstarmensolen (ook weer na de openbare school).

Voor een verder bekwamen in Joodse vakken bestond natuurlijk - naast Seminarium - ook nog ruim gelegenheid door middel van Verenigingen. Toutseous Chajjiem (in gebouw PIGOL Muiderstraat) op de Amstel (Gebouw De Beer en Giirrep nl. Zichroun Jangakouw en Our Ghodosj. in de Pl. Franselaan (“s Gravenhekje) ook een zalencomplex waar men zich kon bekwamen. Daarnaast ook weer particulieren, die in de avond geheel vrijwillig en dus zonder betaling les gaven. Herinner me in dit verband de Hr. A. Ph. de Paauw (Voorzitter Diamantbeurs en schoonzoon van Rav Dunner) en Maurits Onderwijzer (ten huize van de O.R.) Samuel Gazan (de latere Secretaris der N.I.G. Nijmegen). Buitendien op Shabbos talrijke bijeenkomsten voor jongelui van ca. 20 jaar. Behalve deze opleidingen waren er vanzelfsprekend voor volwassenen talrijke bijeenkomsten (b.v. Reisjies Chogmoh boven de Obbene sjoel, iedere werkdagavond behalve op 24 Decr. en de Zondagavond na 9 Av.-

29.9.1985

De ontwikkeling van het “gewone” Joodse leven in de periode van 1920/1940 en daarna in Amsterdam.

14. VERVOLG van 13

In een grote stad als Amsterdam met destijds 10% van de bevolking bestaande uit Joden was ook de militaire dienst een belangrijke zaak. De meeste Amsterdammers werden ingedeeld bij het 7e Reg. Infanterie, dat oorspronkelijk in de Oranje Nassau-kazerne aan de Sarphatistraat

was gekazerneerd. In die tijd was het voor de Joodse militairen, die daar prijs op stelden, dus werkelijk geen moeite om aan kosher eten te komen. Later werd echter een gedeelte der Joodse dienstplichtigen naar het 18e Reg. Inf. in Amersfoort gedirigeerd en werd 7 R.I. naar Harderwijk verplaatst. Daar 18 R.I. veel naar Harderwijk kwam en de Kille Harderwijk slechts zeer beperkte mogelijkheid bood voor kosher voedsel voor zooveel soldaten werd omstreeks 1922 in Harderwijk (door bemiddeling van de 1e Lt. van Mil. Administratie CUYK) een koshere keuken ingericht. Een prima oplossing, want daar kostte het eten ook niet zoo veel geld. De Joodse soldaten ontvingen per dag circa vijftig centen uitbetaald wegens “gemis aan menage” en daar konden ze ook in dien tijd niet zo heel veel mee beginnen. De Joodse soldaten mochten op Vrijdagmiddag tijdig voor Shabbos naar huis reizen (vóór zonsondergang, gelijk dit in ambtelijke taal heette) doch hadden de verplichting, dan op Zondagnamiddag tijdig terug te zijn voor de “kazernewacht”. Zo kwam het dikwijls voor, dat de wacht van Zondagnamiddag 4 uur tot Maandagnamiddag 4 uur uitsluitend uit Joden bestond inclusief een Joodse luitenant van Piket. Ook op Kerstmis, 31 Decr., 1 Jan en andere niet-Joodse feestdagen moesten zij in actie komen.

Om met diezelfde woorden weer te beginnen, nl. in een grote stad als Amsterdam met destijds 10% van de bevolking bestaande uit Joden, was er ook een dienovereenkomstig groot aantal gevangenen in de gevangenis aan de Amstelveenseweg. De avond vóór Joum Kippoer kregen ze kosher voedsel. Iedere Shabbos werd er in de strafgevangenis een shabbos-dienst gehouden. Menigmaal ging ik dan niet naar de Obrechtstraat doch naar de Amstelveenseweg tesamen met David Hirsch z.g. de zoon van de bekende sigaren-handelaar Benzion Hirsch, die vooral bekendheid kreeg door zijn geschriften tegen Spinoza. Er was een seifer touroh in de gevangenis, de gevangenen zaten allen in kleine hokjes zodat ze elkander niet konden zien, doch wel de Chazzan. Aangezien ze natuurlijk niet uit hunne hokjes weg mochten gaan kon er niet “opgeroepen” worden, dus riep één der beide functionarissen de ander op en werd de gehele sedre in één stuk doorgelaaient. Heb het ook meegemaakt, dat één der gevangenen dan vanaf zijn plaats Kaddiesj zei. Als herinnering aan deze diensten heb ik beslist geen gedachte van “ngouneg shabbos” overgehouden. Later werd dit werk overgenomen door een seminarist, Johan Hesjidoch na de oorlog is - voor zover ik weet - deze dienst niet meer teruggekomen. Er bestond een voorschrift dat er geen seifer touroh naar een gevangenis mag worden gebracht, doch de Opperrabbijn stond dit wel toe, gezien de grote belangstelling voor deze ochtenddienst (Het was natuurlijk voor de gevangenen tegelijkertijd ook een “verzetje”).

KINDERWAGEN

Een geheel ander onderwerp van het Joodse leven in Amsterdam was de KINDERWAGEN. De orthodoxe Joden gebruikten geen kinderwagen op Shabbos (vanzelfsprekend), doch ook niet op JOUM TOUV. Dit was iets vanzelfsprekends. Door de grote invloed van de Buitenlandse Joden binnen Amsterdam na de oorlog, ziet men thans (ik mag nog altijd zeggen: tot mijn grote verwondering, zo niet ergernis) dat zelfs de SUPER-ORTHODOXIE op JOUM TOUV rustig met een kinderwagen door de straten flaneert. Een zeer kleine groep oorspronkelijk in Amsterdam gevestigde Joden houden zich nog steeds strict aan deze MINHAG. Doch de z.g. SUPER-ORTHODOXIE van niet Nederlandse oorsprong, hoewel zich den gehelen dag bezighoudende met “lernen” heeft kennelijk nog niet ”gelernd” de toch wel bekende uitspraak:

MINHAG HAMOOKOUM DIEN (De gewoonte van de woonplaats heeft de sterkte van een Wet).

Gelijk gezegd het veroorzaakt mij altijd een gevoel van ergernis, omdat hieruit een flinke scheut “miskening” voor de Amsterdamse ”Minhag” overduidelijk wordt gedemonstreerd. Het moet tot zijn grote eer hier vermeld worden, dat onze Opperrabbijn, de Heer M. Just,

toch echt geen oorspronkelijke Amsterdammer, er steeds voor gezorgd heeft, dat toen zijn jongste dochter nog klein was, zij nimmer per "kinderwaegen" zich op JOUM TOUV liet zien. Onwillekeurig moet ik altijd weer denken aan het bekende Commentaar van Rashie op Exodus Hoofdstuk 1 vs.10, laatste deel (WENGOOLIENOE MIN HO-ORETS). M.a.w. wij spelen helemaal niet meer mee. Of in het Engels: WHO CARES?

ADVOCATEN. Een andere in Amsterdam bestaande "Minhag" wil ik hier niet onvermeld laten nl. dat Joodse advocaten in de 10 "Bekeringsdagen" elkander over en weer g e e n dagvaardingen toezonden.

Weer een andere Amsterdamse Minhag. Wanneer iemand via het Ned. Isr. Seminarium, met succes het MORE-examen had afgelegd, kreeg diens Vader (tenzij hij reeds de Moré of Choweir-titel had) dan automatisch de Choweir-titel. Had de nieuwe Moré aan een ander dan het Ned. Isr. Seminarium zijn titel gekregen, dan kreeg de Vader deze Choweir-titel n i e t . Buitendien kwam dan ook nog de vraag op of de Moré-titel zelf werd erkend. Het bekende geval van Dr. Meijer de Hond z.g. die zijn opleiding in Berlijn kreeg aan het bekende Hildesheimer Seminarium, werd niet eerder als Moré erkend, dan slechts een luttel aantal jaren vóór zijn deportatie. Toen erkende O.R. Sarlouis z.g. eerst zijn Moré-titel. En dat was een opvallende doorbraak van een oude traditie. Na de oorlog kwam daarvoor in de plaats - slechts voor buitenlandse Rabbijnen bedoeld, die zich hier vestigden - het Colloquium Doctum.

9 Octr.1985

15. Praerogatieven

Een geheel ander soort Minhogiem (ik zou het als voorkeursbehandelingen willen betitelen) waren resp. zijn binnen de N.I.H.S. (en zij zijn van de meest uiteenlopende aard) o.m. de volgende:

Ingevolge artikel 39 van het Reglement der Nederlandsch-Israëlietische Hoofdsynagoge te Amsterdam staat onder letter S als één der opdrachten van het Kerkbestuur vermeld:

“het bijhouden van het Memorandum betreffende verkregen kerkelijke praerogatieven”.

Dit betekent, dat in dit Memorandum vanwege het Kerkbestuur moeten aangetekend worden de namen van diegenen, die een titel als Moré of als CHOWEIR ten deel vallen. Daarom is dan ook één der taken van de Opperrabbijn, dat - indien hij de Choweir-titel verleent - hij hiervan kennis moet geven aan het Kerkbestuur. (Hij behoeft dus niet de voorafgaande toestemming van het Kerkbestuur). Dienovereenkomstig voor de titel van Moré.

Van geheel andere aard is, dat bij het huwelijk van een lid van de Kerkeraad het de Opperrabbijn is, die het huwelijk “inzegent”.

De praerogatieven met betrekking tot het oproepen voor de Thouroh, hoop ik bij het onderwerp: "Kerias Hatouroh", nauwkeurig te behandelen.

De Kerkeraad heeft bij Verordening (artikel 96) o.m.vastgesteld hoe het verlenen van “gedistingeerde” grafsteden zal plaats vinden.

Tot aanvulling van het voorschrift van artikel 31 van het Reglement van orde voor de vergaderingen van het Kerkbestuur, ter zake van de orde en ceremoniën bij gedistingeerde lijkstaatsiën, gelden bepalingen die door de Kerkeraad der N.I.H.S. voor kennisgeving zijn aangenomen door de Kerkeraad der N.I.H.S. in zijn vergadering van 3 Augustus 1876 No. 68, en die ook heden ten dage hunne geldigheid hebben.

artikel 1. Bij de lijkstaatsie van een lid van de Kerkeraad, der Schoolcommissie, van het Armbestuur, van het Bestuur der Bewaarscholen of van de Centrale Commissie te Amsterdam woonachtig, worden de leden der genoemde colleges ter bijwoning uitgenodigd. (Heden vanzelfsprekend voor zover deze colleges nog bestaan).

artikel 2. Bij de lijkstaatsie van een lid van het Kerkbestuur worden de leden van der in artikel 1 genoemde colleges, voorts Parnassiem der P.I.G. en al de geestelijke, kerkelijke en administratieve ambtenaren der Hoofdsynagoge uitgenodigd, terwijl een commissie uit de in art. 1 genoemde colleges gevraagd wordt, om het lijk naar de begraafplaats te begeleiden. Het lijk wordt langs een synagoge der gemeente gevoerd. Bij de teraarde-bestelling wordt door de Opperrabbijn of die hem vervangt, een lijkrede op de begraafplaats uitgesproken (vanzelfsprekend weer met de beperking dat op die dag een zodanige rede mag worden uitgesproken).

artikel 3. Bij de lijkstaatsie van een kerkvoogd worden de leden van het kerkbestuur alsmede de kerkelijke ambtenaren der betreffende synagoge uitgenodigd.

artikel 4. Bij de lijkstaatsie van een voorzanger worden de leden van het Kerkbestuur, de Kerkvoogden, alsmede de kerkelijke ambtenaren der betreffende synagoge uitgenodigd.

artikel 5. Het bepaalde in de artikelen 1 tot en met 4 vervalt, indien door de overledene bij zijn leven of bij achtergelaten geschrift of bij gebreke van dien door zijn nagelaten bloedverwanten, de wens is kenbaar gemaakt dat geen distinctie wordt verlangd.

artikel 6. Bij het overlijden van de Opperrabbijn of van één der Rabbijnen der Hoofdsynagoge worden door het Kerkbestuur die bepalingen ten aanzien van de lijkstaatsie getroffen, als welke het zal vermenen te behoren.

artikel 7. Het vervoer van lijken der bestuurders van weldadigheidsinrichtingen langs die instellingen is afgeschaft, voor zoverre niet de geregelde weg door de lijkstaatsie te volgen, het vervoer van het lijk langs één of meer van die inrichtingen vordert.

artikel 8. De tot dusverre (1924) bestaan hebbende bepalingen van Hoofdstuk XIII van het voormalig reglement van orde van 2 Augustus 1815, zijn bij de invoering van dit Reglement afgeschaft.

Terugkomende op artikel 96 (gedistingeerde grafsteden) verwijs ik naar de Verordening op de Lijkstaatsiën, Begrafenissen, Begraafplaatsen enz. bij de N.I.H.S. te Amsterdam, bedoeld bij artikel 96 van het Reglement der Hoofdsynagoge vastgesteld bij Raadsbesluit van 26 Januari 1914 no. 33 en gewijzigd bij Raadsbesluiten van 15 October 1917 no.157, 25 Februari 1920 no.165, 15 Februari 1921 no.30, 20 Juni 1922 no. 53, 14 Februari 1923 no.11 en 17 Maart 1924 no.7.

Artikel 31. De lijken worden zoveel doenlijk achtereenvolgens in de daarvoor op de begraafplaatsen aangewezen rijen begraven, behoudens waar de bijzetting van het lijk geschiedt in een tevoren of ter gelegenheid van de teraardebestelling gereserveerde grafruimte.

Op de begraafplaats te Muiderberg worden bovendien aangelegd en gehouden gedistingeerde rijen:

- a) voor hen, die gradueerd zijn met de graad van Moré of die graad honoris causa
- b) hebben verworven.
- c) voor leden en oud-leden van het Kerkbestuur, de Commissie van Financiën, het Ned.
- d) Isr. Armbestuur en de Commissie van toezicht over de Ned. Isr. Godsdienst-
- e) Armenscholen.
- f) voor leden van het Doodgraverscollege.
- g) voor Voorzangers.

Het lijk van één der voornoemde personen wordt in de gedistingeerde rij begraven, tenzij de betrekkingen te kennen geven dit niet te verlangen.

Ook kunnen met vergunning van het Kerkbestuur, in de gedistingeerde rijen voor leden van het Doodgraverscollege, personen worden begraven, wien - na hun overlijden - de praerogatieven aan het lidmaatschap daaraan verbonden, zijn toegekend.

Artikel 32 en 33 hebben geen betrekking op praerogatieven.

KOUHANIEM. Los van al deze bepalingen worden de lijken van KOUHANIEM steeds zodanig begraven, dat de familieden, die ook Kouhein zijn, steeds het graf kunnen bezoeken d.w.z. dat hiervoor steeds het begin van een rij wordt gereserveerd.

Hoewel ik zo vrij ben te onderstellen, dat de waarde aan deze en dergelijke praerogatieven heden ten dage belangrijk minder zwaar zullen wegen als destijds en teneinde dit opstel niet te droevig te beëindigen, wil ik hier niet onvermeld laten, dat deze praerogatieven eertijds in het leven van sommige mensen een erg belangrijke rol speelden.

Mij is uit mijn jeugd een voorval bekend, dat ik hier toch niet onvermeld wil laten. Er was een Regent van het Ned. Isr. Armbestuur, die - door zijn zeer hoge ouderdom - niet meer in staat was zich buitenshuis te begeven en dus ook niet meer actief aan de vergaderingen van het N.I. Armbestuur kon deelnemen. De toenmalige Voorzitter dezer Instelling heeft toen de bedoelde Regent in vriendelijke termen te verstaan gegeven, dat het in het belang der Instelling zou zijn, indien een jongere kracht in zijn plaats zou worden benoemd, die dan een actieve rol binnen het Bestuur zou kunnen uitoefenen. De bedoelde Regent heeft dit vierkant geweigerd. Zijn motivering was, dat hij als Regent van het Ned. Isr. Armbestuur wenste te overlijden, zodat hij in het genot zou blijven van al die praerogatieven waarop hij als Regent aanspraak kon maken. En zo is ook geschied.

In deze dagen van KOUHEELES (Hakoul Heewel Orengoes Roeach), vond ik deze vermelding op zijn plaats.

10 October 1985

16. Het gebed "JIZKOUR "

Alvorens te behandelen de verordening regelende de voorwaarden waarop de Gemeente de verplichting op zich neemt tot het doen branden van licht en het doen uitspreken van het gebed "JIZKOUR" op gezette tijden in de synagoge der Gemeente voor de zielerust van

overledenen, vastgesteld door de Kerkeraad in zijn vergadering van 24 Maart 1914 nr.63 te behandelen, eerst een aantal opmerkingen vooraf.

Verschillende versies*

Het gebed JIZKOUR kent een aantal, aan de omstandigheden aangepaste, versies te weten:

- a) het Jizkour-gebed gelijk dit vanaf de Biema wordt uitgesproken
- b) het idem vanaf de Voorzangersplaats uitgesproken na het “leeren” op werkdagen na het Ochtend- resp. Avond-gebed.
- c) het idem als sub b, doch binnen de elf maanden na het overlijden.
- d) het idem als sub b, doch op de sterfdag van de overledene.

- a) Wanneer iemand opgeroepen wordt, kan ná de mie-sjeebeirach het JIZKOUR niet worden uitgesproken. Het kan - op verzoek dan wel - bij voorafgaande betaling vanzekere retributies - worden uitgesproken.(nadere bijzonderheden hierover later).
- b) Na Hanousein Teschoenghoh.
In dit geval wordt altijd de naam van de Moeder van de overledene genoemd, in tegenstelling tot sub a.
- c) Als sub b doch met bijvoeging van de woorden “oelehachajousou bishchiejas hammeisiem” (Voor vrouwen wordt natuurlijk de vrouwelijke vervoeging van het werkwoord gebruikt).
- d) Als sub b doch met de bijvoeging van de woorden: Oewejoum Zee Tekoefas Petierosou (Voor vrouwen wordt ook hier natuurlijk de vrouwelijke vorm gekozen).

Artikelen*

Het voordragen van het gebed ”Jizkour” vanaf de Biema kan plaats vinden op verzoek van een privé persoon, doch de hierboven genoemde verordening stelt buitendien vast, dat (artikel 1):

In de synagogen der gemeente wordt op daartoe strekkend verzoek gedurende het rouwjaar en op de verjaardag van het overlijden van een als Israëliet gestorven en volgens de Joodse ritus begraven persoon, licht ontstoken en brandend gehouden en op gezette tijden het gebed “JIZKOUR” voor diens zielsrust uitgesproken onder de navolgende artikelen vervatte voorwaarden. Kon de begrafenis niet volgens de Joodse ritus geschieden, dan beoordeelt het Kerkbestuur, de Opperrabbijn of die hem vervangt gehoord, of aan het desbetreffend verlangen kan worden voldaan.

artikel 2

Voor het doen branden van een licht (geen kaarslicht) in een door het Kerkbestuur aan te wijzen synagoge, gedurende het rouwjaar van een afgestorvene wordt voldaan de som van fl. 80,00-. Voor het doen branden van kaarsen gedurende het rouwjaar, in een synagoge ter keuze van den belanghebbende wordt voldaan een som van fl. 400,00-.

artikel 3

Voor het doen branden van een kaars in een synagoge, ter keuze van de belanghebbende, op de verjaardag van het overlijden van een afgestorvene, wordt voldaan de som van fl.107,50- (waarbij inbegrepen zijn de kosten van een bij de

kaars te plaatsen koperen plaatje, vermeldende naam en sterfdag van de overledene).

Opmerking:

In de Grote Synagoge bevonden zich aan iedere kant bij de opgang naar de Heichal een koperen kandelaar, aan de voet waarvan een mogelijkheid was vervaardigd om bedoelde koperen plaatjes in te schuiven. Op de plaatjes konden c.q. ook worden gegraveerd de titels van de overledene, zijnde Mouré Moureinoe Hooraw, Moureinoe Horav, Choweir en ook de letters Fei Woov Mem (Parnas Oemanhieg, resp. van de overledene of diens Vader). De titel Pei Woov Mem werd verleend aan een lid van het Kerkbestuur, van de Commissie van Financiën of van een Regent van het Ned. Isr. Armbestuur en deze titel kon ook worden vermeld op de Matseiwooh.

artikel 4.

Voor het doen uitspreken van het gebed JIZKOUR op de verjaardag van het overlijden, op “Mattenous Jad” Ochtendgebed van Joum Kippoer c.q. de eerste dag van Peesach, de eerste dag van Schewoengous, Middagebed van Joum Kippoer en op Simchas Thouroh, wordt voldaan de som van fl. 100,00- zo zulks in één synagoge en van fl. 300,00- zo het in verschillende synagogen wordt verlangd.

artikel 5.

De in art. 2, 3 en 4 omschreven rechten kunnen ook worden verleend, indien daarvoor aan de Gemeente worden afgestaan één of meer zitplaatsen ter Grote Synagoge, welke waarde op het ogenblik van de afstand naar het oordeel van het Kerkbestuur tenminste gelijk is aan het bedrag der retributie. Bestaat omtrent de waarde daarvan tussen het Kerkbestuur en de belanghebbende(n) verschil van mening, dan zal de waarde worden bepaald door een door het Kerkbestuur aan te wijzen deskundige.

artikel 6.

Het recht, bedoeld in artikel 4, kan door het Kerkbestuur ook worden verleend in ruil voor een schenking, welke waarde gelijk is aan het bedrag der verschuldigde retributie, ter beoordeling van het Kerkbestuur.

artikel 7.

De Kerkeraad kan, op voordracht van het Kerkbestuur, bij making van een schenking aan de gemeente, de in de vorige artikelen genoemde rechten in ruil daarvoor verlenen.

Opmerking:

In de gevallen ex artikel 5, 6 en 7 wordt in de JIZKOUR de volgende tekst aangevuld nl. “SCHEEHINIACH BEROOCHOOH LETOUWAS HAKKEHILLOOH” en deze “BEROOCHOOH” wordt niet met name genoemd. Kon dus een som gelds zijn dan wel in andere vorm b.v. een Seifer Thouroh, Perouches, Malboesj, Kroon, Schild e.d.

artikel 8.

De gelden opgekomen voor de voorgeschreven rechten, worden belegd door aankoop van inschrijvingen op één der Grootboeken der Nationale Schuld of van zitplaatsen ter Grote Synagoge. In het laatste geval moet bij een eventuele verkoop van een der voor die gelden aangekochte zitplaatsen, van de opbrengst daarvan het bedrag, gelijkstaande met de oorspronkelijk verschuldigde retributie, worden belegd door aankoop van inschrijving op één der Grootboeken der Nationale Schuld.

artikel 9.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Bij de invoering dezer verordening zijn vervallen alle verordeningen en besluiten, die deze aangelegenheid vroeger geregeld hebben.

Opmerking:

Uit het artikel 8 is dus af te leiden, dat men de perpetuele, door de Hoofdsynagoge op zich genomen verplichtingen heeft willen veilig stellen. Helaas heeft de periode 1940-1945 anders geleerd.

De tarieven voor het uitspreken van het gebed JIZKOUR waren voor de verschillende synagogen verschillend nl.:

Grote Synagoge

Rousch Haschoonoh, Jom Kippoer en Mattenous Jad

fl. 5.00 met opklimming van fl. 0.50

Schabbos-ochtend, Houschangnoh Rabbooh en Poeriem

fl. 1.00 met opklimming van fl. 0.50

Op de drie feestdagen

fl. 1,50 met opklimming van fl. 0.50

Namiddag-dienst Schabbos, Choul Hammoungeid en Tanganies Tsibboer

fl. 0.50, verder fl. 0.90 (Chaj Basch), fl. 1.00 en verder fl. 0.50

Overige diensten (niet verplichtend)

fl. 0.50, fl. 0.90, fl. 1.00 en verder fl. 0.50.

Alle andere synagogen dienovereenkomstig lager.

Bij de Jizkour kon ook geofferd worden voor de Tsedokous, negen in getal en naar keuze van degene, die de JIZKOUR liet uitspreken. Werden alle 9 Tsedokous bedacht, dan luidde dit fl. X le-achas we-achas legol teischang hachewrous. (Conform als het “schnoderen” na het oproepen).

OPMERKING: Het was ondenkbaar dat mensen bij de voordracht van het gebed JIZKOUR (ook niet op Mattenous Jad) de synagogen verlieten, hetgeen kon worden beschouwd als een gebrek aan eerbied aan de nagedachtenis van de betr. overledene(n).

VOORVAL De laatste Tsedookoh, die aan de lijst was toegevoegd was Hachnosas Ourechiem. Nadat deze “chewroh” op de lijst stond is het éénmaal gebeurd, dat de Vader van Prof. Kisch z.g. die zijn ongenoegen met één of ander voorval binnen de NIHS wilde demonstreren als volgt schnooderde :

“OLLEF ZOOHOV LETOUWAS HAKKEHILLOH, CHAMISCHOO MEIOO ZEHOEWIEM LETOUWAS HACHNOSAS OURECHIEM “ (fl. 1.00- voor de gemeente en fl. 500,00- voor Hachnos Ourechiem).

27 October 1985

17. MIE SJEE-BEIRACH

In de Gemeente Synagogen wordt na het oproepen voor de opgeroepene het bovengemelde gebed uitgesproken, waarbij zijn Hebreeuwsche naam wordt genoemd,

zonder aanduiding der familienaam, gelijk dit bij de P.I.G. wel geschiedt.

In dit gebed wordt c.q. de titel van Mouree Moureinoe Hooraw (in geval van Opperrabbijn), Moureinoe Hooraw (in geval van Rabbijn) of Hechooweir (indien zulks van toepassing is) vermeld. Hetzelfde geldt, dien de opgeroepene een zoon is van een Opperrabbijn, Rabbijn of Choweir. Bij Kouhaniem of Lewi-iem wordt zulks vermeld na de naam van de Vader. In dit gebed mag worden toegevoegd c.q. de echtgenote, de kinderen, broers of zusters echter zonder naamvermelding.

Er kan ook een tweede mie-sjee-beirach worden uitgesproken ten behoeve van de geheele gemeente, zij en hunne echtgenoten, hunne kinderen en hunne verdere bloedverwanten echter steeds zonder naam te vermelden.

Het is niet mogelijk in aansluiting hieraan voor een willekeurig persoon nog een extra Mie-Sjee-beirach te laten uitspreken, met uitzondering van de onderstaande gevallen :

voor een zieke,
voor iemand die een verre reis gaat ondernemen,
voor een Bar Mitswoh,
voor een kraamvrouw.

Bij de geboorte van een zoon wordt in de Mie-Sjee-beirach voor de kraamvrouw alleen toegevoegd "NGIM BENOH HANOULED LOH LEMAZZALTOUV. Bij de geboorte van een dochter wordt een speciaal geredigeerde versie uitgesproken, waarbij o.m. wordt gezegd: "ASJER NIKROH SCHEMOH BEJISROEIL..." Hier vindt dus wel een naamgeving plaats, in tegenstelling tot de zoon, wiens naamgeving reeds bekend is sinds de Beries Mieloh.

Hoeveel je betaalt

De tarieven voor het uitspreken van een Mie Sjee-beirach werden bij Verordening van de Kerkeraad der NIHS vastgesteld op 28 Maart 1901.

Voor Grote Synagoge golden die als volgt :

ROUSJ HASJOONOH   )   1e M. Sj. fl. 2.50 opklimming fl. 0.50
JOUR KIPPOER   )   2^e M. Sj. fl. 1.00 opklimming fl. 0.50
MATTENOUS JAD   )   )

DE 3 FEESTEN   1e M. Sj. fl. 2.00 opklimming fl. 0.50
                          2^e M. Sj. fl. 1.00 opklimming fl. 0.50

SHABBOS-OCHTEND   )   geen verschil tussen Chiejoew of niet
)   1e M. Sj. fl. 1.00 opklimming fl. 0.50
POERIEM   )   2^e M. Sj. fl. 1.0.50, verder fl. 0.90, fl.1.00 en
)   opklimming met fl. 0.50

HOUSCHANGNOH RABBOOH

Hier wordt dus weer vermeld fl. 0.90 (CHAJ BASJ). Het gebeurde ook wel met CHAJ ZEHOEWIEM.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Shabbos-namiddag	)	1e M.Sj. <u>niet</u> Chajoewien
Choul Hamnoumgeid	)	fl. 0.25, 0.50, 0.90, 1.00 en opklimming f 0.50
Tanganies Tsibboer	)	2e M.Sj. <u>niet</u> chajoewiem fl. 0.25, verder 0.50, 0.90, 1.00, opklimming f 0.50

1e M.Sj. wel Chajoewiem fl. 1.00 opklimming met
fl. 0.50
2e M.Sj. als bij niet chajoewiem

Overige diensten
(echter niet verplichtend)

1e M.Sj. niet Chajoewien
f 0.0, 0.25, 0.50, 0.90, 1.00 opkl. 0.50.?
2e M.Sj. niet chajoewiem
f 0.25, 0.50, 0.90, 1.00 opkl. f 0.50

1e M.Sj. CHAJOEWIEM
f 1.00 opklimming f 0.50
2e M.Sj. als bij niet-chajoewien

De bijzondere Mie-Sjee beirach waren als volgt vastgesteld:

Roush Hasjoonoh, Jom Kippoer en Mattenous Jad	fl. 5.00
De drie Feesten	) fl. 1,50
Shabbos Ochtend	)
Houschangnoh Rabboh	) fl. 0,50
Poeriem	) fl. 0.90, 1.00 opkl. f 0.50
Shabbos namiddag	) fl. 0.25
Choul Hamoungeid	) fl. 0.50, 0.90 opkl. fl. 0.50
Tanganis Tsibboer	) fl. 0,25
overige diensten	) fl. 0.50, 0.90, 1.00, opkl. fl. 0.50

Wegens de mogelijkheid van veelvuldig oproepen, waren Kouhaniem en Lewie-iem op verzoek, vrijgesteld van Schnoder-geld (schnoder = sjeenodar).

Gelijk bij de tarieven voor het uitspreken van het JIZKOUR-GEBED waren in de andere synagogen der N.I.H.S. de tarieven voor het MIE SJEE-BEIRACH-gebed dienovereenkomstig naar beneden bijgesteld.

27 Octr.1985

18. Chazookoh

Met betrekking tot een gesprek, dat ik ca.14 dagen geleden met Mr. S. Boas voerde, heb ik aanleiding omtrent het bovenstaande onderwerp te schrijven.

Een voor de hand liggend voorbeeld van het CHAZOOKOOH-recht kan het volgende zijn. Er ligt een stuk grond "braak". Niemand bemoeit er zich mede; het wordt evenmin bewerkt. Ruben stelt dit vast en nadat hij dit reeds geruimen tijd heeft bekeken, besluit hijzelf - hoewel hij geen enkele aanspraak op dit braakliggende stuk grond heeft - deze grond te gaan bewerken, beplanten en uiteindelijk de opbrengst te oogsten. Niemand verzet zich daartegen.

Dit doet hij zowel het tweede als het derde jaar en nog steeds meldt zich niemand bij hem om hem te zeggen, dat die grond niet van Ruben is, resp. zich verzet tot de bewerking van de grond of het oogsten van de opbrengst.

Als Ruben ook het derde jaar de oogst van dat stuk grond heeft geoogst, dan is voor hem een CHAZOOKOOH (recht) ontstaan. Chazookooh staat in verband met het Hebreeuwse woord CHOOZOK d.w.z. sterk. Hij heeft dus nu een sterke aanspraak op dat oorspronkelijk braakliggende stuk grond.

Dit chazookooh-recht behoeft zich niet te beperken tot een materieel recht, het kan net zo goed een immaterieel recht zijn en nu kom ik op MINHOOGIEM.

Voorbeelden van het Chazookooh recht*

Twee voorbeelden van immaterieel Chazookooh recht, dat zeker vóór 1940 bestond, doch ook heden ten dage zeer goed kan bestaan. Personen zijn jarenlang gewend op Joum Kippoer de Haftooroh Jounoh te zeggen of de Pesiechooh Nengielooh te verrichten. Hebben zij dit drie jaren aaneengesloten op Joum Kippoer gezegd resp. verricht, dan is hier voor deze personen een immaterieel CHAZOOKOOH-recht ontstaan. Bij wijze van spreken kunnen zij daar dan hun verdere leven - wanneer hun lichamelijke conditie dit zou toelaten - hun CHAZOOKOOH-recht aanspraak doen gelden.

Dit is op zichzelf toch een niet goede situatie, want daardoor worden andere personen in diezelfde synagoge, bij voorbaat uitgesloten van deze functies.

Daarom is het verstandig, dat de dienstdoende kerkvoogd er op toeziet, dat één en dezelfde persoon maximaal twee keer een dergelijke functie heeft, waardoor het CHAZOOKOOH-recht bij voorbaat wordt uitgesloten.

Echter nu komen we in botsing met het boekwerk anno 1901 van wijlen Dr. Dünner, meer in het bijzonder ten aanzien van het oproepen voor de Touroh. En nu kom ik aan het onderwerp van gesprek met Mr. Boas.

Op pagina 44, paragraaf 5, artikel 19 staat de volgorde der voor de Thouroh geroepen. Onder ten derde staan vermeld:

De fungerende Parnas of oud-Parnas der gemeente. In ons geval betreft het een oud-Parnas, die - toen hij nog Parnas was ook al gewend was steeds, hetzij op Roush Hasjoonoh dan wel Joum Kippoer opgeroepen te worden, welke dag mij onbekend, waardoor voor hem reeds een Chazookoh-recht was ontstaan. Buitendien - als oud-Parnas (de huidige situatie) heeft hij het recht, als in het hierboven vermelde artikel staat vermeld, om opgeroepen te worden op die dagen. Hij heeft nl. zijn CHAZOOKOH-recht niet verloren doordat hij van de hoedanigheid van fungerende Parnas tot de hoedanigheid van oud-Parnas is overgegaan.

Een thans in de synagoge Jac.Obrechtstraat fungerende Kerkvoogd geeft er uit persoonlijke redenen, die niet op het Reglement stoelen, de voorkeur aan op de Hoge Feestdagen slechts die personen voor de Touroh te roepen, die gedurende het gehele jaar dagelijks de diensten bijwonen. Afgescheiden van het feit, dat zulks hem niet ter beoordeling staat immers KOL JISROEIL KESJEIRIEM HEIM, tast hij daardoor het reeds jaren bestaande Chazookoh-recht van de betr. persoon aan. Deze kerkvoogd handelt dus, naar mijn overtuiging, halachies fout. Het enige machtsmiddel dat de betr. Kerkvoogd ten dienste zou staan, ware, dat hij voorkomt, dat er nog meer Chazookoh-rechten te dien aanzien zouden gaan ontstaan. Voor zover weer niet in strijd met genoemd art.19.

28 10.1985

19. Techoem Shabbos

Verschillende Minhogiem*

In verband met het eertijds hier ter stede bestaande verlov om op Shabbos te mogen "DRAGEN" kwam ieder jaar op Ngeerev Peesach een vertegenwoordiger van het Rabbinaat der N.I.H.S. en een idem van de P.I.G. in het gebouw der P.I.G. bijeen en vernieuwden de "MATSOUS" die tot dit doel in het gebouw der P.I.G. in een afgesloten kastje werden bewaard (muizen). Dit zou natuurlijk ook brood mogen zijn geweest of een andere spijs, doch dan zou men weer in botsing kunnen komen met de Peesach wetten. Daarom werden tot dit doel MATSOUS gebruikt en deze moesten worden vernieuwd, omdat de Matsous van een vorig jaar niet toelaatbaar waren voor een volgend Peesach-feest.

Daar er nu geen verlov tot "dragen" op Shabbos meer bestaat, is dus deze zeer oude MINHAG vervallen.

Een andere vervallen MINHAG volgt hieronder.

In de dagen dat Opperrabbijn Onderwijzer z.g. in die functie werkzaam was, bestond het Rabbinaat behalve hemzelf nog uit drie Rabbijnen nl. de Heren L.H. Sarlouis, Ph. Copenhagen en G. de Lange.

De Opperrabbijn had standplaats ter grote Synagoge, doch de andere Rabbijnen hadden geen vaste standplaats. Dat wisselde ieder jaar met Roush Hasjoonoh. De synagogen, die daarvoor in aanmerking kwamen waren de

Neie Sjoel
Rapenburgerstraatsjoel
Uilenburgerstraatsjoel

en ieder der drie genoemde Rabbijnen had dan voor één geheel jaar vaste standplaats in die synagoge.

Nadat de sjoelen in de verderaf gelegen buurten in gebruik werden gesteld, is deze Minhag vervallen en kreeg ieder der Rabbijnen een vaste standplaats in de nieuwe buurten, te meer, daar inmiddels in de "oude buurt" sjoelen waren gesloten. Het sluiten dier Synagogen kon slechts met rabbinale toestemming geschieden als tegelijkertijd in de nieuwe buurten een synagoge in gebruik werd gesteld. "ZEE TACHAS ZEE".

Nog een Minhag die verviel was, dat op Peesach de Opperrabbijn een lijst van predikaties voor het gehele jaar deed publiceren. Men kon dus reeds heel ver van te voren weten waar en wanneer en door wie een predikatie zou worden gehouden.

Op die lijst van predikaties kwamen ook Shabbosous voor, dat men geen deroschous zou verwachten, doch het was een MINHAG, dat gedurende de zomer ieder der drie Rabbijnen bij toerbeurt een Deroschoh hield in de Grote Synagoge, waardoor deze Rabbijnen daardoor ook in de gelegenheid werden gesteld eens per jaar van de kansel der Grote Synagoge het woord tot de gemeenteleden te richten. Men nam daarvoor de zomermaanden, daar dan de dagen toch lang waren en men dus niet in tijdnood kwam.

Opmerking Het was een (Opper)rabbijn van buiten Amsterdam verboden een deroschoh te houden in de Gemeentesynagogen, tenzij hij tot dit (uitzonderlijke) doel toestemming had verkregen zowel van de Opperrabbijn als van het Kerkbestuur.

Opmerking In de Chewroh-sjoelen in Amsterdam, die strict genomen niet onder het toezicht van de N.I.H.S. stonden, was verboden, dat iemand met een lagere godgeleerde graad (Maggied, Darsjan) vanaf de kansel een derosjoh hield. Hij mocht er wel naast staan. Ik herinner me, dat in de Commelinstraatsjoel dit aanleiding is geweest tot nog al wat beroering omdat daar eens de Hr. Jacob Soetendorp vanaf de kansel zijn sjoelgenoten toesprak, hetgeen direct door O.R. Sarlouis werd verboden. Bij geruchte heb ik wel eens vernomen, dat dit de oorsprong zou zijn geweest van het verdere gedrag van genoemde Hr. Soetendorp.

30 Octr.1985

20. R E G L E M E N T

Ceremoniële Orde voor de Synagogen der N.I.H.S. te Amsterdam. 1901

Als voorwoord vermeldde de toenmalige Opperrabbijn, wijlen Dr. J.H. Dünner op den 21 Mei 1901, dat hij hiermede aan het Kerkbestuur der N.I.H.S., alhier, deed toekomen een volledige verzameling der bepalingen omtrent de gebruiken bij de godsdienstoefeningen in de Synagogen onzer Gemeente (ceremonieele orde). Deze verzameling, waaraan behoefte reeds zeer geruimen tijd zich sterk deed gevoelen, bestaat uit de volgende twee bestanddeelen:

- 1e. uit de kern der uit het Hebreeuwsch vertaalde en logisch gerangschikte verzameling der bepalingen, vastgesteld in het jaar 5575-1814.
- 2e. uit een aantal wijzingen en aanvullingen der zoo even genoemde verzameling, die niet van jongere dagteekening zijn, maar veeleer hun succesievelijk ontstaan en invoering aan de veranderde omstandigheden te danken hebben, die gedurende de lange tijdruimte van 5575-1814 tot heden plaats hadden.

Aldus het voorwoord tot de “nieuwe”uitgave van 1901, waaruit al aanstonds blijkt, dat uit het reglement van 1814 niet kon worden geconcludeerd, dat dit “logisch gerangschikt” was.

Inderdaad was die poging van 1814 een eerste poging om de verschillende minhoogiem onder één noemer te brengen. Er ontbrak echter volkomen de gedachte van “Moekdom Oe-me-oechoor” (chronologische volgorde). Buitendien was de tekst in het Hebreeuwsch gesteld.

Merkwaardigerwijs worden de maanden van het burgerlijke jaar, voor zover ze betrekking hebben op tijdstippen van begin der diensten ook in Hebreeuwse lettertekens gedrukt. Niettemin moet – achteraf - met een woord van respect voor de toenmalige samenstellers, worden vastgesteld, dat zij - voor die dagen - een goed werk tot stand brachten. Deze uitgave van 1814 werd gedrukt bij de drukkerij van Jochanan Leiwie Roufe en zijn zoon Benjamin. Wie de samensteller(s) was (waren) blijft onvermeld. Buitendien kan worden vastgesteld dat er toch een zekere mate van systematiek aanwezig is, die voor die dagen toch waardering verdient. De N.I.H.S. bestond toen dus ca. 200 Jaar.

Terugkerende tot 1901. Volgens artikel 113 van het Reglement der N.I.H.S. anno 1924 (herdruk 1943) is aan het Kerkbestuur opgedragen de handhaving der ceremonieële orde in de respectieve synagogen, zodanig als zulks bij het thans bestaand Reglement van ceremonieële orde is vastgesteld, totdat daarin door de Kerkeraad wijziging wordt gebracht. Die wijziging geschiedt op voordracht van het Kerkbestuur en voorzover die godsdienstige voorschriften betreft, in overeenstemming en met goedkeuring van de Opperrabbijn of die hem vervangt.

Opmerking. Hieruit blijkt dus, dat het Kerkbestuur niet het recht heeft - zonder voorafgaande toestemming van het Rabbinaat veranderingen ter zake aan te brengen, voor zover dit godsdienstige voorschriften betreft. In dat geval blijft dus de Opperrabbijn onverkort de baas.

In het Reglement der N.I.H.S. afd. IV “Van de kerkvoogden” artikel 53 staat voorgeschreven, dat het toezicht op de ceremonieële orde, wordt voor elke synagoge (behalve voor de Grote Synagoge waarin een Commissie uit het Kerkbestuur zelf fungeert) opgedragen aan twee Kerkvoogden, door het Kerkbestuur uit de geïmmatriculeerde leden te benoemen.

De artikelen 54 tot en met 57 regelen de wijze van benoeming dezer kerkvoogden en hunne werkzaamheden. Bij weigering een benoeming als zodanig te accepteren dient een uitkoop ten bedrage van fl. 100.00 aan de gemeente te worden betaald. Genees-, heel- en verloskundigen kunnen zich, zonder het betalen van uitkoop, van de aanneming verschonen. Het Kerkbestuur beoordeelt de redenen van vrijstelling en de Kerkeraad - in hoger beroep - mits dit beroep binnen één maand na de ontvangst der beslissing van het Kerkbestuur, worde ingeleverd.

Artikel 23 der Ceremonieële Orde. Alle synagogen worden gedurende het gehele jaar des ochtends, des middags en des avonds één half uur vóór de aanvang van de dienst geopend en één half uur na het einde der godsdienstoefening gesloten. De Grote Synagoge echter wordt op werkdagen des ochtends kort voor het begin der godsdienstoefening aldaar vóór de gewone ochtenddienst gehouden door de vereniging “SCHOUMEIR LABOUKER” (z.g.vroegdienst).

OPMERKING Tegenwoordig mag men blij zijn, wanneer de sjoel geopend wordt luttele minuten vóór de aanvang van de dienst, terwijl het sluiten direct aansluitend aan het einde der dienst plaats vindt, tenzij er daarna nog ter plaatse wordt “geleerd”.

Orde en redactie der gebeden zijn die van de traditionele Ashkenazische (Hoogduitse) ritus. In de uitgave 1814 staan nog extra vermeld welke “noesach” moet worden gebruikt nl.

KORBAN MINCHOH uitgave D. Proops	5485	(1724)
Machsor : als boven	5520	(1759)
Selichous van Amsterdam	5495	(1734)

Nog vóórdat het boekje 1901 met de dienst begint, stelt de schrijver reeds vast (en dit is ook het geval met 1814) dat bij de lofzegging: GOU-AL JISROEIL de zinsnede “GOU-ALEINOE

enz.” niet mag worden uitgesproken. Kan verband houden met de periode van Shabbattai Tsewie, die in een Amsterdams boek uit die tijd, wordt genoemd GOU-ALEINOE.

Zijn we nu genaderd tot het begin van de gewone ochtend-dienst dan moet worden vastgesteld, dat sommige bezoekers de gewoonte hadden reeds bij zich thuis de Tefillien aan te leggen en daarmee zo op straat gingen (De Tefillien sjel rousj onder de hoed).

Alleen de Opperrabbijn kwam met Tallies en met Tefillien de sjoel binnen. Alle aanwezigen moesten hun tallies na het betreden den sjoel eerst aandoen. Iedereen moest een Tallies dragen, ook ongehuwden. Geen uitzondering. Ook kinderen, die nog geen Bar Mitswoh waren, als ze daartoe in staat reeds waren.

6 Nov.1985

21. Vervolg OCHTENDGEBED

(vide opstel 30 Octr.1985-)

Werkdagen*

De ochtenddienst op WERKDAGEN begon met het lezen van een deel der Psalmen (Tehilliem) op zodanige wijze, dat in één week het gehele boek was gelezen. Daartoe stelde de voorlezer zich vóór de NGOOMOED op, met barret, zonder Tallies en zonder Tefillien.

Op Shabbos en Feestdagen werden de Psalmen echter eerst vóór Booroeh Sjee-oomaar gezegd, met uitzondering van ROUSH HASJOONOH waarop ook Tefillien vóór de aanvang van de dienst werd gezegd. Aansluitend hieraan (bij genoegzaam Minjan) Kaddiesj door één Oweil dan wel één Jaartijd.

Daarna gaat de voorlezer terug naar de Biemah en begint daar dan “Addoun Ngoulom”. In het reglement 1814 staat vermeld, dat hij - indien er geen niet-begraven overledene in de stad is - dit gebed met luider stem moet voordragen op een bepaalde melodie. In 1901 komt deze bepaling niet meer voor. Ik meen te mogen veronderstellen dat in een Gemeente met meer dan 60.000 zielen, zo een geval niet meer bestond. Buiten Amsterdam schijnt deze Minhag echter ook later te hebben bestaan. Ik vond nl. in het met de hand geschreven Minhogiem-boek van Utrecht, destijds door wijlen Opperrabbijn Justus Tal, in zijn Utrechtsche tijd, dat dit gebruik daar toen nog wel bestond.

In afwijking hieraan wordt ADDOUN NGOULOM wel op werkdagen luid voorgedragen, indien op die dag het gebed LAMNETEI-ACH niet wordt gezegd. Deze bepaling geldt ook voor Shabbos en feestdagen.

De Voorzanger begint “ADDOUN NGOULOM” zonder Tallies en zonder Tefillien. Is hij aan de Beroochoh “MALBIES NGAROEWIEM” genaderd, dan legt hij het opgevouwen tallies op zijn linker schouder en kust de Tsitsies.

Is hij genaderd tot de Beroochoh “NGOUTEIR JISRO-EIL BESIFOOOROH” neemt hij de Tefillienzak (waarin de Tefillien) in de rechter-hand en beweegt deze naar de plaats waar de Tefillien sjel Jod wordt aangebracht en aansluitend daarna naar de plaats waar de Tefillien sjel Rousj wordt aangebracht en legt de Tefillienzak weer weg.

Opmerking: Het gebruik vóór Boroeg Sjee-omar de Psalm 30 te zeggen, is eerst na de periode 1940/5 ontstaan. Vóór 1940 slechts éénmaal per week nl. op die dag, waarop bij Tehilliem Psalm 30 ook aan de beurt was.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Na EIZEEHOE MEKOUMOM werd ook geen Kaddiesj Deraboanon gezegd.

Na “LIFKOORIEM MEISIEM” wordt overgesprongen naar “ELOUKAJ NESJOOMOH” en de Birchas Hatouroh c.a. worden eerst gezegd na het profetenwoord van ZECHARJOOH “OOMAR HASJEIM” en dan aansluitend hieraan het KORBAN TOOMIED en geen andere citaten uit de TOUROH (dus geen vermelding van het reukoffer e.d.)

Vóór BOOROECH SJEE-OOMAR doet de Chazzan (en de Gemeente) het Tallies aan onder luide uitspraak der betr. Beroochoh. Hetzelfde geldt dan aansluitend voor de beide Beroochous voor het aanleggen der Tefillien.

Tefillien sjel Jod. wordt zodanig aangelegd, dat de RETSOENOOH steeds naar rechts wordt doorgehaald (ELLOOH NGAL JETSAD JEMIEN) in tegenstelling tot onze Oost-Europese geloofsgenoten, die deze beweging steeds in tegenovergestelde wijze doen. Als kinderen werd ons reeds het “ezelsbruggetje” geleerd: Altijd de Mitswous naar je toe halen”. Men legt niet verder aan dan tot 2 deelen van de Sjien op de hand. Daarna

Tefillien sjel Rousj. Ook hier weer de Beroochoh “bekoul rom” luid gezegd.

Tefillien sjel Jod. Men begint dan de wikkeling om de arm te tellen nl. eerst met de Posoek : “we-atttem Haddeweikiem enz.tot de elleboog en vervolgens naar beneden met de Posoek “Pousei-ach es JoodeegooH”.

Nadat dus twee tellingen hebben plaatsgevonden (iedere Posoek heeft zeven woorden, overeenkomstig het aantal omwikkelingen op de onderarm) wordt de SJIEN afgemaakt, door eerst drie omwikkelingen rond de linker-middelvinger (onder het uitspreken van de Posoek: WE-EIRASJTIEG enz.) en vervolgens het derde “pootje” van de sjien. De sjien is dus op deze manier gevormd, dat deze letter niet op de kop staat, zoals men dikwijls wel kan zien gebeuren bij onze Oost-Joodse geloofsgenoten.

Als dit alles is geschied zegde Voorlezer:

“SJESIEKKOOH JOOFOOH BESCHANGAS HATEFILLOH”
(zwijgen gedurende het gebed) en vangt dan aan:

Boroeg Sjee-oomar, niet met luide stem, doch eindigt wel luid met de woorden “BOROEG ATTOOH HASJEIM MEELEG MEHOELLLOL BATISCHBOGOUS” waarop dan door de Gemeente met OMEIN kan worden geantwoord.

Vervolgens gaat de Voorlezer verder met HOUDOE en onderbreekt bij geen enkele posoek (zulks in tegenstelling tot onze Oost-Joodse geloofsgenoten). Hij gaat dan geluidloos door tot en met “OMEIN WE-OOMEIN”

Hij zegt dan luid WAJJEWOOREG DOOVIED” en gaat geluidloos verder tot de laatste Pesoekien van de SCHIEROH. Dus ook bij “WEGOOROUS NGIMMOU HABBERIES” wordt niet onderbroken. Hierop één enkele uitzondering, nl. als één of meerdere der drie functionarissen ener Miloh aanwezig zijn, want dan wordt met de voorlezer, dan wel onderling tussen twee der drie functionarissen ener Miloh (Mouheil, Sandak of Bangal Beries) vanaf WEGOOROUS NGIMMOU HABBERIES “posoek om posoek” vanaf die plaats op de bekende melodie voorgedragen, tot en met SCHEMANG JISROEIL”.

Vóór dat JISHTABACH begint begeeft de voorlezer zich vanaf de Biemoh naar de Ngoomoed en vangt daar dan dit gebed aan.

In geval van een Miloh wordt dan ook op de bepaalde melodie SCHIEROOH CHADOOSJOOH en TSOER JISRO-EIL gezongen.

Bij Kerieas Schmang, doch alleen als de Opperrabbijn van Amsterdam aanwezig is, draagt deze luidt voor “Lerangan Jirboe” tot en met het einde van de Parschas Tsietsies, op de melodie die gebruikelijk is bij het Laajenen. Is dit echter in de Tien Bekeringsdagen, dan draagt de O.R. dit voor op de laajen-melodie der H. Feestdagen.

De genoemde bijzondere voordracht van Schierooch Chadoosjooch en Tsoer Jisro-eil vindt ook plaats indien een bruijom op zijn huwelijksdag ter Synagoge is, dus niet wanneer hij in de 7 dagen na zijn bruiloft daar aanwezig is.

Gelijk reeds eerder vermeld wordt bij TSOER JISROEIL in Amsterdam nimmer de Posoek: Gou-aleinoe etc. uitgesproken (zie mijn vorig opstel).

Vóórdat de Voorlezer het gebed SJEMOUNEI NGESREI gaat herhalen, wacht hij eerst af totdat de Opperrabbijn, dan wel een aanwezige Rabbijn der NIHS aanwezig is, hiermede gereed is.

Intussen heeft zich één Ooweil dan wel één Jaartijd zich opgesteld ter linkerzijde van de BIEMOH en daar ter plaatse (en niet op een andere plaats) CHATSIE KADDIESJ gevolgd door BORACHOE. Als dit alles is geschied, begint eerst dan de voorlezer met de herhaling van het gebed.

12.11.1985

Erratum. In mijn “opstel” ddo. 6 crt. maakte ik een fout, door daar de naam van de Profeet Zecharjah te gebruiken. Dit was fout, het moet daar “TSEFANJAH” luiden nl. Hfdstk. 3 vs. 20:

22. Korban Toomied.

Het dagelijkse offer. Nadat ik U ter zake op 6.11 a.c. schreef, heb ik achteraf bemerkt dat in de z.g. “ZEVEN STUIVER” Tefilloh (Polak, Poons, Hausdorff) bij de laatste editie ontbreekt:

De Posoek: Lecitticus Hfdstk. 1 vs. 11

In de latere Tefilloh van dokter Dasberg, wordt deze Posoek echter wel degelijk vermeld. Het opmerkelijke is, dat beide uitgaven afkomstig zijn van het Ned. Isr. Kerkgenootschap. Het zou kunnen zijn, dat de uitgave Hausdorff de Rotterdamse Minhag aangeeft, doch volgens de Amsterdamse Minhag wordt deze Posoek wel degelijk gezegd.

Broches van Schmone Esre*

Nu, gekomen zijnde aan de herhaling van het gebed Sjemounei Ngesrei, eerst opgemerkt, dat bij de hedendaagse, dikwijls niet volledig opgeleide “amateur” Chazoniem, een aantal hinderlijke fouten kunnen worden beluisterd. De ouderen onder ons zullen zich ongetwijfeld het Hebreeuwse Taalboek van Itallie kunnen herinneren, dat bij de Joodse les van mijn generatie er werkelijk werd “ingehamerd”. Na de oorlog heeft men wel smalend kunnen vernemen, dat het vóór-oorlogse Nederlandse Jodendom slechts gevoel had voor DIKDOEK (Grammatica). Ik kan dit niet beamen, doch – integendeel - stel me op het standpunt, dat wil men een taal werkelijk leren, de grammatica een wezenlijk bestanddeel van de opleiding moet zijn. Heeft men eenmaal het taalboek Itallie onder de knie, dan kunnen geen fouten op het gebied van

DOGEISJ CHOOZOK en SJEWOH NOCH en SCHEWOH NONG

meer voorkomen. De fouten, hierboven door mij bedoeld, hoort men het duidelijkst bij de herhaling van SCHEMOUNEI NGESREI.

In de winter wordt gezegd MASJISCHIEF HOOROEACH. Men kan dikwijls beluisteren “MA-SCHIEF”. Fout, want in de SJIEN staat een DOKEISJ CHOOZOK. De SCHIEN WORDT DUS DUBBEL UITGESPROKEN.

Een ander voorbeeld: Vóór de “Schierooh” BEMAJIM NGAZ-ZIEM.

De “ZOJIN” heeft een DOOGEISJ CHOOZOK, dus NGAZ-ZIEM en niet NGAZIEM.

BIS-SCHOEWOH en niet BISSESJOEWOOH. Het is een Schewooh Noch, de z.g. RUSTENDE SCHEWOOH, dus wordt deze niet uitgesproken.

Er verscheen - nadat het boek ITALLIE reeds in gebruik was - nog een taalboek, destijds geschreven door de Opperrabbijn van Utrecht, wijlen Justus Tal z.g. doch dit was van minder belang. De vervoeging van de onregelmatige werkwoorden - en wie eenmaal de “rijtjes” van Itallie onder de knie heeft - die kent die zijn leven lang.

Een ander veelvuldig voorkomende fout bij het citeren van ps. 91 is:

LISJMORGOOH BEGOL DEROOCHEEGOOH. Kort en niet LISJMOOREGOOH.

Een ander goed voorbeeld is GENESIS 22 vs.17. KIE WOREICH AWOORECH-GO en niet AWARECHEGOOH. Weer de SHEWOOH NOCH. Er staat immers in de eerste CHAF geen Dogeisj Choozok.

Bij herhaling van SCHEMOUNEI NGESREI wordt MASJ-SJIEF HOO-ROE-ACH gezegd vanaf de Moesaf van de eerste dag van het slotfeest tot en met de Schacharies van de eerste dag PEESACH.

Bij KEDOESJOOH zegt uitsluitend de Chazzan de eerste strofe. Tegenwoordig hoort men wel, dat het publiek ook NEKADDEISJ zegt, dit is echter tegen de Minhag van Amsterdam. Hetzelfde geldt voor SHABBOS en JOUM TOUV ten aanzien van NANGARIETSECHOOH.

Ieder jaar (Nederl. datum 4 of 5 Decr.) wordt ingevoegd “WESEIN TAL OEMOTOR LIWROOCHOOH, zoals dit altijd trouw in het Loe-ach wordt vermeld. Dit eindigt bij het MINCHOH-gebed van NGEEREF PEESACH. Het is wel opmerkelijk, dat het reglement van 1814 hiervan niets vermeld.

Is de Chazzan genaderd tot MOUDIEM, dan dient dit VOLLEDIG met luider stem (BEKOUL ROM) te worden geciteerd. Tegenwoordig hoort men dikwijls, dat de Chazzan een deel “BELACHASJ” zegt en dan weer van zich laat horen bij de woorden “HATOUW KIE LOU CHOOLOE” maar dit is tegen de Amsterdamse Minhag. Het is buitendien ook begrijpelijk, dat de Chazzan MOUDIEM geheel en luid voordraagt. Hij moet immers het publiek ook de gelegenheid bieden, dat men MOUDIEM DERABBOONON zegt en dit vordert toch ook enige tijd.

Wanneer de Chazzan de Priesterzegen citeert dan buigt hij zich bij de eerste strofe naar links, bij de tweede naar rechts en bij de derde en laatste strofe zowel naar links als naar rechts. Ik heb geleerd, dat één en ander is gebaseerd op de Posoek: SCHIEWIESIE HASJEIM LENECDIE TOOMIED. Wanneer men zich dus, bij wijze van spreken, tegenover Gd. opstelt, dan is, Kewar Jogoul, de rechterhand van Gd. tegenover onze linkerhand JEMIEN HASJEIM ROUMEIMOOH. Dus eerst eerbetoon voor de JEMIEN HASJEIM.

Wanneer de Chazzan de Priesterzegen voordraagt dan moet hij er op letten, dat hij het eerste woord uitspreekt met JEWO-RECH-CHOOH en niet met JE-WO-RECH-CHE-GOOH. Het is weer een Dogeisj Noch (een rustende Schewooh).

De in de sjoel aanwezige Kouhaniem zeggen, nadat de Gemeente ook de derde maal KEIN JEHIE ROOTSOUN gezegd hebben, nog de Posoek: WESOOMOE ES SCHEMIE NGAL BENET JISROEIL WA-ANIE AWORACHEIM, op basis van de Rashi op deze posoek nl.: ES HAKOUHANIEM, opdat ook zij die zegen deelachtig zullen worden. Bij onze Portugese stadgenoten zegt ook de Chazzan deze Posoek luid.

In de slot-berochoh: HAMWOREICH ES NAGAMMOU JISROEIL BASJOLOUM ziet men tegenwoordig soms, dat de Chazzoniem dan een paar stappen achterwaarts maken, precies zoals bij Laag Schemounei Ngesrei gebruikelijk. Doch dit is beslist niet volgens de Amsterdamse Minhag.

14.11.1985

23. KORBAN TOOMIED

Sedert ik op resp. 6 en 11 crt. over dit onderwerp schreef, heeft mij beziggebouden, hoe het kon geschieden, dat in de onder toezicht van het N.I.K. uitgegeven

7-stuiver Tefilloh Hausdorff

de Posoek Lev. 1 vs.11 niet is afgedrukt.

Voorop moet ik stellen, dat ik niet de minste twijfel heb aan het feit, dat deze Posoek wel degelijk tot de Amsterdamse Minhag behoort.

Ik heb mij de moeite genomen om - in opvolging van ouderdom - te controleren of deze Posoek zich in de in mijn bezit bevindende verschillende boeken, is afgedrukt.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

De hieronder vermelde boeken zijn - zonder uitzondering - op basis der Ashkenazische liturgie-

Tefilloh	Joseph Antoine, Metz	1764
Choemosj	Proops	1796
Selichous	Proops	1799
Machsor	Proops	1827
Selichous	v.Ameringen & Polak	1860
Chajjiem Leneefesj	Polak & v.Ameringen	1867
Kienous	Polak & v.Ameringen	1868
Machsor	Polak & van Ameringen	1881
Tefilloh	G.I. Polak, de originele 7-stuiver Tefilloh	1924
Tefilloh	Tikkoen Mei-ier N.York	1932
Tefilloh	Eshkoul / Jerusalem	geen jaartal

Zonder uitzondering vermelden al deze boeken Lev.1 vs.11

Echter vond ik één uitzondering nl.

Tefilloh Rödelheim met NEDERL.TEKST!! anno 1907 die deze Posoek niet vermeld.

Ik vond het wel interessant U het bovenstaande te melden, zonder nochtans een verklaring voor de Tefilloh Hausdorff te vinden. Ik kan me nl. niet indenken, dat dit zo maar een omissie kan geweest zijn.

17.11.1985

24. Vervolg Schacharies - gebed

Opmerking: Bij een gesprek, dat ik gisteren met onze Opperrabbijn mocht hebben, maakte de Hr. Just mij op het volgende opmerkzaam. Hij zeide mij nl. dat hem iedere maal onaangenaam opviel, dat menige Chazzan, dan wel diegenen, die dit ambt soms facultatief waarnemen bij het Schacharies-gebed, gekomen zijnde aan de Posoek: Wegelon mekabbeliem...Beroeroh oewenengiemooh KEDOUSJOOH wordt gezegd, terwijl dit moet luiden KEDOESJOOH. Dit gaf ons toen aanleiding de grote Chazzan-Tefilloh BAER die in de J.Obr.sjoel gebruikt wordt, te raadplegen, waar inderdaad KEDOUSJOOH staat. Amsterdamse Tefillous zeggen echter allemaal KEDOESJOOH. Wanneer het Reglement anno 1814 wordt geraadpleegd, staat daar voorgeschreven, dat “ge-oord” moet worden volgens de “noesach” van de Tefilloh “KORBAN MINCHOOH” een uitgave van D.Proops anno 1724 (waar KEDOESJOOH Staat) terwijl dr.Dunner z.g. in 1901 zich min of meer op de vlakke houdt, door te stellen: Hoofdstuk 1 Par.1 “Van de orde en redactie der gebeden”: Orde en redactie der gebeden zijn die van de traditionele Askenazische (Hoogduitse) ritus.

Na de luide herhaling van Schemounei Ngesrei wordt het dagelijkse gebed vervolgt:

a) op Zondag, Dinsdag, Woensdag en Vrijdag (zo die dagen gewone werkdagen zijn) met

het gebed: Nefielas Appajim. Dit wordt zowel door Chazzan als Gemeente zittend en stil gezegd, terwijl het hoofd in de holte van de rechter-arm wordt gelegd. (Bij het Minchoh-gebed, wanneer g e e n Tefillien gedragen worden) geschiedt ditzelfde doch dan in de holte van de linker-arm)

b) Op Maandag en Donderdag wordt vooraf - en staande - WEHOE RACHOEM gezegd en aansluitend daaraan – zittend - Nefielas Appajim. Hierna volgt dan het “posoek om posoek” met luider stemme voordagen van het gebed: HASJEIM ELOUKEI JISROEIL en aansluitend daaraan “WE-ANNACHNOE LOU NEIDANG” gelijk dit eveneens op de dagen sub a plaats vindt,

c) Op Maandag en Donderdag wordt dan door de Chazzan luid “KEIL EERECH APPAJIM” voorgedragen, dat door de Gemeente wordt herhaald.

Opmerking: Wanneer iemand alleen ochtendgebed verricht, zonder dat in zijn omgeving een Seifer Touroh aanwezig is, dan wordt Tachanoen staande gezegd. Vervalt dus ook het hoofd in de rechter resp. linkerholte van de arm te leggen.

Bij de gewone dagelijkse dienst op Zondag, Dinsdag, Woensdag en Vrijdag volgt dan Chatsie Kaddiesj. Op Maandag en Donderdag wordt dit gebed gevolgd door het voorlezen uit de Touroh met de daarbij essentiële gebeden.

Op Maandag en Donderdag wordt na het voorlezen uit de Touroh met luider stemme door de Chazzan het gebed "JEHIE ROOTSOEN" voorgedragen. Dit gebed wordt niet uitgesproken als op die dag geen TACHANOEN wordt gezegd.

Vervolgens wordt het gebed voor het Kon.Huis uitgesproken, op werkdagen echter niet met geopende Arke, gelijk dit op Shabbath en feestdagen wordt gedaan.

Mocht er een besnijdenis plaats vinden, dan vindt die plaats aan het einde van de dienst, doch steeds vóór het gebed “ngooleinoe” m.a.w. de Psalmen na Ngooleinoe incl. die voor de besnijdenis (Psalm 12) worden dus vóór de besnijdenis gezegd.

Indien een besnijdenis ter synagoge plaats vindt (dit vond vele jaren nimmer plaats, doch in de laatste tijd enige malen) is de MOUHEIL degene, die de meeste aanspraak kan doen gelden om voor te gaan in het gebed ASHREI, LAMNETEISEI-ACH en OEWOOH LETSIJOUN. Bij een besnijdenis wordt dus geen Tachanoen doch wel Lamnetsei-ach gezegd).

ALGEMENE VASTENDAGEN met uitzondering van Jom Kippoer en Tanganies Bechouriem

Op deze dagen worden speciale Selichous gezegd gedurende de herhaling van Schemounei Ngesrei. Bij Tachanoen wordt: SCHOUMEIR JISRO-EIL ingelast (Iedere Posoek luid en door Gemeente herhaald) Op die dagen wordt ook uit de Touroh de afd. WAJJECHAL gelezen.

Echter op de vastendagen SCHEINIE WACHAMIESJIE WESJNEINIE worden deze selichous - afhankelijk van het jaargetijde - gezegd:

WINTER   vóór de ochtenddienst
ZOMER   na herhaling van Schemounei Ngesrei

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Dit vindt daarom zo plaats omdat er zelden of nooit 10 personen aanwezig waren, die deze dagen geheel hadden gevast. Was dit wel het geval, dan was de volgorde der gebeden incl. de selichous als op de algemene vastendagen en werd ook het gebed NGANNEINOE gezegd.

Op Tanganies Bechouriem werden geen selichous gezegd. Op algemene vastendagen, ook wanneer die niet op Maandag of Donderdag vallen, wordt het gebed KEIL EERECH APPAJIEM wel gezegd.

Dit gebed wordt echter nimmer uitgesproken op:

Roush Choudesj
14 en 15 ADAR I
14 dn 15 ADAR II
de dag vóór Peesach

POUREIS NGAL SJEMANG: Gedurende de dagelijkse ochtenddienst wordt dit tweemaal uitgesproken:

- a) vóór herhaling van Schemounei ngesrei
- b) aan het einde v.d.dienst na psalm 23

en wordt door een Ooweil dan wel jaartijd uitgesproken ter rechterzijde van de biemah en bestaat uit

Chatsie Kaddiesj
Borachoe

Is geen Ooweil of Jaartijd in sjoel aanwezig, dan kan dit - op aanwijzing van Parnas dan wel Gabbaj - door iemand anders worden uitgesproken.

Is er slechts één Ooweil dan wel één Jaartijd aanwezig, dan wordt Poureis ngal Schemang slechts één maal uitgesproken en wel aan het einde van de dienst dus na psalm 23.

24.11.1985

Erratum. In mijn "opstel" ddo.12 Nov.1985 pagina. 2 staat een storende tikfout in de 6e alinea. De zin begint met:

Wanneer de Chazzan enz. Hier staat abusievelijk: Het is weer een "Dogeisj" Noch. Dit moet natuurlijk luiden "SCHEWOOH" NOCH!

25. SJIER HAJIECHOED en SJIER HAKOWOUD.

Gezamenlijk & op werkdagen*

Op gewone werkdagen werd na het gebed "Ngoleinoe" en de daaraan – door één persoon uit te spreken, Kaddiesj Josoum, wordt - zo geen Tachanoen wordt gezegd, de psalm 83 gezegd. Deze psalm wordt echter ook gezegd op Poeriem (hoewel dan geen Tachanoen wordt gezegd en eveneens bij het middagebed van 9 Ab. Bij een besnijdenis wordt ps. 83 vervangen door ps. 12, gelijk reeds eerder vermeld. Daarna wordt de SJIER HAJIECHOED van die dag gezegd.

Echter op Shabbos en op de feestdagen wordt de betr. SJIER HAJICHOED gevolgd door de SJIER HAKAWOUD (met geopende Arke) met luider stemme voorgedragen, waarna alle daarvoor in aanmerking komende personen gezamenlijk de Kaddiesj Josoum gezegd, direct voorafgaande aan "Wajhie Binsou-ang".

Als uitzondering hierop gelden de volgende bijzondere bepalingen:

1. De dag voor JOUM KIPPOER
2. Joun Kippoer zelf
3. De dagen tussen Jours Kippoer en Soekkous
4. De eerste dag SOEKKOUS.

De reden hiervan is, dat op Kol Nidrei-avond alle Sjierrei Hajichoed zomede SJIER HAKOWOUD na de avond-dienst worden gezegd.

Oorspronkelijk was het echter zo, dat na de Mangariev-dienst van Kol Nidrei alle Sjierrei Hajichoed + Sjier Hakowoud vóór Ngoleinoe werden gezegd en aansluitend Ngoleinoe, Jigdal en Addoun Ngoulom. Dit veroorzaakte een zeker geroezemoes in de sjoel en daarom is in latere jaren bepaald, dat slechts de Sjier Hajichoed van die dag + de Sjier Hakowoud vóór Ngoleinoe en Jigdal en Addoun Ngoulom en aansluitende Kaddiesj Josoum voor alle in aanmerking komende personen werd gezegd. Na de dienst werden dan de andere zes Sjierrei Hajichoed gezegd, ieder gevolgd door een Kaddiesj Josoum echter telkens maar door één persoon. Daarna werd het gehele seifer Tehilliem gezegd en na ieder deel weer één persoon, die Kaddiesj Josoum uitsprak.

Aangezien daardoor geheel Tehilliem echter vóórtijdig was gezegd, verviel het lezen van Tehilliem op de daarop volgende ochtenden, om weer met Soekkous te beginnen.

SJIER HAKOWOUD werd echter wel gezegd wanneer tussen JOUM KIPPOER en SOEKKOUS nog een SHABBOS viel en buitendien werd SJIER HAKOWOUD ook op de eerste dag SOEKKOUS wel gezegd - (doch zonder SJIER HAJICHOED)

24.11.1985

26. Het middag-gebed (MINCHOH)

In de Gemeente-synagogen werd dit gebed met ZEMAN MINCHOH gezegd, identiek met het tijdstip waarop op Vrijdagavond van die week, de Shabbat-dienst begon.

De tijden, waarop deze dienst aanving kon schommelen tussen

op zijn vroegst	half vier (15:30) en
op zijn laatst	zeven uur (19:00)

(vandaar de oude uitspraak, indien iemand treuzelde schiet op, half vier Shabbos).

In de periode 1914-1918 toen voor het eerst men geconfronteerd werd met de "ZOMERTIJD" verschoof die tijd naar 20.00 uur.

Gelijk reeds in een vorig opstel vermeld, werd MINCHOH GEDOULOEH gelezen om 12.30 u. (Beis Hamidrosj) in de zomertijd werd dit dus 13.30 uur.

Direct na de bezetting in mei 1940 veranderde de vijand de tijd en verviel de z.g. Amsterdamse tijd. De klok werd 40 min. verschoven. Daarom is heden ten dage Minchoh Gedouloh om 13.10 uur en indien er zomertijd is wordt dit 14.10 uur.

Op werkdagen begon de Chazzan vanaf de Biema (zonder Tallies) met het Korban Tomied en Asjrei, waarna hij het Tallies aandeed en dan eerst naar de Ngomoed ging voor Chatsie Kaddiesj en Sjemounei Ngesrei te zeggen. Bij de herhaling wordt SCHOLOUM ROW ingelast doch op vastendagen SIEM SJOLOUM. Alleen op vastendagen wordt ook de Priesterzegen gereciteerd bij de herhaling van Schemounei Ngesrei.

Wordt op de betreffende werkdag wel Tachanoen gezegd, zo geschiedt dit direct aansluitend aan de herhaling van Schemounei-Ngesrei. Na Tachanoen en Kaddiesj Tiskabbal wordt direct aangesloten met het avond-gebed.

Er wordt dus geen Ngoleinoe tussen de beide gebeden uitgesproken. Op een werkdag kan bij het Minchoh-gebed geen Kaddies Josoum worden gezegd.

Op dagen, dat geen Tachanoen wordt gezegd, wordt direct na de herhaling van de Sjemounei Ngesrei de Kaddiesj Tiskabbal gezegd.

Op vastendagen wordt ook in het middagebed Nganneinoe in de stille Schemounei Ngesrei ingelast en bij de herhaling met luider stemme op de voorgeschreven plaats herhaald.

Bij het Middagebed van 9 Ab. wordt ook het gebed NACHEIM, zowel zacht als luid gezegd. Tegenwoordig maken vele Chazzoniem een ernstige fout, doordat zij niet alleen het gebed NACHEIM in mineur voordragen doch eveneens de SLOTBEROOCHOH. De slot-beroochoh moet namelijk in MAJEUR worden gezongen en zulks op basis van de profetische uitspraak, dat die dag eens een FEESTDAG zal zijn.

Voorafgaand aan het middagebed van 9 Ab. wordt Tehilliem, Sjier Hajichoed, Mizmour sjel Joum en psalm 83 gezegd, die op dien voormiddag bij de Schacharies niet werden gezegd. Nu tegenwoordig geen Tehilliem meer wordt gezegd, wordt dit thans vervangen door de MISMOUR SCHEL CHANOEKAS HABAJIS.

Op Vrijdagavond wordt na het Minchoh-gebed, en de Kaddiesj Tiskabbal vervolgd met de psalmen Lechoe Lerannenoë enz. Dit alles voor het Ngomoed. Vervolgens gaat de Chazzan naar de Biema en begint daar Lechoo Doudie, vervolgd door de 2 psalmen. In vele vóóroorlogsche Duitse Kehillous werd noch Lechooh Doudie noch de 2 psalmen gezegd.

De reden, dat dit aldaar niet werd gezegd, was, dat de dichter van Lechooh Doudie een Sefardie was (Scheloumou Haleiwie Alkabets, gelijk het betreffende acrostichon ook aangeeft). Men was in die gemeenten dus de mening toegedaan, dat dit deel niet in een Ashkenazische dienst thuis behoorde. Andere Gemeenten, die zoals Amsterdam eveneens de stap niet hebben genomen om dit Lechooh Doudie uit te bannen, doch wel willen onderstrepen dat dit toch eigenlijk een op zichzelf staand onderdeel was en vandaar dan ook, dat men de dienst - bij wijze van spreken - onderbrak. De Chazzan ging van het Ngomoed weg, stond op Biemah, om na het einde dezer voordracht weer terug te keren tot de plaats waar hij de dienst, bij wijze van spreken, had onderbroken. Teneinde dan weer gewoon met de dienst verder te gaan.

4.12.1985

Het middaggebed (Minchoh) vervolg

In aansluiting op hetgeen ik ter zake op 24 Nov. j.l. schreef ten aanzien van de Minchoh-dienst op 9 Av wil er buitendien nog op wijzen, dat bij dat gedeelte der luide herhaling van Schemounei-Ngesrei, dat volgt op de voordracht van NACHEIM op die plaatsen waar gedurende de drie weken in mineur wordt voorgedragen, dit “mineur” weer wordt vervangen door MAJEUR. De reden hiervoor geheel conform aan hetgeen ik ter zake reeds op 24 Novr. j.l. schreef.

Avonddienst Mangariev.

Op werkdagen werd dit gebed gezegd, direct aangesloten aan het Middaggebed, dus niet onderbroken door het gebed NGOOLEINOE, gelijk reeds eerder vermeld.

Bij de gemeentediensten werd dus bij Zeman-Ninchoh deze beide gebeden aangesloten gezegd. Uitzonderingen hierop b.v. Poeriem en Chanoekoh hoop ik bij die bijzondere dagen te behandelen.

Aan het einde van het Mangariev-gebed werd (dus slechts éénmaal) het gebed Ngooleinoe gezegd, gevolgd door Kaddiesj Josoum uit te spreken door slechts één gerechtigde.

In het algemeen dient nogmaals te worden vastgesteld, dat geen particulier ooit in het gebed vooring, met uitzondering van de psalm Lamnateiach en de citaten Oewoh Letisoun en zulks nog met de volgende beperkingen.

Op ngeerev Peesach mag een Oweil doch een Jaartijd wel bij Schacharies voorgaan. Ditzelfde geldt voor de dag na Peesach. (Vanzelfsprekend zonder Lamnesteiach). Identiek als de dag na Peesach is dit bij Ngeerev Schewoengous, dit geldt ook voor Ngeerev Roush Hasjoonoh (doch wel Lamnesteiach) Bgeerev Joun Kippoer (zonder Lamneteseiach) Ngeerev Soekkous (ook weer zonder Lamnesteiach) ook voor Ngeerev Schemnienie Ngatseeres.

Dit impliceert dus dat op Chanoekoh wel een oweil mag voorgaan eveneens als op Poeriem.

Shabbos-dienst.

Bij het intreden van de Shabbos (identiek met Zeman Minchoh) wordt eerst het Minchoh-gebed gezegd.

Uitzondering: Indien Joun Kippoer op Shabbes valt, wordt het Minchoh-gebed in een aparte middagdienst uitgesproken.

2e Uitzondering: Indien op de daarop volgende zondag een Chalietsoh plaatsvindt, wordt vooraf op vrijdag de plaats waar de Chalietsoh zal plaatsvinden, bepaald en wordt ter plaatse Minchoh gezegd door diegenen, die ex officio bij die Chalietsoh zijn betrokken. Zij zijn dan de enigen die bij de Vrijdagavonddienst geen Minchoh zeggen (ze hebben dit immers reeds eerder gezegd). De Gemeente zegt echter het Minchoh-gebed wel.

Na het Minchoh gebed wordt geen Ngooleinoe gezegd, wel Kaddiesj Tiskabbol en wordt door de dienstdoende Chazzan aansluitend en blijvend vóór het Ngomoed, met Lechoe Neraanenoe begonnen met de daarop volgende mizzemouriem, steeds Posoek om Posoek met de Gemeente.

Daarna gaat de Chazzan naar de Biemoh (links af) wordt Legooh Doudie met de daarbij behorende 2 psalmen voorgedragen. Bij de Posoek “Bou-ie Besjooloum” wordt eerst naar links, daarna naar rechts gebogen, steeds met het gezicht naar de Heilige Arke gekeerd (dus nimmer omgekeerd).

Is er in het voorportaal der synagoge een ooweil, dan wordt deze door Rabbijn en Chazzan c.q. door twee personen naar binnen geleid, nadat deze tegenover de Ooweil dan wel Aweiliem, de gebruikelijke Posoek “Hammookoum enz.” hebben uitgesproken.

Daarna begeeft de Chazzan zich weer naar het Ngoomoed. Zijn er geel Aweiliem, dan begeeft de Chazzan zich, na de laatste der 2 psalmen, via de rechterzijde van de Biemoh naar het Ngoomoed. De dienst gaat dan verder met Boorachoe enz.

Voorzover nodig, wordt er hier nog op gewezen, dat slechts die Ooweil resp. Aweiliem, in aanmerking komen om in de Synagoge te worden binnengeleid, voor zover hij resp. meerdere, zich nog binnen de zeven rouwdagen zijn.

Ter zake van Lechoe Nerannenoe, Lechooh Doudie en de beide (2) psalmen, dient te worden vastgesteld, dat deze voordracht steeds en volledig plaatsvindt, ook dus op Joum Touv.

Bamnee Maaliekien wordt steeds gezegd, met uitzondering van die vrijdagavonden, waarop Joum Touv gevierd wordt. Dit geldt ook voor de Vrijdagavond- Choul Hamnoungeid, zomede wanneer die vrijdagavond samenvalt met het einde van een feestdag.

Vervolgens draagt de Chazzan de Kiddoesj voor, doch dit vindt niet plaats, wanneer de eerste dag Peesach op vrijdagavond begint. De voordracht van de Kiddoesj is bedoeld voor diegenen, die zelf - om één of andere reden - geen Kiddoesj kunnen uitspreken. Echter op Peesach is iedereen verplicht de Kiddoesj uit te spreken en dit geldt dan zowel voor de behoeftige als voor de Ourach Be-ekroo-ie.

Na Ngooleinoe zegt één Ooweil resp. Jaartijd op de daarvoor bestemde plaats -dus naast de Chazzan-de Kaddiesj Joosoum, waarna Jigdal wordt gezongen.

Als meerdere gerechtigden - die gelijk aanspraak op een Kaddiesj maken, beslist het lot (Gourol).

4.12.1985

Aangezien ik nu zo ver gekomen ben dat van gelijkgerechtigden tot het uitspreken van Kaddiesj sprake is, lijkt het mij goed vast te leggen hoe de aanspraak-rechten gelden:

Rav Dunner z.g. heeft deze als volgt vastgelegd: Hij verdeelt de “rouwbedrijvenden” in 6 categoriën nl.

1. De Ounon (vóór de begrafenis)
2. Gedurende de Schiwngoh als volgt onderverdeeld:
  - a) in het gewone geval
  - b) bij het vernemen van het overlijdensbericht van vader of moeder binnen de zeven dagen van het overlijden (Schemoengoh Kerouwooh) en
  - c) na zeven dagen van het overlijden (Schemoengoh Rechoukoh)
3. Bij hun eerste bezoek ter synagoge
  - a) na verloop der eerste zeven rouwdagen
  - b) na het eindigen van de rouw dezer dagen door de intrede van een feestdag.
  - c) na de begrafenis vóór het begin van de rouwtijd der eerste zeven dagen, doordien de begrafenis op Choul Hamoungeid plaats heeft gehad.
4. Gedurende de eerste elf naanden van het rouwjaar over ouders

5. Op de laatste dag dezer elf maanden
6. Op de jaarlijks terugkerende sterfdag van ouders (jaartijd)

Opmerking: Bij 3 sub c luidt de letterlijke tekst:

“...doordien de begrafenis te midden van een feest plaats heeft gehad”

Het was nl. eertijds mogelijk, dat op de tweede dag Jom Tov in Amsterdam begraven werd (Zeeburg). Daar dit thans niet meer kan geschieden, heb ik hier de tekst veranderd door te schrijven: "Choul Hamoungeid".

Kaddisch-gebed:

1. Geheel Kaddiesj incl. Tiskabbal na Oewooh Letsie-oun waaraan verbonden is het voorgaan in het lezen van Tisrei Lamneteiach en Oewooh Letsiejoun.

2. Geheel Kaddiesj zonder Tiskabbal

a) na Ngooleinoe van het avond- en ochtendgebed; na Tehilliem; Sjier Hajichoed (op Shabbos en feestdagen, dus na Shier Hakoowoud), na psalm Mizmour schier Lejoum Hashabbos op vrijdagavond; en na de drie Meggillous KOUHEELES, SCHIER HASCHIERIEM en ROES.

b) na de Mizmour sjel Jom; na Borachie Nafschie, voorafgaande aan het Shabbos-middag-gebed gedurende de winter; en de Rabbonon Kaddiesj na de Pirkei Oowous gedurende de zomer

Half Kaddiesj*

c) Half Kaddiesj

a) vóór de herhaling van Schemounei Ngesrei op werkdagen bij de ochtenddienst

b) na psalm 23 die de godsdienstoefeningen des ochtends op werkdagen sluit

De beide Kaddeisjiem sub c door het uitspreken van Borachoe vooraf en wel ter plaatse rechts van de Biemah (Poureis ngal Schemang).

Vervolgens bestaan er nog “BIJZONDERE KADEISHIEM”

De Kaddiesj na de dagelijkse tempelzang; na Borachie Nafschie; na de Pirkei Oowous en na de SCHIER HAKOWOUD op de KOL NIDREI avond.

Tegelijk uitgesproken*

Deze worden - zulks in tegenstelling tot alle andere Kadeisjiem - tegelijk uitgesproken door alle in de synagoge aanwezige rouwbedrijvenden. Het komt er niet op aan tot welke categorie zij behoren. Zij dienen allen in het Tallies gehuld te zijn en opgesteld rondom de Chazzan.

Op de Kaddiesj van rubriek 3 sub b (na psalm 23 aan het einde der ochtenddienst op werkdagen) hebben de rouwbedrijvenden der zesde categorie (jaartijd) geen aanspraak.

Op de Kadeisjiem van de uitgang van de Shabbos, van die der feestdagen, van Jom Kippoer Kooton en 9 Av hebben de rouwbedrijvenden van alle categorieën gelijke aanspraak. De toewijzing geschiedt door het LOT .

Opmerking: Het was gebruikelijk, dat in iedere Synagoge een bord hing, waarop alle in aanmerking komende personen met naam stonden vermeld en waarbij tevens vermeld stond wie het laatst, welke Kaddiesj had mogen zeggen, zodat de volgorde steeds bekend was.

Op de Kaddiesj van Mizmour Schier Lejoum Hashabbos hebben de rouwbedrijvenden der 5^e en 6^e categorie nimmer aanspraak. (laatste dag der elf maanden en jaartijd).

9.12.1985

27. Gerechtigden tot het uitspreken van het Kaddiesj-gebed

JBS: In de oorspronkelijke index staat hier abusievelijk "middaggebed"

In aansluiting op mijn "opstel" ddo. 4 Dec. j.l. thans de omschrijving van de tot het uitspreken van het Kaddiesj-gebed GERECHTIGDEN.

Ook hier geeft het boekwerk anno 1901 van wijlen Rav Dunner z.g. zeer nauwkeurige indicaties die ik hieronder, volledigheidshalve, laat volgen.

Het recht om het Kaddiesj-gebed uit te spreken is verbonden aan het feit, dat men een bepaalde zitplaats in één der synagogen der gemeente bezit en beperkt zich alleen tot die synagoge. Dit "bezit" kan zijn in eigendom (zoals vroeger het geval kon zijn in de Grote Synagoge) in huur of ambtshalve. Dit laatste betreft niet alleen de ambtenaren dier Synagoge, doch buitendien de Parnassiem dan wel de Gabaiem). Ook in het geval dat iemand toevallig meer dan in één Synagoge een zitplaats zou hebben, dan nog beperkt zich zijn recht maar tot één Synagoge.

Mochten kinderen tot de leeftijd van 18 jaar (het Reglement spreekt van kinderen, doch dit moet vanzelfsprekend JONGENS luiden) het gebed moeten uitspreken, dan delen zij in het recht van hun vader, zolang die nog in leven is, en buitendien de vader overleden mocht zijn, deze laatste op het tijdstip van zijn overlijden, een bepaalde plaats in één der gemeente-synagogen bezat.

Beperking: Gehuwden en ongehuwden, die geheel dan wel ten dele in hun eigen onderhoud kunnen voorzien, zijn van het genot van dit recht uitgesloten.

Ook behoeftigen wordt de gelegenheid geboden het Kaddiesj-gebed uit te spreken. Daartoe werd door het Kerkbestuur iedere maand één der volgende synagogen aangewezen nl. de Derde Syn., de Rapenburgerstraat Syn., die aan het Waterlooplein en die in de Lange Houtstraat, en zulks beurtelings. De behoeftigen hebben aldaar dan dezelfde rechten als de bezitters van bepaalde plaatsen in die synagogen.

Opmerking: Deze bepaling verviel na die jaren, waarin de vermelde synagogen aan de gewone dienst werden onttrokken.

In geval, dat iemand, die in het volle recht als gemeentelid, sterft, en geen manlijke nakomelingen bezat, kan een kleinzoon of ook een ander, in de hierboven vermelde vier synagogen, het kaddiesj-gebed onder beperkende voorwaarden uitspreken. Tegenover een gewone rouwbedrijvende kan hij slechts aanspraak doen gelden op een derde der beschikbaren kadeisjiem. Hij kan deze aanspraak alleen maar doen gelden, wanneer hijzelf, een bepaalde plaats in één der gemeente-synagogen heeft, dan wel wanneer de overledene, voor wie hij het Kaddiesj-gebed uitspreekt op het tijdstip van zijn overlijden, aan deze

voorwaarde beantwoord heeft. Dit recht geldt buitendien indien zowel degene die het kaddiesj-gebed wil uitspreken als degene voor wie hij dit doet, tot de behoeftigen behoren. Een verpleegde van het Jongensweeshuis Megadlé Jethomiem, te Amsterdam, staat in dit opzicht gelijk met degene, die in één der gemeente-synagogen een bepaalde plaats heeft.

Opmerking: Het was namelijk gebruikelijk, dat indien iemand overleed die geen zonen naliet en lid was van genoemde inrichting, door een weesjongen van die inrichting het Kaddiesj-gebed liet uitspreken gedurende het gehele rouwjaar. Hierdoor is ook te verklaren, dat vóór de oorlog (1940/45) de financiële status van het Jongensweeshuis aanzienlijk beter was, dan die van het Meisjesweeshuis. Bovendien ontving zo een weesjongen na het rouwjaar dikwijls van de familieleden van de overledene na het rouwjaar een zekere som geld. Het Kaddiesj-zeggen door een weesjongen vond eveneens plaats in de dagelijkse godsdienstoefeningen die in het Jongensweeshuis plaats vonden.

Ten slotte bepaalt het reglement nog de situatie van iemand, die als vreemdeling (die slechts enige dagen hier vertoeft) indien hij tot de

vierde (de eerste elf maanden van het rouwjaar) of
vijfde (de laatste dag der elf maanden) of
zesde (jaartijd)

categorie der rouwbedrijvenden behoort, aanspraak op één der kaddeisjiem maakt onder rubrieken:

2 a. Kaddiesj zonder Tiskabbal na Ngoleinoe van het avond- en ochtendgebed; na Tehilliem; Schier Hajiechoed (op Shabbos na Feestdagen na Schier Hakoowoud); na de Shabbos-psalm op vrijdagavond; en na de drie rollen (Roes, Schier Hasjjeriem en Kouheeles)

3a. Half Kaddiesj voor de herhaling van Schemounei Ngesrei bij de ochtenddienst op werkdagen (voorafgegaan door Borachoe).

Nog is bepaald, dat een honorair lid der gemeente gelijk gesteld wordt met een gerechtigde die wel een vaste zitplaats in één der gemeente-synagogen bezit.

Opmerking: Een honorair-lid der gemeente is iemand, wiens vaste woonplaats buiten het gebied der NIHS gelegen is (dat kan zowel binnen als buiten Nederland zijn). Dergelijke personen gevoelen ondanks het feit dat zij niet (langer) in Amsterdam woonachtig zijn, toch een zekere binding met de NIHS en zij betalen, na vaststelling door het Kerkbestuur, jaarlijks een zekere bijdrage, die afhankelijk is van hun financiële omstandigheden. Veelal wordt dit honorair-lidmaatschap aangehouden met de bedoeling - na hun overlijden - toch op één der begraafplaatsen der NIHS ter aarde te worden besteld.

Behalve de gewone GERECHTIGDEN tot het uitspreken van het Kaddiesj-gebed, bestaan er buitendien nog te dien aanzien zekere

VOORRECHTEN.

Een Ounein (rouwbedrijvende der eerste categorie) heeft op Shabbath, feestdagen, Poeriem en 9 Av. aanspraak op één der afzonderlijke Kaddeisjiem (als eerder reeds door mij vermeld).

Opmerking: Hieruit valt af te leiden, dat een Ounein ook op Poeriem in de synagoge mag komen om de Megilloh te horen lezen.

Een jongen, ouder dan 13 jaar, gedurende de zeven treurdagen (gewone gevallen en bij het vernemen van het doodsbericht van zijn vader, dan wel moeder binnen de zeven dagen na het overlijden) heeft op Shabbos, Poeriem en op 9 Av aanspraak op alle afzonderlijk uit te spreken Kadeisjiem, te weten: Na Ngooleinoe; na Tehilliem; na Schier Hajichoed (op Shabbos na Schier Hakoowoud) de Shabbos-psalm op vrijdagavond; en na de drie ROLLEN.

Opmerking: Hieruit blijkt, dat dit recht dus niet bestaat voor een rouwbedrijvende, die het overlijdensbericht van zijn Vader of Moeder eerst zeven dagen na het overlijden bereikt.

Doet zich het geval voor, dat er tegelijkertijd met hem nog een kerkelijk minderjarige rouwbedrijvende van dezelfde categorie, dan wel een kerkelijk meerderjarige van de tweede categorie (Schiwngooh, Schemoengooh Kerouwooh en Schemoengooh Rechoukoh) is, dan dient hij voor ieder der beide anderen, afstand van één Kaddiesj te doen.

Een kerkelijk meerderjarige rouwbedrijvende, behorende tot de groep SCHEMOENGOOH RECHOUKOOH heeft op Shabbos, Poeriem, en 9 Av en een kerkelijke minderjarige rouwbedrijvende die tot de groep van SCHIWNGOOH en SCHEMOENGOOH KEROUWOOH behoren, hebben altijd aanspraak tegenover alle andere rouwbedrijvenden op ALLE Kadeisjiem echter met uitzondering van :

OUNEIN, min één Kaddiesj
JAARTIJD, alleen maar echt op één Kaddiesj.

Een kerkelijk meerderjarige rouwbedrijvende dergenen, die in gewone gevallen zich nog binnen de Schiwngooh, bij de Schemoengooh Kerouwooh en de Schemoengooh RECHOUKOOH vallen, en wiens rouwtijd der eerste zeven dagen op een Schabbos eindigt, heeft zowel op vrijdagavond als op Shabbosmorgen aanspraak op alle Kadeisjiem en zodanig, dat hij op vrijdagavond tegenover een JAARTIJD recht heeft, doch op Shabbos-ochtend tegenover de JAARTIJD alleen het recht heeft op de Kaddiesj na TEHILLIEM.

Een rouwbedrijvende die

- a) voor het eerst na de zeven rouwdagen de synagoge bezoekt
- b) na het eindigen van de rouw dier dagen door het invallen van een feest
- c) na de begrafenis, vóór het begin van de rouwtijd, der eerste zeven dagen doordien de begrafenis op Choul Hamoungeid plaatsvond

heeft tegenover rouwbedrijvenden, die:

- a) nog in de elf maanden. van het rouwjaar zijn
- b) de laatste dag der elf maanden gedenken

aanspraak op de Kadeisjiem der volgende mogelijkheden:

- a) geheel Kaddiesj met Tiskabbal, voorafgegaan aan de voordracht van Ashrei, Lamnetsei-ach en Oewoh Letsijoun
- b) half Kaddiesj hetzij vóór de luide herhaling van Schemounei Ngesrei dan wel na de psalm 23, aan het einde van de ochtenddienst op werkdagen

en één Kaddiesj der onderstaande mogelijkheden te weten:

- a) na Ngooleinoe van avond- en ochtendgebed; na Tehilliem; Schier Hajiechoed (op Shabbos en Joum Touv na Schier Hakoowoud) na de Shabbospsalm op vrijdagavond en na de 3 Rollen, dan wel

- b) na de tempelsalm; na Borachie Nafschie vóór het Shabbosmiddaggebed gedurende de winter en na Pirkei Oowous op Shabbosmiddag vóór het Middaggebed, gedurende de zomer, met toevoeging van Ngal Jisroeil enz.).

Tegenover een JAARTIJD mist hij echter in het geheel geen aanspraak.

In het laatste geval behoudt hij echter zijn aanspraak, bij een volgend bezoek, althans wanneer dan geen JAARTIJD aanwezig is. Is er geen Jaartijd aanwezig, dan kan hij slechts éénmaal die aanspraak doen gelden.

9 Dec. 1985

Een rouwbedrijvende, wiens rouw der zeven dagen, vóórtijdig eindigt door intrede van een feest, heeft op de eerste dag van zijn synagogebezoek tegenover de rouwbedrijvenden

- a) die het eerst de synagoge bezoeken na de 7 rouwdagen;
b) alle daarop volgende genoemde categorieën, dus inclusief Jaartijd

aanspraak op alle Kadeisjiem met die beperking echter, voor zover deze dagen binnen de zeven dagen van het overlijden vallen, kan hij deze aanspraak slechts doen gelden tegenover een jaartijd, met beperking tot het recht op slechts één Kaddiesj.

Een rouwbedrijvende van de categorie SCHEMOENGOOH RECHOUKOH heeft tegenover rouwbedrijvenden:

- a. de gewone gevallen van Schiwngooh
b. alle overige gevallen

op de eerste dag van zijn synagogebezoek na de begrafenis, aanspraak op alle Kadeisjiem, doch op de volgende feestdagen en de eerste Shabbos na het feest, indien deze Shabbos nog binnen de zeven dagen na het overlijden valt, kan hij deze aanspraak alleen doen gelden tegenover alle andere categorieën van rouwbedrijvenden met UITZONDERING van JAARTIJD. In dat geval heeft hij aanspraak op slechts één Kaddiesj.

Deze aanspraak op één Kaddiesj heeft hij echter altijd op de eerste Shabbos na het bedoelde feest, zelfs wanneer deze Shabbos buiten de grens van de eerste zeven dagen van het overlijden valt.

Rouwbedrijvenden gedurende de elf maanden hebben bij afwezigheid van rouwbedrijvenden der andere categorieën aanspraak op de Kadeisjien aller rubrieken, die dan beurtelings door hen volgens rooster uitgesproken worden. Iemand die zijn beurt verzuimt, heeft echter geen aanspraak op herstel.

De rouwbedrijvende, op de laatste dag der elf maanden, heeft tegenover een rouwbedrijvende gedurende de elf maanden, het recht op alle Kadeisjiem.

Een jaartijd heeft aanspraak in de eerste plaats op één der Kadeisjiem:

- a) Kaddiesj zonder Tiskabbal na Ngooleinoe bij avond- en ochtenddienst; na Tehilliem; na Schier Hajichoed (op Shabbos en Jom Touv na Schier Hakoowoud) na de Shabbos-psalm op Vrijdagavond; en na de 3 ROLLEN.
b) geheel Kaddiesj met Tiskabbal, na voordracht van Ashrei, Lamneteseiach en Oewooh Letsijoun.
c) dan wel de Half Kaddiesj voor de luide herhaling van Schemounei Ngesrei bij de ochtenddienst op werkdagen..

Voor het geval, dat er twee personen Jaartijd hebben, dan spreekt de ééne de Kaddiesj Tiskabbal (zie boven) en de ander de Halve Kaddiesj met Borachoe (zie boven) uit.

Het Lot bepaalt wie daartoe is aangewezen.

Eveneens bepaalt het lot wie van hun beiden de eerste Kaddiesj uitspreekt van de groep Kadeisjiem na Ngooleinee enz.

Het kan ook voorkomen, dat het aantal Jaartijden groter is, dan dat er op de hierboven wijze tussen de Jaartijden kan worden verdeeld, dan worden beide groepen Kadeisjiem verenigd tot één totaal en wordt door het LOT bepaald, wie een Kaddiesj en welke Kaddiesj hij mag zeggen. Mocht het aantal Jaartijden nog groter zijn dan het aantal te verdelen Kadeisjiem, dan wordt eerst een loting gehouden, wie aan de loting mag deelnemen.

Opmerking: Het mag misschien wat overdreven voorkomen, dat eerst een loting wordt gehouden onder die Jaartijden, die dan mogen deelnemen aan de loting voor een Kaddiesj; in werkelijkheid is dit nog heden ten dage zeer actueel.

Door de déportaties in de jaren 1942 en volgende jaren, zijn er momenteel nog meerdere personen, die op één dezelfde dag jaartijd hebben, omdat hunne ouders op één en dezelfde dag - dikwijls met massa-déportaties, zijn weggevoerd en waarvan men dan – dienovereenkomstig - dezelfde sterfdag aanneemt.

De door het lot uitgeslotene heeft dan het recht in een andere synagoge zijn aanspraak te doen gelden.

Onvrijwillige afwezigheid bij de loting, hier eerder vermeld, ontnemt de belanghebbende niet het recht op het recht op de nog uit te spreken Kadeisjiem. Te zijnen behoeve wordt dan een nieuwe loting gehouden.

OPMERKING:

Tot zover de bepalingen ten aanzien van Kadeisjiem en daarbij behorende aanspraken. Uit de pijnlijk nauwkeurige omschrijvingen ter zake moge blijken hoeveel waarde er werd/ wordt gehecht aan het uitspreken van het Kaddiesj-gebed. Buitendien blijkt dat de auteur van het Reglement anno 1901 zich volledig bewust was van de mogelijkheid van wrijving en ontstemming onder zijn gemeenteleden, welke oorzaken hij heeft proberen weg te nemen door deze zo nauwkeurig geformuleerde bepalingen.

OPMERKIN: Wanneer ik me nu weer op het verdere verloop der diensten wil bepalen, nog een opmerking vooraf.

In mijn vorige opstellen heb ik getracht duidelijk te maken waar de Chazzan zich moest bevinden bij de verschillende onderdelen der diensten. Hierbij is ook de plaats VOOR DE NGOOMOED gevallen.

Ik wil niet onvermeld laten, dat zich in de tijd, dat wijlen Oberchazzan Marokoh nog in de Grote Sjoel dienst deed, er zich ten aanzien van de NGOOMOED een incident voordeed. Deze had nl. vóór de Ngoomoed (dus tussen de preekstoel en zijn standplaats een glazen plaat laten aanbrengen, die als klankbord zou moeten dienen, teneinde zijn stem beter hoorbaar te maken in de achterste rijen der Grote Sjoel. Dit is toen zeer nadrukkelijk voor de Opper-rabbijn verboden. Er mocht vooral geen afscheiding ontstaan tussen de Chazzan vóór de Ngoomoed en de Oroun Koudesj. Alleen wanneer er een derooshooh werd gehouden, schoof de oppasser een gordijntje in de preekstoel zodanig voor, dat de benen van de redenaar niet zichtbaar waren. Na de derosjoh werd dit gordijntje weer direct weggeschoven. Het is

interessant te zien, dat heden ten dage -in feite- in de Obrecht-sjoel men regelmatig t e g e n dit voorschrift handelt. In de latere jaren hebben goedwillende gemeenteleden geschenken aangeboden o.m. door een bedekking van de preekstoel te geven.

Zo lang nu deze bedekking slechts het bovendeel der preekstoel bedekt, is alles goed, doch men wil dit mooi maken en maakt deze bedekking extra lang naar voren toe, waardoor de Chazzan toch een afscheiding (Mechitsooh) vóór zich heeft. Dit zou dienen te veranderen, op grond van bovenstaande zaak, in het geval van het klank-bord.

19.12.1985

28. Vervolg Vrijdagavond-dienst

Nadat de Kaddiesj na Ngooleinoe is gezegd (door één persoon) op de daarvoor voorgeschreven plaats naast de Chazzan, heft deze laatste met luider stemme het "jigdal" aan.

De Shabbos-ochtend-dienst

De dienst wordt begonnen met Adoun Ngoulom tot Booroeg Sjee-omar waarna Tehilliem (zacht) door de Chazzan voor het Ngoomoed gezegd. (Voor zover nodig nog hier opmerkzaam maken, dat Addoun Ngoulom dus vanaf de Biemah wordt voorgedragen). Na Tehilliem gaat de Chazzan weer terug naar de Biemah voor de voordracht der Pesoekei Dezimrooh. Hij blijft daar tot "WSCHOUCHEIN NGAD" wanneer hij weer (rechts vanaf de Biemah) naar de Ngoomoed gaat.

Mocht er op Shabbos een Mieloh plaats vinden (al dan niet in de synagoge) en één of zelfs alle drie der besnijdenis aanwezig zijn (Mouheil Sandik of Vader der jonggeborene) dan wordt posoek om posoek met luide stem voorgedragen vanaf "Wechoorous" tot en met het einde der Schieroh.

Dit kan plaats vinden door de Chazzan met één der hoofdpersonen, dan wel met twee hoofdpersonen en in dat geval doet de Chazzan n i e t mee. Hij vervolgt dan weer bij Nisjmas en blijft op de Biemoh tot "Schouchein Ngad", wanneer hij dan weer op de voorgeschreven wijze zich naar het Ngoomoed begeeft en aldaar blijft tot "WAJHIE BINSOUANG".

Is geen der hoofdpersonen van de besnijdenis bij "WEGOROUS" aanwezig, (doch komt, resp. komen die later), dan worden extra pioetiem in verband met de Mieloh n i e t gezegd.

Betreffende andere bijzondere Shabbosous hoop ik t.z.t.nader terug te komen.

In geval van een Mieloh worden echter in ieder geval de strofen

"SCHIEROH CHADOOSJOOH" en TSOER JISROEIL op de daarvoor bestemde melodie door de Chazzan voorgedragen.

Deze beide strofen worden door de Chazzan eveneens op de daarvoor bestemde melodie voorgedragen indien er een bruidegom aanwezig is (althans in de zeven dagen na zijn bruiloft). Echter op de Jomiem Nouro-iem (indien samenvallende met een Shabbos) vindt deze bijzondere voordracht n i e t plaats.

Het zou kunnen voorkomen, dat de hoofdpersonen van meerdere besnijdenissen in dezelfde synagoge op die Shabbos-morgen aanwezig zijn, dan beslist het lot door wie van die beide groepen het recitatief voordragen van "Wegoorous" zal plaats vinden (b.v. één uit iedere der twee groepen, als er twee besnijdenissen plaats vinden).

Na de schemounei ngesrei vindt er -zulks in tegenstelling tot de werkdagen- geen voordracht plaats van POUREIS SCHEMANG. Dit geldt ook voor de feestdagen en de Jomiem Nourouiem.

Bij de herhaling van de schemounei ngesrei wordt de Kedoeshoh door de Chazzan aangevangen met de woorden "Nekaddeisj" en door de gemeente aangehoord, zonder dat men dit ook luid meezegt. In tegenstelling tot werkdagen wordt er op Shabbos, na de zin "Kodousj" de regel "Oz Bekoul" eerst door de Gemeente zacht gezegd en daarna door de Chazzan luid herhaald. Hetzelfde geldt voor de zin aanvangende met de woorden "MIMMEKOUMEGOOH "

Shabbos Beschallach*

Op Shabbos Beschallach wordt door de Chazzan met bepaalde melodie gereciteerd "MIMITSRAJIEM" en op Shabbos Jisrou de zin beginnende met de woorden "JISMACH MOUSJEEH"

19.12.1985

Bij "Moudiem" wordt ieder woord door de Chazzan luid gezegd, zoals ik dit reeds in een voorafgaand opstel naar voren bracht.

Na de herhaling volgt Kaddiesj Tiskabbal door de Chazzan en vervolgens wordt Posoek om Posoek voorgedragen : "Oz Bajoum Haschwiegie." Daarna is er een "Pesiechoh" waarna - eveneens Posoek om Posoek het "ANGIEM ZEMIEROUS" wordt voorgedragen. Daarna wordt de H.Arke gesloten en wordt Kaddiesj gezegd op de door mij reeds uitvoerig behandelde wijze. Hierna volgt de Shabbospsalm eveneens gevolgd door Kaddiesj.

Opmerking : Het was ondenkbaar, dat iemand anders dan de Chazzan ANGIEM ZEMIROUS voordroeg, dus ook geen kind.

Nu volgt het "Ausheben". Degene, die met deze Mitswoh werd vereerd ging langs de rechtertrap naar boven naar de H. Arke, gevolgd door de Oppasser (om hem behulpzaam te zijn en om hem te wijzen welk Seifer resp. Seforim in aanmerking kwamen) en weer gevolgd door de Chazzan. Ondertussen hadden zich (Opper)rabbijn en Parnas (resp. Gabbaj) aan de voeten van de trappen opgesteld?. Tegelijkertijd werd door Gemeente (c.q. koor) het Wajhie Binsou-ang aangeheven, waarbij er op werd gelet, dat op het moment, dat het Seifer uit de H.Arke werd getild, aangevangen werd met de Posoek " Boroeg Sjeenosan Tourouh enz".

De Chazzan plaatste zich nu met het Seifer bovenaan de (van hem uit te rekenen) rechtertrap en wachtte daar rustig af totdat het Porouches weer was dichtgeschoven en hief "KEDALLOE" aan, vanzelfsprekend zonder zich weer naar de H. Arke te wenden; Schemang Jisroeil en de volgende posoek werden n i e t gezegd. (Ook dus niet op de JOMIEM NOUROIEM wanneer dus ook niet "WENOUROOH" werd gezegd.

Hief de Gemeente resp. het koor "LECHOOH HASJEIM" aan, dan wachtte de Chazzan nog met naar beneden gaan. Dit geschiedde eerst bij de Posoek "Roumammoe" alwaar het Seifer werd begroet door (Opper)rabbijn en Parnas c.q. Gabbaj, op de wijze gelijk ik die eerder beschreef. Degene, die de Mitswoh had, volgde dan de Chazzan als laatste in die stoet, terwijl de Sjammasj resp. de Oppasser langs de andere kant naar beneden ging teneinde het Seifer op de Biemah reeds in ontvangst te nemen. Gelijk ook reeds eerder beschreven ging van de bezoekers niemand van zijn plaats om het Seifer met de Tsitsies aan te raken, laat staan te kussen.

Op de Biema plaatste zich de (Opper)rabbijn aan de linkerzijde, naast hem stond de Parnas resp. Gabbaj en daarnaast weer de Kourei. Op de plaats tegenover de (Opper)rabbijn stond dan Oppasser met de lijst van op te roepen personen. De eerst-opgeroepene stond dus tussen Kourei en Oppasser. Na het oproepen van de Kouhein (en de Mie Sjeebeirach uitgesproken zijnde, deed hij enkele stappen achterwaarts om ruimte te maken voor de Leiwie enz.). Op Shabbos-morgen (resp. feestdagen of Jomiem Nouro-iem) werd geen WESIGOLEE doch WENANGAZZOUR luid gezegd door de Kourei.

Gedurende het voorlezen uit de Touroh mocht niemand zich van de plaats waar hij zich bevond begeven. Binnenkomenden moesten dus ook wachten tot de "voorlezing" ten behoeve van de opgeroepene was voleindigd. Iemand die opgeroepen werd mocht slechts via de kortst mogelijke plaats naar de Biemah komen.

In totaal werden er acht personen opgeroepen plus degene die de Haftouroh mocht uitspreken. De laatste der acht werd niet alleen bij zijn naam opgeroepen, doch er werd steeds aan toegevoegd "ACHAROUN".

De plaats waar voor de "ACHAROUN" werd begonnen met laaienen zal ik hier niet allemaal herhalen, want dit staat geheel nauwkeurig aangegeven op de pagina's 38 en 39 van het Minhogiem-boek van Rav Dünner z.g. (1901) vermeld. Buitendien staat op pag. 37 nog de extra verdeling van de Sidroh "BEREISJIES" aangegeven. In het algemeen wordt de indeling aangehouden van het Choemosj G.I. Polak anno 5587. Op de lijst van uitzonderingen worden buitendien nog vermeld de "stopplaatsen" bij:

de 6^e opgeroepene in JISROU

METSOURANG
NGEIKEW

de 3^e opgeroepene in KEDOUSJIEM

de 7^e opgeroepene in CHAJJEI SOROOH

TOULEDOUS
WAJECHIE
TSAV
SAZRIE-ANG
METSOURONG

de 5^e opgeroepene in NITSOOWIEM

Nadat de "ACHAROUN" was opgeroepen, de rol was dichtgerold en bedekt, werd CHATSIE KADDIESJ door de Chazzan voorgedragen en eerst daarna werd er gezegd "JANGAMOUD MAFTIER" en vervolgens de MIE SJEEBEIRACH over de "ACHAROUN".

In doorsnee werd er voor iedere opgeroepene maximaal twee keer een Mie Sjeebeirach uitgesproken, waarbij de opgeroepene met zijn Hebreeuwsche voornaam en diens Vader's naam werd genoemd, c.q. aangevuld met KOUHEIN, LEIWIE, MOUREINOE, MOURE MOUREINOE of CHOWEIR. Twee uitzonderingen: BARMITSWOH en HECHOOSON.

De familieleden worden slechts vermeld met VADER, MOEDER, BROER(S), ZUSTER(S), VROUW en ZARNGOU (hetgeen zowel zoons als dochters en/of kleinkinderen insloot).

Dus nimmer met hun namen.

UITZONDERING: Bij een Bar Mitswoh was het ook anderen dan de opgeroepene toegestaan een MIE SJEE-BEIRACH ten behoeve van de Bar-Mitswoh te doen uitspreken. Idem bij een kraamvrouw.

Nadat het voorlezen ook voor de MAFTIER was beëindigd, werd voor hem de betreffende MIE SJEEBEIRACH uitgesproken.

Degenen, die de functies: HAGBOOH GELIELOH en NGEITS CHAJJIEM hebben, werden n i e t met hunne namen afgeroepen. Hen was de Mitswoh van tevoren door de oppasser aangezegd.

De wijze waarop het HAGBOOH werd genomen heb ik reeds beschreven (elloo ngal jetsad jemien) en wanneer het seifer dichtgerold was, kon de Maftier beginnen met de vóórberochoh van de Haftouroh. Er werd dus niet gewacht totdat het gehele seifer weer bekleed was met Malboesj en Kelei Koudesj.

29.12.1985

29. Haftouroh

Ten aanzien van welke Haftouroh er gezegd wordt, veroorloof ik mij te verwijzen naar het Reglement van. Ceremonieële Orde - anno 1901 pagina 39-40, welke bepalingen altijd strict in acht werden genomen. Ten aanzien van Shabbos Hagodoul wil ik nog eens extra wijzen op het feit, dat de Haftouroh "WENGOREWOOH" uitsluitend werd gezegd, indien die Shabbos inderdaad "NGEEREV PEESACH" was. Indien dit niet het geval was, werd de Haftouroh gezegd, die bij de betreffende Sidroh behoorde.

Ten aanzien van Shabbos Chanoekoh nog de extra bepaling, althans die Shabbos tevens Rousj Choudesj is, dat niettemin de Haftouroh Ronie Wesimchie gezegd en daarna beslist n i e t de laatste twee verzen van de Haftouroh van Shabbos Rousj Choudesj. Ook bij Rousj Choudesj op Shabbos "Sjekolien" en "Hachoudesj" wordt de Haftouroh voor Rousj Choudesj niet gezegd, doch slechts die, behorende bij de Haftouroh van resp. "Sjekolien" en "Hachoudesj". Wanneer Shabbos "ngeerev Rousj Choudesj" viel, werd de Haftouroh "Moocher Choudesj" gezegd, doch nimmer op Shabbos Sjekolien en "Hachoudesj". Wederom zonder toevoeging van enig ander vers.

Als de lezing van de Haftouroh met de slot-berechous is geëindigd, werd "Jekoem Poerkon" gezegd en vervolgens (met Pesiechoh) "Hanousein Teschoengoh", door de aanwezige (Opper)rabbijn. Daarna volgde de "AMSTERDAMSE" Miesjeebeirach, die heden ten dage nog slechts in de Lekstraat-Synagoge wordt gezegd. Een speciale zegewens voor diegenen, die geen "PESIECHAS CHOELIEN" spreken en de mond houden vanaf "Boroeg Sjee-omar", tot nadat de Chazzan de herhaling van de "Sjemounei Ngesrei" heeft voltooid en buitendien zwijgen gedurende Kaddiesj, Kiddoesj en Kedesjoh.

OPMERKING:

Het is duidelijk, dat deze Miesjeebeirach niet ter Synagoge Jacob Obrechtstraat wordt gezegd, daar aldaar één der beide Kerkvoogden zich beijverd, de sjoel rondrennende, overall kletspraatjes te houden en zodoende het decorum maximaal te verstoren.

Over de "inzegening" van de nieuwe maan, hoop ik in een separaat opstel te berichten, tegelijk met alles wat Rousj Choudesj betreft.

Na de "Amsterdamse" Miesjeebeirach konden andere personen een Miesjeebeirach laten uitspreken (Bar Mitswoh, iemand die een verre reis gaat beginnen, kraamvrouw, althans wanneer de echtgenoot nog niet is opgeroepen, wegens gebrek aan plaats [want anders wordt deze extra Miesjeebeirach als tweede gezegd bij het oproepen], een zieke).

OPMERKING:

In geval van een Kraamvrouw wordt bij een zoon toegevoegd “ngim benoh hanouled loh lemazzaltov”. Bij een dochter is er echter een speciaal formulier waarbij de naam van het meisje wordt vermeld: Asjer nikrooh sjemoh bejisroeil (....).

Vervolgens kunnen dan, indien gewenst, personen in de gelegenheid gesteld worden een Jizkour te laten uitspreken. Een "Jizkour" kan nimmer de naam van een man en tegelijkertijd ook de naam van een vrouw bevatten. Buitendien kan een Jizkour nimmer worden uitgesproken aansluitend aan het oproepen.

Het gebed AV HORACHAMIEM wordt slechts op twee Sjabbosous uitgesproken, nl. op de Shabbos vóór Schewoengous en de Shabbos vóór Tischngoh Be-av (schwarz-shabbos).

Alsdan neemt de Chazzan het Seifer weer ter hand en vangt aan: "Jehalleloe", waarop de gemeente dan antwoordt met "HOUDOU NGAL enz.". De Chazzan verlaat de Biemoh niet, voordat deze gehele Posoek door de Gemeente is gezegd, resp. gezongen. Alsdan verlaat de Chazzan langs de rechterzijde de Biemah, gevolgd door de Parnas resp. Gabbaj of, indien een Opper(rabbin) aanwezig deze direct na de Chazzan en daarna de Parnas resp. Gabbaj.

Alsdan wordt de "Mizmor" gezegd, terwijl tegelijkertijd de persoon, die met de Mitswoh "HOUTSO-OH WEHACHNOSOH" is vereerd, al reeds langs de linkertrap, naar de H.Arke gaat, gevolgd door de Sjammasj resp. Oppasser, die langs de linkerzijde de Biemah heeft verlaten, gelijk ik dit al eerder beschreef.

Is de Chazzan voor de H.Arke aangekomen, dan heft hij "Oewenoechoh" aan, terwijl de (Opper)rabbin en de Parnas aan de onderkant der trappen blijven staan (zoals reeds beschreven).

Als het Seifer Touroh dan in de H.Arke is geplaatst en de voordracht, resp. zang is beëindigd, wordt de H. Arke gesloten en het Porouches gesloten. Tot dat moment blijft de Chazzan staan en eerst daarna, langs de tegenover- liggende trap, verlaten Chazzan, degene die de Mitswoh had en de Sjammasj, resp. Oppasser, de H.Arke. Dusdanig, dat niemand van deze drie personen dezelfde trap gebruikt, waarmede zij naar boven zijn gekomen.

Is dan de (Opper)rabbin weer op zijn plaats aangekomen, dan -en niet eerder- begint de Chazzan de Halve Kaddiesj vóór Moesaph. Is de (Opper)rabbin met dit gebed gereed, dan begint de Chazzan met de herhaling.

OPMERKING: In de zomer wordt noch bij de dagelijkse diensten, noch op Sbabos en/of Jom Touv de woorden: "MOURIED HATTAL" gebruikt.

Bij de Kedoeshjoh van Sbabos (en Jom Touv) van Moesaph begint de Chazzan "NANGARIETSECHOOH" welke zin door de Gemeente n i e t wordt meegezegd. Het is nl. een uitnodiging van de Chazzan om de "Keosjoh" te gaan zeggen. De gemeente heeft niets uit te nodigen, dus houdt de mond. Tegenwoordig hoort men precies het tegenovergestelde en zeggen sommige gemeenteleden dit ook, hetgeen maximaal onlogisch is.

Bij de herhaling van de Kedoeshjoh ziet de Chazzan toe, dat hij, nadat hij het "SCHEMANG" heeft voorgedragen, niet nogmaals het woord "EECHOD" herhaalt.

Na de herhaling van Moesaph volgt de Kaddisj Tiskabbal en daarna - meestal zingend – " Ein Keiloukeinoe". Daarna direct aansluitend Ngooleinoe.

OPMERKING : Daar tussen beslist geen KADDISJ DERABONON"

Na Ngooleinoe een Kaddisj Josoum, door één persoon. Wie daarvoor in aanmerking komt, heb ik reeds uitvoerig beschreven. In ieder geval slechts één persoon, staande naast de Chazzan en nergens anders.

Wanneer deze Kaddiesj Josoum beëindigd is, werd eerst door de synagogebezoekers het Tallies afgedaan.

5.1.1986

30. Amsterdamse Mie Sjee-beirach

Verwijzende naar mijn “opstel” ddo. 29.12.1985 wil ik hierop nog even nader terugkomen. Ik heb – tot mijn spijt- geen gedrukte tekst hiervan in mijn bezit en moest dus in mijn gedachten teruggaan tot 1942, zijn Augustus 1942, de laatste maal dat ik dit hoorde. Ik heb hierover nog eens diepgaand nagedacht en moet mijzelf even verbeteren. De juiste tekst is: “en buitendien zwijgen gedurende Ke-rieas Haftouroh, Kaddiesj en Kedoeshoh”(dus niet vermelden: Kiddoesj) hetgeen overigens niet verkeerd zou zijn geweest, want ook gedurende dit formulier wordt tegenwoordig gesproken. Na bijkans 43 jaar kan men zich vergissen. Excuus!

Omtrent het Shabbos-gebed nog de volgende aangelegenheid te vermelden. Er is nl. iets opmerkelijks in de verschillende oude en nieuwe Amsterdamse Teffillous te vinden.

VRIJDAGAVOND vindt men : WEJOONOECHOEH

SHABBOSMORGEN vindt men : WEJOONOECHOEH

SHABBOSMIDDAG vindt men : WEJOONOECHOEH

Shabbosmiddag*

Wat Shabbosmiddag betreft nog een extra opmerking:

In het schemounei-ngesrei wordt het woord JOUM n i e t gezegd. Dus luidt de tekst “wangateeres Jeschoengooch Menoechoh enz. “. Daar thans veelal de BAER-Tefilloh wordt gebruikt, wordt door de Chazzan thans WEL “JOUM”gezegd, want zo staat het daar ter plaatse, doch dit is n i e t de Amsterdamse Minhag.

Toen ik hier onlangs de dienstdoende Chazzan Magnus opmerkzaam maakte, vroeg hij mij: “Is Sjabbos dan geen Joum?” Daarmede bewijzende dat deze helemaal deze minhag niet kende. Toevallig was die Shabbosmiddag ook de hr. Schuster aanwezig, die mij ter plaatse aankeek en de schouders ophaalde, ten bewijze, dat het hem ook stoorde, dat JOUM gezegd werd. De Gabbaj Meijer begreep het geheel volstrekt niet, toen ik hem hierover aansprak. Zo ziet men, dat Minhogiem – zonder ernstige reden- geheel verdwijnen. Een Amsterdamse Chazzan zou het niet in zijn hoofd hebben gehaald hier JOUM te zeggen.

Inmiddels dus genaderd zijnde tot het Minchah-gebed op Shabbos, wordt afhankelijk van het jaargetijde, hetzij met Borachie Nafsje, dan wel met één der Pirkei Oowous begonnen. Vanaf Shabbos Bereischies tot (en niet tot en met) Shabbos Hagodoul Boorachie Nafsje en vanaf de eerste Shabbos na Peesach één der zes Pirkei Owous. Men houdt hiermede op, wanneer er geen zes Pirkei Oowous meer gezegd kunnen worden tot Shabbos Teschoewoh. Er worden dus nimmer twee Perokiem achter elkander gezegd, om toch iedereen Shabbos tot Shabbos Teschoewoh Perokiem te zeggen, welke gewoonte men soms wel eens tegenkomt.

Het laatste beslist geen Amsterdamse Minhag. Op Shabbos Hagodoul wordt dus geen Borachie Nafsje gezegd en op Shabbos Teschoewoh evenmin een Peirek, want op deze dagen

wordt de Halachische Voordracht gehouden. Na de Halachische Voordracht een Kaddiesj Derabonon voor iedereen (altijd met Tallies) en gegroepeerd rondom de Ngoomoed. Daarna wordt door de (Ober) Cantor vanaf de Biemah begonnen met het Korban Tomied en Asjrei, zonder Tallies, daarna met Tallies en vanaf de Ngomoed met “Oewoh Letsjiejoun”.

Op Shabbosmiddagen, dat wel Borachie Nafsjie of Peirek gezegd wordt, plaatst de Chazzan zich direct met Tallies vóór het Ngoomoed en begint dan met Borachie Nafsjie resp. Peirek, waarna een algemene Kaddiesj Joosoum, dan wel een Kaddiesj Derabonon, waarna het Korban Tomied en Asjrei enz.

Tsidkosechoh wordt alleen gezegd wanneer, indien dien dag wel een werkdag was, Tachanoen zou zijn gezegd.

Wanneer er ten tijde, dat Tsidkoosechoh wordt gezegd, in de Sjoel iemand aanwezig is, die Ounon dan wel nog in de Sjiwwe is, dan moet deze persoon gedurende de tijd, dat Tsidkoosechoh wordt voorgedragen, zich uit de Sjoel verwijderen. Na Tsidkoosechoh volgt de Kaddiesj Tiskabbal en vervolgens Ngooleinoe. Daarna n i m m e r een Kaddiesj Josoum. Na Minchoh wordt ook op werkdagen, indien Ngooleinoe wordt gezegd (meestal wordt dit niet gezegd, omdat Mangariev direct volgt) ook geen Kaddiesj Josoum gezegd.

Op Shabbos-middagen, dat er een kraamvrouw voor het eerst naar sjoel komt en haar man alsdan wordt opgeroepen, zegt de kraamvrouw – na de dienst- en vanaf de vrouwsjoel de beroochoh van “HAGOUMEIL”. Tegenwoordig ziet men, dat de kraamvrouw dan de mannensjoel betreedt om deze beroochoh uit te spreken. Dat is beslist g e e n Amsterdamse Minhag.

Uitgaande Shabbos (Mangariev).

Er wordt begonnen met Ledowied Booroeh en Lamnatseiach. Als de Chazzan de laatste posoek van de tweede psalm heeft herhaald (en dat staat in geen Tefilloh) zegt men:

“Ngesrie meingim Hasjeim enz. “,

waarna de Chazzan het Tallies aandoet en vanaf de Biemah naar het Ngoomoed gaat om daar de dienst verder te verrichten. Na schemounei ngesrei een “Chatsie Kaddisj” en vervolgens Jouscheiw Beseiser Ngeljoun en We-attooh Kodousj, gevolgd door Kaddiesj Tiskabbal en daarna Wajittein Lechooh, tot en met “JEWOREICH ES Ngammou basjooloum” en dan de Hawdoloh. Vervolgens de Sjier Hamangalous en Ngoleinoe en dan weer één persoon, die Kaddiesj Josoum naast de Chazzan (en met Tallies). . . . ?

Maakt men thuis Hawdoloh –zonder naar sjoel te gaan- dan wordt de Sjier Hamangalous vóór de Hawdoloh gezegd.

Valt er in die week een feestdag in, of Roush Hasjonoh of Joun Kippoer, dan wordt direct na Schemounei ngesrei, direct de Kaddiesj Tiskabbal gezegd en vervolgens Wajittein Lechooh.

ROUSH CHOUDESJ. De dag voorafgaande aan Roush Choudesj is Joun Kippoer Kooton. Er wordt des morgens geen Wajjechal gelaaiend en bij de middagdienst (de Joun Kippoer Kooton-dienst) wordt dan slechts Wajjechal gelaaiend, indien inderdaad 10 personen dien gehelen dag gevast hebben. Na Minchoh wordt geen Tachanoen gezegd.

De Shabbos voorafgaande aan Roush Choudesj heet “Shabbos Mewoorachiem”. Nadat alle Jizkouriem resp. Mie-Sjeebeirach zijn uitgesproken, vangt de Chazzan aan met MIE SCHEENGOOSOH, terwijl de Gemeente begint met de JEHIE ROOTSOUN. Dit betekent dus, dat het gebed Jehie Rootsoun n i e t door de Chazzan wordt gezegd. Ook wordt niet bekend gemaakt, wanneer de Moulad zal plaats vinden. Dat kan ieder voor zichzelf al hebben vastgesteld. Iedereen moet wel weten wanneer die plaats zal hebben. Dat is een voorschrift bij het z.g. Roush Choudesj bensjen. Valt de Roush Choudesj op twee dagen b.v. op Shabbos en

Zondag, dan zegt de Chazzan “bejourn Shabbos Koudesj oemocheresou bejourn rischoun”, of b.v. “Bejourn Sjiesjje oemocherosou Bejourn Shabbos Koudesj” enz. De maanden Cheswan en Av worden genoemd als MARCHESJWAN en MENACHEIM AV.

Indien er in de komende maand een Jom Touv, Jomiem Nouroiem, Jom Kippoer, Chanoekoh of Poeriem zal zijn, dan wordt door de Chazzan altijd de speciale melodie van die bijzondere dagen in de melodie van JECHADDESJEIHOEH verwerkt.

Er vindt in de maand ELLOEL g e e n Rousch Choudesj Bensjen plaats.

Is Rousch Choudesj op een werkdag, dan wordt direct aansluitend aan de herhaling van Schemounei Ngesrei de “beperkte” Halleil gezegd. De Chazzan begint dan met de woorden: BOROEG ATTOH HASJEIM doch nietverder luid. Er wordt geen Tachanoen gezegd.

Na Kerie-as Hattouroh, Ashrei (geen Lamnetesei-ach) en Oewoh Letsijoun worden de Tefillien afgelegd, waarna Chatsie Kaddiesj en de speciale Moesaph “Rooschei Chadosjiem”. Is het een schrikkeljaar, dan wordt slechts bij Rousch Choudesj Adar SJEINIE toegevoegd:

“OELECHAPPORAS POSCHANG”

dus in geen enkele andere maand van dat schrikkeljaar. Het is opmerkelijk, dat in het boekwerk 1901 daarvan g e e n melding wordt gemaakt.

Na Moesaph: Kaddiesj Tiskabbal, Ngooleinoe, Kaddiesj Josoum, Mizmour sjel Jom en g e e n Schier Mizzemour Le-Osof. Wel Poureis ngal Sjemang.

Bij het middaggebed ook g e e n Tachanoen.

Valt Rousch Choudesj op twee dagen, dan wordt in de aankondigingsborden de eerste dag geplaatst “JANGALEE WEJOOWOUH” en de tweede dag “ROUSCH CHOUDESJ” wegens de Sefeikoh Dejournoh (welke dag nu precies Rousch Choudesj is).

ROUSCH CHOUDESJ OP SHABBOS. Dan worden in de ochtenddienst de “Joutserous” gezegd en gedurende de Kedoeshjoh van Moesaph “Elloukeichem”.

De sidroh van de week wordt gewoon gelezen en als tweede seifer uit Pinchas “OEWAJOUR HASJABBOS” en OEWEROSJEI CHODSJEICHEM”. Nadat uit het eerste Seifer is gelezen, wordt het tweede Seifer er naast gelegd en Chatsie Kaddiesj door de Chazzan voorgedragen. Daarna wordt het tweede seifer weer teruggenomen. Het tweede seifer wordt weer eerst neergelegd, nadat HGABOHOEH over het eerste Seifer is genomen. Als Haftouroh de speciale Haftouroh voor Rousch Choudesj, voor zover niet in strijd met hetgeen ik in mijn opstel ddo. 29.12.1985...?.

Wanneer één der drie hoofdpersonen van een besnijdenis reeds bij “WECHOROUS NGIMMOU HABBERIES” op Rousch-Choudesj en SHABBOS, aanwezig is, worden de Joutserous voor Rousch Choudesj niet allemaal gezegd en is de volgorde aldus, dat het “ZOELAS” van Rousch Choudesj vervangen wordt door die van de MIELOH.

Bij de Kedoeshjoh van Moesaph wordt zowel de “ELLOUKEICHEM” van ROUSCH CHOUDESJ, ALS DIE VAN DE MIELOH uitgesproken.

Op de “Shabbos Mewoorachiem” is het de taak van de Oberchazzan om ook bij Minchah dienst te doen.

Het gebruik om op Rousch Choudesj na de dagelijkse Tempelzang ook Borachie Nafsje te zeggen (ngooso Joo-reiach Lemoungadiem) is g e e n Amsterdamse Minhag.

Ook op Shabbos Rousch Choudesj, wanneer één der drie hoofdpersonen ener besnijdenis aanwezig is, wordt na de dagelijkse tempelzang (in dit geval ps. 91) eveneens ps. 12 gezegd (Ngal Hasjemienies).

12.1.1986

31. “De ceremoniële Orde” voor verschillende maanden*

Alvorens nu – op basis van “de Ceremoniële Orde” anno 1901 – met de verschillende maanden te beginnen, eerst nog een aantal details, die gedeeltelijk wel en gedeeltelijk niet in het boekwerk 1901 vermeld staan.

WIJN. Gedurende het gehele jaar wordt uitsluitend met wijn Kiddoesj of Hawdoloh uitgesproken. Bij het lezen van deze zin zult U zich misschien zeggen en afvragen wat dit zou kunnen betekenen. De basis van mijn opmerking is gegrond op een na-oorlogs gebeuren, toen een tweetal, van niet-Amsterdamse oorsprong, doch tot de z.g. ultra-orthodoxie behorende personen, zich sterk maakten om bij Hawdoloh van Shabbos-Chazzoun (leest Deworiem) in de J. Obr.- Synagoge een fles bier te produceren. Dit vond in de 60er jaren éénmaal plaats en heeft zich daarna – gelukkig – nimmer herhaald. Dit voorval veroorzaakte in de 60er jaren nogal wat commotie. Men zag hierin nl. een duidelijk bewijs van afkeuring van de beslissing van alle voorafgaande Opperrabbijnen van Amsterdam, die dit “bier” nooit hadden voorgeschreven. Het gevolg van dit protest is dan ook geweest, dat ook bij Hawdoloh van Shabbos Chazzoun (leest Deworiem) voortaan weer wijn wordt gebruikt.

Ochtendberouchous. Het is bekend, dat in Amsterdam de Berouchous over de Torouh en het reciteren, gevolgd door “wehangarev” en “eilee Haddeworiem” eerst worden gezegd, wanneer en? voorafgaande aan het lezen van het “Korban Tomied”. Dit moet al een zeer oude Minhag zijn. Dezer dagen was ik toevallig in de gelegenheid in een uitgave van Proops anno 5557 (1797) vast te stellen, dat deze volgorde inderdaad in die uitgave is afgedrukt, zoals wij die heden ten dage nog zeggen. In een uitgave van Proops ddo. 5588 (1828) is deze wijze van drukken niet meer gevolgd. We kunnen dus zonder meer vaststellen, dat onze Minhag minstens al uit 1797 dateert, misschien nog wel ouder, doch daarvoor zou men feitelijk naar de Rosenthaliana moeten gaan. Als ik eens gelegenheid vinden zou, heb ik me voorgenomen dit ter plaatse nog eens te onderzoeken. Het zal U zijn opgevallen, dat ik hiervoor schreef: “De Berochous over de Touroh” terwijl het wel lijkt, dat het maar één Berochoh is. Door de herhaling van de woorden “Boroeg Attooh” komt men echter tot twee berochous. Bij het oproepen neemt de opgeroepene bij het uitspreken van de berochoh de beide ngeitsiem in de hand en heft het “Seifer” iets op. Bij het slot “Boroech Attoh” wordt dit herhaald, vandaar twee berochous.

Het gebed “Keil Eereg Appajiem“ wordt steeds op Maandag en Donderdag bij de ochtenddienst gezegd, aansluitend aan Tachanoen. Dit geldt ook voor de gewone vastendagen. Het wordt niet gezegd op Rousch Choudesj, 14 en 15 Adar Rischoun, 14 en 15 Adar Sjeinie en ook niet op Ngerev Peesach.

Het gebed “Jehie Rootsoun” wordt iederen Maandag, Donderdag en op de vastendagen gezegd. Het vervalt, als dien dag g e e n Tachanoen wordt gezegd.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Het gebed voor het Kon. Huis werd iederen Maandag en Donderdag, en iedere andere werkdag, waarop uit de Touroh wordt gelezen, voorgedragen, zonder opening van de H. Arke. Op Shabbos en Jom Touw met geopende Arke.

SIEM SJOLOUM - SJOOLOUM ROV. Bij ieder Ochtendgebed en bij iedere MOESAPH wordt SIEM SJOOLOUM gezegd. Bij MINCHOH steeds SJOLOUM ROV met uitzondering van die middagen, waarop ook uit de Touroh wordt gelezen, nl. op de vastendagen en op Shabbos-Minchoh.

JANGALLEE WELOOWOUH. In dit gebed luidt de tekst ..... Wehousjiengeinoe wou lechajjiem. Dus n i e t Lechajjiem Touwiem.

Opmerking : Het doet denken aan die Parnas in een kleine Gemeente, die zich erg opwond omdat de Chazzan wèl gezegd had “Lechajjiem Touwiem” en hierop reageerde, dat zo lang hij Parnas was, er geen “Chajjiem Touwiem” zou zijn.

NISSAN

De gehele maand Nissan wordt g e e n Tachanoen gezegd. Dit impliceert, dat bij Minchoh op Shabbos gedurende deze maand geen Tsidkoosechooh wordt gezegd. Echter wordt de psalm Lamneteiach wel gezegd. Dit laatste niet op Ngeerev Pesach, Choul Hamoungeid Peesach en Isroe Chak Peesach. Dit geldt ook voor het gebed Keil Eerech Appajiem.

Mocht op Shabbos Hachoudesj één der drie hoofdpersonen van een besnijdenis in de synagoge aanwezig zijn, dan wordt de Pioet Oufan van de Mieloh gezegd i.p.v. die van Shabbos Hachoudesj. De andere Pioetiem dus uitsluitend van Shabbos Hachoudesj.

Als Shabbos Hachoudesj samenvalt met Rousch Choudesj Nissan dan wordt de Oufan van Rousch Choudesj gezegd, de overige Pioetiem van Shabbos Hachoudesj.

Het is buitendien denkbaar, dat Shabbos Hachoudesj en Rousch Choudesj Nissan samenvallen met de aanwezigheid van één der drie hoofdpersonen van een besnijdenis. Dan is de regeling als volgt:

De Oufan van Rousch Choudesj

De Zoelas van de besnijdenis

de andere Pioetiem van Shabbos Hachoudesj.

Bij de herhaling van Moesaph wordt bij de Kedoeshjoh zowel de “Eloukeichem” van Shabbos Rousch Choudesj als die van de Mieloh gezegd.

In het geval van Shabbos Hachoudesj op Rosh Choudesj Nissan, wordt uit drie Sifrei Touroh gelezen, nl.

de sidroh van de week

de afd. van Korban Tomied Shabbos + Rousch Choudesj

de afd. voor de Shabbos Hachoudesj

en wel in deze volgorde, want ook hier geldt “Todier wesjeinooh? Todier”.

In dit geval wordt na de lezing uit het eerste Seifer gewoon Hagbooh genomen (zonder Chatsie Kaddiesj), daarna wordt uit het tweede Seifer gelezen. Na de lezing uit het tweede

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Seifer, wordt het derde Seifer naast het tweede gelegd (dus het eerste Seifer n i e t) en wordt over het tweede en derde Seifer Chatsie Kaddiesj gezegd.

In alle hierboven genoemde mogelijkheden, wordt niettemin steeds als Haftouroh, die van Shabbos Hachoudesj gezegd (en ook dus zonder bijvoeging van verzen uit de Haftouroh van Rousch Choudesj).

Bij het terugbrengen der drie Seforim moet steeds op worden gelet dat de Chazzan het derde Seifer draagt en dat de andere personen een ander Seifer dragen, zodanig, dat niemand bij het terugbrengen hetzelfde Seifer draagt, dat hij vooraf gedragen heeft.

Bij de ochtenddienst van de Shabbos vóór Peesach vangt de Chazzan en Gemeente aan met afwisselend Hakkoul Joudoegooch voor te dragen. Dit recitatief duurt gedurende de gehele zomer en eindigt op de Shabbos vóór de eerste Selichous-dag.

Op de Shabbos vóór Peesach wordt aangekondigd het tijdstip waarop de ochtenddienst op Ngeerev Peesach zal aanvangen, zomede de aanvangstijd voor de ochtenddienst van de eerste dag Peesach.

Hoewel niet in de “Ceremoniële Orde anno 1901” vermeld staat, is de gebruikelijke naam voor de Shabbos vóór Peesach: Shabbos Hagodoul. Is op Shabbos Hagodoul één der drie hoofdpersonen van een besnijdenis ter synagoge aanwezig, dan wordt de Zoelas van de besnijdenis gezegd en de andere Pioetiem van die van Shabbos Hagodoul.

Op Shabbos Hagodoul, zowel als op Ngeerev Peesach, wordt bekend gemaakt het tijdstip waarop het verbod van Choomeits op Ngeerev Peesach aanvangt.

Ngeerev Peesach

De dienst begon om 6.30 uur. Mizmour Lesoudoh wordt zoowel Ngeerev Peesach als gedurende de Choul Hamoungeid n i e t gezegd. Het Toudoh (=dankoffer) bevatte nl. Chomeits. Er wordt geen Tachanoen gezegd, evenmin Lamnetseiach (Bejoum Tsooroh) en Keil Eerech Appajiem.

Bij Kedoeshas Oewoh Letsiejoun mag alleen jaartijd voorgaan, dus geen oweil.

Hoewel Ngeerev Peesach aangeduid wordt met Tanganies Bechouriem, wordt Wajjechal n i e t gelaaïend; ook niet wanneer er 10 personen aanwezig zouden zijn, die den gehelen dag vasten.

Alleen wanneer Ngeerev Peesach op Shabbos valt, wordt als Haftouroh “wengoorewooh” gelezen.

Valt de eerste dag van het Peesach-feest op Donderdag in, dan wordt op Ngeerev Peesach door de Sjammasj zowel bij het ochtendgebed als vóór de aanvang van het Minchoh-gebed, aan de verplichting van Ngeirev Tawsjilien herinnert.

Shabbos Hagodoul was één der beide Shabbosous in het jaar, waar de Opperrabbijn zijn Halachische voordracht hield. De dienst werd in de Grote Synagoge gehouden. De Oberchazzan ging in de dienst voor, daarbij gesteund door het desbetreffende koor.

Voorafgaande aan Shabbos Hagodoul was reeds in ruime mate bekendheid gegeven van de te behandelen tekst, die dan weer de mogelijkheid bood om zich terdege voor te bereiden. Het opvallende verschil van de Halachische voordracht van toen en nu is, dat de Opperrabbijn zijn voordracht hield uit stapels boeken, die tevoren naar de Gr. Sjoel waren gebracht, terwijl onze huidige Opperrabbijn zijn gehele tekst (met uitzondering van een klein papiertje) praktisch geheel uit het hoofd houdt.

Een ander zeer opvallend verschil is, dat de vóór-oorlogsche Opperrabbijnen (allen nog leerlingen van Rav Dünner z.g.) steeds Dünners” Hago-ous citeerden, terwijl deze thans eenvoudig niet meer worden genoemd. Ik heb wel eens vernomen, dat dit zeer bewust geschiedt, omdat de wetenschappelijke waarde van dit geschrift niet te hoog wordt aangeslagen.

16.1.1986

32. NISSAN (vervolg)

Niet alleen werd door de koster de Ngeirev Tafsjelien afgekondigd, wanneer daarvoor aanleiding bestond, doch in ieder geval werd herinnerd aan het afzonderen van Challoh over de Matsous en zulks vóór de aanvang van Peesach (staat niet in het boekwerk 1901 vermeld). Het Challoh-nemen betrof niet alleen de matsous en mitswous, doch buitendien het matsemeel. Alle dozen werden vooraf geopend zomede de pak(ken) matsemeel. Vervolgens werd een grote doek (tafelkleed), over alles tesamen gelegd en werd uit één der dozen een stuk matsooh afgebroken en de berochooh uitgesproken. Dit stuk matsooh werd daarna verbrand. Men zei: “Lehafriesj Challoh”, natuurlijk niet “min hoongissoh”, want de matsous waren immers reeds gebakken.

Tegenwoordig behoeft dit niet meer te geschieden, omdat van alle Nederlandse matsous en meel, reeds bij het bakken Challoh wordt genomen. Bij vele buitenlandse matsous eveneens. Meestal staat dit op de dozen uitdrukkelijk vermeld.

Bij de middagmaaltijd van Ngeerev Peesach werd er op gelet, dat vanzelfsprekend g e e n matsous werden genuttigd doch evenzeer, dat geen gebraden vlees werd gegeten. Dus b.v. wel pekelvlees. Daar er geen brood meer mocht worden gegeten en nog geen matsous, werd bij deze maaltijd dus nimmer Birchas Hamoozoun uitgesproken.

Men was (is) gewend des namiddags ca. 5 uur, koffie en gebak te gebruiken, doch daarbij moet eveneens worden toegezien, dat dit gebak geen matsemeel bevat, dus wel b.v. amandelkoek.

Is Ngeerev Peesach ook Shabbos, dan geven de maaltijden zekere complicaties. Vrijdagavond mag chomeitsdik worden gegeten wat betreft het Moutse-nemen. De broden worden zorgvuldig separaat gehouden van de tafel, waarop de maaltijd wordt opgediend, want de maaltijd zelf is reeds “Jomtofdig”gekookt. Shabbos-morgen wordt wel een broodmaaltijd gebruikt, doch men let speciaal bij het wegruimen, dat geen kruimels op de grond achterblijven. De derde Shabbos-maaltijd vervalt.

Door de loop der Kalender is het altijd zo, dat als op Shabbos Ngeerev Peesach is, automatisch ook Ngeerev Tischngoh Be-av op Shabbos is. Deze laatste Shabbos moet dan de extra afsluitende maaltijd worden gebruikt, zodat die Shabbos dan vier maaltijden worden

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

genuttigd. Daarmede is dan de “balans” weer in evenwicht, want de maaltijd, die men Ngeerev Peesach, Shabbos zijnde, tekort komt is dan op die manier weer “ingehaald”.

Omtrent de toenmalige extra Minchah-dienst op Ngeerev Peesach heb ik reeds bericht (Drittsjoel en Beis Hamidrosj). Er waren maar zeer weinig Bechouriem, die werkelijk den gehelen dag hebben gevestigd. Veelal alleen maar tot na Minchah.

PEESACH

Ingaande Peesach begon de avonddienst om 18 minuten vóór nacht, met uitzondering van Ngeerev Peesach op Shabbos, want dan begon de avonddienst bij Tseis Hakouchiem. Gedurende deze dienst, zomede bij de ochtenddienst werden de Piejoetiem gezegd. Niet alleen de eerste dag, doch alle dagen Jom Touv en ook op Shabbos Choul Hamoungeid, alles conform het Machzor Proops anno 5588 (1828). Het Kiddoesj-gebed werd n i e t uitgesproken. Hoewel niet in het bezoekwerk anno 1901 vermeld, werd evenmin Jigdal voorgedragen. Men moest zo spoedig mogelijk aan de Seider thuis beginnen. Is eerste avond Peesach tevens Shabbos, wordt wel WAJJECHOELOE gezegd doch g e e n Moogein Oowous.

16.1.1986

PEESACH (vervolg)

Niet vermeld in 1901: Vóór de aanvang van de avonddienst van de eerste dag Peesach wordt reeds de aankondiging “TAL OEMOTOR” verwijderd.

Bij de ochtenddiensten op Peesach werd begonnen (op de Biema) met Addoun Ngoulom op de speciale Jomtouv –melodie. Daarna ging de Chazzan naar de Ngomoed om Tehilliem te zeggen, gevolgd door een Kaddiesj Josoum en vervolgens weer terug naar de Biema om met Booroeg Sjeeómar in de jomtouv-melodie voor te gaan. Bij Schouchein –Ngad gaat de Chazzan weer terug naar de Ngomoed en blijft daar gedurende de gehele Ochtenddienst tot “WAJHIE BINSOU-ANG”.

Zowel bij de avonddiensten als bij de ochtenddienst wordt de Chatsie Kaddiesj door de Chazzan op de speciale Peesach-melodie voorgedragen.

Is één der drie hoofdpersonen van een besnijdenis in de Synagoge aanwezig, dan wordt op de dagen waarop door de Chazzan BERACH DOUDIE voorgedragen wordt, de extra besnijdenis-melodie van SCHIEROOH CHADOOSCHOO n i e t gezongen.

Haftouroh op Peesach. De slot berochooh luidt: MEKADDEISJ JISROEIL WEHAZZEMANIEM. Op Shabbos Choul Hamoungeid Peesach echter : MEKADDEISJ HASJABBOS (dus onder weglating van de woorden WEJISRO-EIL WEHAZZEMANIEM).

Vóórdat de Chazzan met Moesaph begint, is op de aanduidingsborden de woorden “MASCHIEF HOROEACH” verwijderd. Bij het terugbrengen van de beide Seforim, wordt bij het sluiten der H. Arke, het gekleurde Porouches vervangen door een wit idem, zoals gebruikelijk op de Joomiem Nouro-iem.

Na de Chatsie Kaddiesj vóór Moesaph kondigt de koster aan:

“MECHALKEIL CHAJIEM BECHEESED”

Bij de herhaling van Moesaph werd vroeger ten aanzien van Tefillas Tal alles gezegd, hetgeen in de Amsterdamse edities Proops van het Machzour staat gedrukt, dus ook alles met betrekking tot de dierenriem. In latere jaren is men daarmee geëindigd en werd meer de nadruk gelegd op TEIN TAL LIRTSOUS ARTSECHOOH, zoals dit ook thans gebruikelijk is .

NESIEAS KAPPAJEM vond per Jountouf-dag twee maal plaats, ook op Shabbos, indien dit een Jountouf-dag is, dus niet op Choul Hamoungeid.

In totaal werd er in Amsterdam 25x per jaar “gedoechend” conform de getallenwaarde van het gebod om te zegenen nl. KOUH (25).

De berekening als volgt:

Peesach 4 dagen	x 2	8
Schewoengous	2 x 2	4
Roush Hasjoonoh	2 x 2	4
Joum Kippoer	2 x 1	2
Soekkous	2 x 2	4
Schenienie Ngatseeres	2	
Simchas Touroh	1 _____	25 x

Minchodienst* op Joum Touv. Vanaf de Biemoh Korban Tomied en Ashrei, vervolgens naar het Ngomoed Oewoh Letsijoun, Chatsie Kaddiesj en Schemounei Ngesrei (attoh Begartoenoë), Kaddiesj Tiskabbal en Ngoleinoë, g e e n Kaddiesj Josoum.

Indien 1^e dag Peesach op Shabbos natuurlijk ook Kerias Hattouroh. De Posoek “WA-annie Sefillosie” wordt dan wel gezegd. Natuurlijk geen Tsidkoosechooh.

Avonddienst 2e dag Peesach* wordt niet eerder begonnen dan met Tseis Hakouchoowiem. Na chatsie Kaddiesj waarschuwt de koster aan “WATTOUDIENGEINOË”, indien eerste dag Peesach op Shabbos valt. Ook deze avond wordt geen Kiddoesj in de Synagoge uitgesproken.

De voorbereidingen voor de seider van de tweede avond vinden niet eerder plaats dan na nacht.

Bij de Miesjee-beirach van het oproepen op de eerste twee dagen wordt niet vermeld: WELICHWOUD HOOREEGEL. Dit geschiedt wel op de achterste dagen Peesach. Op de tweede avond Peesach vangt het tellen van de Ngoumer aan.

Choul Hamoungeid:

(niet vermeld in 1901) “Ein Megallechien Bemoungeid” werd eertijds meer in acht genomen dan thans het geval. Nieuwe denkbeelden ter zake van dit verbod beginnen thans te gelden. Het was b.v. vroeger ondenkbaar, dat de Parnas Hachoudesj of de dienstdoende Gabbaj zich hieraan niet hield. Hetzelfde uiteraard voor Chazzan en Shammasj. Zelfs de koristen hielden zich aan deze stelregel.

Bij de ochtenddienst was iedereen (en hieraan werd streng de hand gehouden, zelfs bij een Ourach Be-ekrooie) gehuld in Tallies en werd Tefillien gelegd. Alleen werden door de Chazzan de Beroohous over de Tefillien niet bekoul rom gezegd.

De Tefillien werden door het publiek afgelegd vóór Halleil en door de Chazzan vóór het lezen uit het tweede Seifer (Wehikrawtem). Er bestaat een Minhag in het buitenland, dat op de eerste dag van Choul Hamoungeid Peesach ook de Gemeente eerst de Tefillien aflegt, nadat

uit het eerste Seifer is gelaaiend, doch dit werd in Amsterdam niet toegestaan (Inhoud van het voorgelezene).

Halleil werd zowel op Choul Hamoungeid als de achterste dagen Peesach slechts in beknopte vorm gezegd. Daarom begon de Chazzan dan ook Halleil door alleen maar luid te zeggen: “Boroeg Attoh Hasjeim”. Op Choul Hamoungeid, ik vermeldde dit reeds, geen MIZZEMOUR LESOUDOH wegens het Chomeits-bevattende meeloffer.

Op de vrijdagavond van Choul Hamoungeid wordt geen BAMMEE MADLIKIEN gezegd. Zijn op Shabbos Choul Hamoungeid bij de ochtenddienst één der hoofdpersonen van een besnijdenis aanwezig, dan worden de betr. Pie-oetiem toch niet gezegd, doch wel de betr. ELOUKEICHEM bij de Kedoeshoh van Moesaph. Bij diezelfde Kedoeshoh wordt geen ADDIER ADDIEREINOE gezegd. De slotberochoh op dien dag luidt bij de Haftouroh: Mekadesij Hasjabbos. Na Sjier Hajichoed, Sjier Hakowoud en ps. 92 wordt SCHIER HASJIERIEM gezegd, gevolgd door een algemene Kaddiesj Josoum.

19.1.1986

33. Vervolg Choul Hamoungeid Peesach

Wanneer er in een jaar geen Shabbos-Choul Hamoungeid is, heeft dit invloed op de dienst van Schewiengie sjel Peesach. Hoewel niet in boekwerk 1901 vermeld, wordt dan op Sjewiengie sjel Peesach bij de ochtenddienst de Joutserous en de Zoelas van Shabbos Choul Hamoungeid gezegd en ook de Berach Doudie van Shabbos Choul Hamoungeid Peesach. Buitendien wordt dan op Schewiengie sjel Peesach de SJIER HASJIEREIM gezegd.

Valt de zesde dag Peesach op een Donderdag, dan herinnert de sjammas bij het ochtendgebed en ook na het Minchoh-gebed van dien dag aan het voorschrift van Ngeiroev Tafsjielien.

Ten aanzien van het tellen van de Ngoumer het volgende.

Op de avond, voorafgaande aan de zevende dag Peesach en idem van Acharoun sjel Peesach, voor zover deze laatste dag niet op Shabbos valt wordt de Ngoumer geteld na de Kiddoesj. Op Acharoun sjel Peesach - voor zover dit geen Shabbos is – vóór Kiddoesj.

Op beide dagen wordt het gebed bij Shacharies “KEIL NOOH” niet gezegd.

Indien de zevende dag op Shabbos begint dan herinnert de Sjammas vóór Schemounei Ngesrei aan het zeggen van “WATTOUDIENGEINOE” tot welk doel dan ook extra borden zichtbaar opgesteld werden.

Valt één der beide laatste dagen Peesach op Shabbos (dus wanneer er geen Shabbos Choul Hamoungeid Peesach dat jaar is) dan wordt de Sjier Hajichoed en sjier Hakowoud vóór Sjier Hasjieriem gezegd.

Op de laatste dag Peesach (Mattonous Jad) wordt door de Chazzan Posoek om Posoek “Ngal Hakkoul” voorgedragen.

De personen die dien dag opgeroepen worden, zijn verplicht bij het offeren naast de gebruikelijke offering voor de Gemeente ook voor Eerets Jisroeil te offeren. Eerets Jisroeil is hier bedoeld als ten behoeve van Pekidiem en Amarkaliem voor de Heilige Gemeenten in Palestina (omschreven als “het Heilige Land”).

Op alle feestdagen (en dus niet op Choul Hamoungeid) wordt bij het “ausheben” de 13 Middous (drie maal herhaald) gezegd, ook op Shabbos, dat op Jom TouV valt. In vele Gemeenten buiten Amsterdam is dit nl. dan niet het geval.

Na de Haftouroh (als het geen Shabbos is wordt geen Jekoem Poerkon gezegd) wordt uit het z.g. Memmorboek in een Jizkour alle namen van die overledenen genoemd, die tot dat doel in dit boek staan ingeschreven. Vervolgens een Mie Sjeebeirach voor degenen die zich met het besturen der Gemeente en hare instellingen bezig houden en ten slotte wordt (in de Grote Synagogen de Opperrabbijn en in de ander Gemeenten door diegenen, die hem vervangt) een extra Mie Sjeebeirach uitgesproken voor de gehele Gemeente, waarbij tegelijkertijd aan de verplichting tot het geven van Mattonous Jad ten behoeve van Eerets Jisroeil (Pekiediem). Sjejitinnoe Mattonous Jad lichwoud Hammokoum welichwoud Hattouroh welichwoud Horeegel). Alvorens deze Mie Sjeebeirach uit te spreken, wordt door hem die dit gebed uitspreekt, het seifer Touroh in de arm genomen. Als de Mie Sjeebeirach uitgesproken is, vervolgt deze met Asjrei Jouschewei Beeiseegoh en geeft alsdan het Seifer aan de Chazzan (staat niet vermeld in 1901).

Op de dag na Peesach (Isroe Gak) wordt geen Tachanoen gezegd (wordt niet gezegd tot en met Roush Choudesj Ijar). Op de dag na Peesach wordt wel weer Misemour Lesoudoh gezegd, zoals gewoon.

Alleen dien dag wordt geen Lamnetei-ach gezegd (het is geen dag waarop sprake is van Bejourn Tsooroh).

Op Isroe Gak mag geen Ooweil, om diezelfde reden, bij de ochtenddienst voorgaan bij Ashrei en Oewoh Letsiejoun. Een “jaartijd” is dit echter wel toegestaan.

(Niet in 1901). Het was de gewoonte, dat gedurende de Ngoumer, in de Dritt Sjoel het avondgebed nog met “Bizzemanou” wordt gezegd. Deze dienst (de andere synagogen hadden hunne gewone diensten Minchah en Mangariev tesamen). Aldaar begon de dienst dan niet met “Wehoe Rachoem”. Deze extra dienst vond vanzelfsprekend niet op Vrijdagavond en op Zaterdagavond plaats. Opmerkelijk is, dat deze diensten de enige waren, waar het avondgebed in een Gemeente-sjoel begonnen met de Sjier Hamangalous.

De eerste Shabbos na Peesach werd op Shabbos Minchah begonnen met het lezen van de Pirkei Oowous, voorafgaande aan de Minchah-dienst en gevolgd door een Kaddiesj Derabonon voor alle daarvoor in aanmerking komende personen, gegroepeerd rondom de Chazzan. Bij deze Shabbos-Minchah diensten werd dus begonnen door de Chazzan vóór het Ngoomoed en na de Kaddiesj Derabonon bleef hij ter plaatse om het Korban Tomied en Ashrei te zeggen. (Hij ging daarvoor dus niet terug naar de Biemah, zoals bij de gewone Minchah-diensten). Tot Roush Choudesj Ijar natuurlijk ook geen Tsidkoosechooh. De eerste Shabbos na Rousj Choudesj IJAR. (dus niet op Rousj Choudesj Ijar) werd bij de Vrijdagavond-dienst door de Chazzan de voordracht van Lechooh Doudie op de “NGOUMER”-melodie begonnen.

Bij de Sjachariesdiensten in die maand, werd de Zoulas van de Ngoumer weken gezegd, iedere week een andere, die ingezet werd met “NGAL HORIESJOUNIEM” (staat niet vermeld in 1901). Was er op zo een Shabbos één der hoofdpersonen van een besnijdenis aanwezig, dan werden alle Piejoetiem tot doel gezegd echter met uitzondering van de Zoelas, die dan door de Ngoumer werd vervangen.

Op de eerste Shabbos na Rousj Choudesj Ijar wordt in de Mie Sjeebeirach van Jekoem Poerkon door de Chazzan werd ingevoegd: “OEMIE SJEEJIRTSEE LEHISNGANOUS SJEINIE WACHAMIESJIE WESJEINIE”. (Wanneer men dit met “OMEIN” beantwoordde, dan had men deze vastendagen op zich genomen). (niet vermeld in 1901).

Op de vastendagen Sjeinie, Wachamiesjie Wesjeinie, worden alleen dan de Selichous in de Schemounei Ngesrei bij het Ochtendgebed opgenomen, en “Nganneinoe” gezegd, voor zover er een minjan van Masjliem is. Indien dit inderdaad wel het geval is, dan wordt ook Wajjechal gelaaiend (ter vervanging van de wekelijkse Sidroh). Zijn er echter geen Masjliem in voldoende mate aanwezig nl. Minjan, dan worden de Selichous eerst na de herhaling van Schemounei Ngesrei gezegd, er wordt dan geen Wajjechal gelaaiend en evenmin Nganneinoe gezegd.

Indien het Minjan Masjliem bij Minchah wel aanwezig is, dan wordt ook dan Wajjechal gelaaiend, en bij de herhaling van Schemounei Ngesrei wordt Nganneinoe gezegd, zomede de Birchas Kouhanim en SIEM SJOLOUM in plaats van Scholoum Rov.

Is het vereiste quorum van Masjliem wel aanwezig, dan wordt bij Tachanen het gebed SCHOUMEIR JISROOEL ingelast.

Is er echter die ochtend één der hoofdpersonen van een besnijdenis aanwezig, dan vervalt het gehele Tachanen-gebed. Is er dan echter dien dag bij de Minchah-dienst wel het quorum Masjliem aanwezig dan wordt bij Tachanen het gebed SCHOUMEIR JISROOEL ingevoegd.

Op de 33e dag van de Ngoumer wordt geen Tachanen gezegd (18 Ijar) maar wel Lamnetiach. Die dag mag een ooweil wel voorgaan bij Ashrei enz.

Zowel op de 17^e als op de 18^e Ijar wordt bij het Minchah-gebed wel het Tachanen gebed gezegd.

OPMERKING: Aangezien op de 33^e dag van Ngoumer steeds veel Choepous plaats vonden (het was de enige dag binnen de maand Ijar dat Choepous konden plaatsvinden) en bij die diensten ook Minchah werd gezegd, dan verviel uiteraard toch wel Tachanen.

OPMERKING (niet vermeld in 1901):

Het is in Amsterdam gewoonte, dat vanaf Rousj Choudesj Ijar men zich niet schoor. In ons huidig tijdgewricht zijn er echter personen, die zich vanaf Peesach al niet scheren. Ik moge in dit verband verwijzen naar SCHOELCHAN NGOOROEG, waarbij uitdrukkelijk verboden is, dat men in één en dezelfde plaats in dit verband vooral er op moet letten geen twee verschillende minhoogiem te volgen. Men heeft zich aan de Minhag Hamookoum te houden, ter voorkoming van moeilijkheden.

In onze omgeving ziet men heden ten dage veel z.g. ultra-orthodoxen waarvoor Schoelchan Ngooroeg in dit verband niet geldt. Een betreurenswaardig verschijnsel.

Indien de Shabbos vóór Schewoengous nog binnen de maand Ijar valt, dan wordt bij het Ochtendgebed vóór Ashrei, dat voor het terugbrengen van het Seifer Touroh wordt uitgesproken, nog een Jizkor door de Chazzan gezegd voor de martelaren, die gestorven zijn voor het Jodendom, zomede nog een extra Jizkour voor `die heilige wetsrollen van ontwijding hebben gered`. Dan volgt Ashrei en alsdan wordt `AW HOORACHIEM` voorgedragen door de Chazzan tot de laatste zin. Die wordt dan eerst door de Gemeente gezegd en daarna door Chazzan herhaald (Minnachal Badeereg enz.).

Op die Shabbos werd ook door de Koster bekend gemaakt op welk tijdstip de extra vervroegde ochtenddienst van de eerste dag Schewoengous zal beginnen.

26.1.1986

34. SIWAN

In mijn opstel ddo. 19.1. '86 schreef ik, dat wanneer de Shabbos vóór Schewoengous nog in de maand Ijar viel zekere gebeden werden uitgesproken.

Wanneer de Shabbos vóór Schewoengous wel in de maand SIWAN valt, dan worden deze bijzondere gebeden natuurlijk ook gezegd.

Wanneer de Shabbos vóór Schewoengous één der hoofdpersonen van een besnijdenis ter Synagoge aanwezig is, dan worden al de Pioetien voor de besnijdenis gezegd, behalve de `Zoelous` die dan voor deze speciale shabbos geldt.

Niet in 1901: vanzelfsprekend wordt ook in dat geval de speciale "AHAWOOH" als laatste woorden wordt gezegd: "ATTOOH HASJEIM". Dit is niet de Minhag, want er werd steeds nog één woord aan toegevoegd, zodat de laatste zin luidde: "ATTOOH HASJEIM OWIENOE".

Wanneer de Shabbos vóór Schewoengous binnen de maand SIWAN valt, dan wordt bij de Vrijdagavond-dienst van die Shabbos niet meer de Oumer-melodie gebruikt voor de voordracht van "LEGOOH DOUDIE" ondanks het feit, dat Pioetiem wel geheel in "mineur" staan.

Rousch Choudesj Siwan wordt vanzelfsprekend geen Tachanoen en geen Lamnetseiach gezegd. Van de tweede dag der maand Siwan tot Ngeerev Schewoengous wordt wel Lamnetseiach gezegd, maar geen Tachanoen. Dus op Ngeerev Schewoengous geen Tachanoen en ook geen Lamnetseiach.

Op Ngeerev Schewoengous mag geen OWEIL doch wel een JAARTIJD voorgaan bij ASHREI en OEWOOH LETSIJOUN.

Wanneer Ngeerev Schewoengous op een Donderdag valt, dan moet de Shammas zowel bij het ochtend als bij vóór het begin van de middag-dienst herinneren aan de verplichting van Ngeiroev Tafsjielien.

Niet in 1901

De avonddienst van Schewoengous begint nauwkeurig met nacht. Basis van dit gebruik: SCHEEWANG SCHEWOENGOUS TEMIEMOUS!

Niet in 1901 (uit het feit dat ik herhaaldelijk deze woorden vermelden moet, blijkt, dat ondanks de nauwkeurigheid van 1901, er toch vele essentiële dingen niet vermeld staan).

Op de eerste dag van Schewoengous wordt na het lezen van de eerste Posoek uit de Thouroh, het "AKDOMOES" ingelast. M.a.w. de Touroh-voorzetting wordt wel onderbroken.

Niet in 1901

Valt de tweede dag van SCHEWOENGOUS op een SHABBOS dan wordt na de herhaling van WAJECHOELOE en de woorden tot en met KOUNEI SJOMAJIM WO-ORETS nog een extra strofe ingelast, die op andere Vrijdagavonden nimmer wordt gezegd, en die begint met de woorden: JOUM SHABBOS ZOOCHOUR HISCHMIE-ANG BESIENAJ. Daarna volgt dan - als gebruikelijk - Mogein Oowous enz. Er wordt geen “Bamnee Madlikien” gezegd.

Op de tweede dag van Schewoengous wordt na de voordracht van SJIER HAJIECHOED en SJIER HAKOOWOUD en de tempelsalms de Megillas Roes gezegd. Aansluitend daarna de kaddiesj voor alle daarvoor in aanmerking komende personen.

Na de voordracht van de Hafouroh (op Shabbos ook Jekoen Poerkon) worden die Jizkouriem en MIE SJEE-BEIRACH gezegd, als die welke reeds bij PESACH onder “MATTENOUS JAD” staan vermeld.

Op de dag, dat Matenous Jad van Schewoengous wordt gevierd, geldt evenzeer die bepaling, dat de opgeroepen verplicht, behalve voor de gemeente ook voor Eerets Jisro-eil (Pekiediem) schnoderen.

Is de tweede dag Schewoenous een Shabbos, dan wordt bij de middagdienst ook geen Pirkei Oowous gelezen en evenmin Tsidkoosegooh gezegd.

De dag na Schewoengous (Isroe Chak) wordt geen Tachanoen gezegd en ook geen Lamnetseiach. Daar vervalt dan ook automatisch Sjier Mizemour Le-Osof.

Op die dag mag wel een Jaartijd maar geen Owiel voorgaan bij de voordracht van Asherei en Oewooh Letsiejoun.

Opmerking

Hoewel het mij bekend is, dat in sommige gemeenten op Schewoengous geen bloemversiering in de synagoge mochten worden aangebracht, is dit in de Gemeente-synagoge in Amsterdam altijd wel het geval geweest.

Op de beide dagen Schewoengous was dit in vele (liberale) buitenlandsche gemeenten het gebruik dat de meisjes (veelal in het wit gekleed) hun Bath Mitswah vierden, kwam dit in Amsterdam niet voor. Trouwens het hele begrip Bath Mitswah bestond niet.

TAMMOEZ

De 17^e dezer maand wordt als algemene vastendag gehouden. De Selichous in Shemounei Ngesrei van de ochtenddienst worden gezegd, ook Schoumeir Jisro-eil bij Tachanoen toegevoegd. Na de Kaddiesj na Tachanoen wordt “KEIL EERECH APPAJIEM” gezegd. Mocht die dag een der hoofdpersonen van een besnijdenis ter synagoge aanwezig zijn, dan wordt alsdan geen SCOUMEIR JISROEL gezegd, doch bij de middagdienst uitgesproken.

Vanaf 17 Tammoez gedurende de gehele drie weken, voor zoover het werkdagen betreft, worden zekere strofen in MINEUR voorgedragen, b.v. in de Pesoekei Dezimroh: “BENEI TISEJOUN JOGIELOE BEMALKOM” en “BOROECH HASJEIM MITSIEJOUN” bij de

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

herhaling van Schemounei Ngesrei (zowel bij ochtendgebed als bij Minchah-gebed) BOUNEI JEROESJOLOJIEM en HAMACHAZIER SCHECHINOSOU LETSIEJOUN. Bij Tachanoen (zowel bij ochtenddienst als middagdienst) “Weggapeir ngal Chatooseinoe Lemangan Schemeegoo.”

Op de Shabbos van de “drie” weken wordt – indien één der hoofdpersonen van een besnijdenis ter synagoge aanwezig is - de “ZOELAS” van de besnijdenis vervangen door die van de “drie” weken.

Indien Mattous Oemasgei tezamen worden gelezen, dan wordt als Haftouroh voor de siedroh “PINNECHAS” uit Jeremia voorgedragen: DIWREI JIRMIEJOHOE.

2.2.1986

35. vervolg TAMMOEZ

(niet in 1901)

Aansluitend aan mijn “opstel” ddo. 26.1.’86 volgen hier nog enige plaatsen, waar gedurende de dagelijkse diensten in de drie weken, door de Chazzan stukken in “mineur” worden voorgedragen:

Op Maandag en Donderdag ochtenddienst:

Noh Al Tisch-kocheinoe
en
Wehinnoheim Ngal Horoogooh Lenaammeechooh.

Op 17 Tammoez zelf bij de herhaling van “Nganneinoe”aan het einde: Hongounee Bengeos Tsooroo”en buitendien bij Schoumeir Jisro-eil” de woorden telkens aan het einde van iedere strofe.

De Vrijdagavond-dienst in deze maand een bijzondere melodie voor LECHOOH DODIE, die op zichzelf weer afwijkt van die van Shabbos Deworiem = Chazzoun (Schwarz Shabbos).

Bij de ochtenddienst op de Shabbosous in de drie weken een drietal voorgeschreven Haftourous. Deze drie vangen met resp. de letters dolled, schien en Ches aan en het oude ezelsbruggetje om dit aan de kinderen op de scholen bij te brengen was: DU SJTOMME CHAMMOUR.

Bij de diensten van Vrijdagmiddag- en avond en op Shabbos, incl. de dienst op uitgaande Shabbos, in deze weken worden de mineur-melodieën niet gebruikt.

Op de Shabbosous in de drie weken voor zover in Tammoez nog vallende, wordt door de Chazzan luid de “Ngal Horischouniem” voor de “Zoelous” luid gezongen.

Valt Rousch Choudesj Av op Shabbos, dan wordt “Zoelous” van de drie weken vervangen door die van Shabbos Rousch Choudesj (Dit is eigenlijk onlogisch, want dan komt de Zoelous van de 3 weken geheel te vervallen, terwijl er toch ook nog andere Joutserous voor Rousch Choudesj overblijven en buitendien nog de Eloukeichem van Shabbos Rousch Choudesj”.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Bij het Rousch Choudesj bensjen van de maand Av wordt deze aangeduidt met “MENACHEM AV”.

Het is in de drie weken gebruikelijk geen Scheheechijonoe over nieuwe vruchten te zeggen, tenzij deze – na de drie weken - niet meer zouden verkrijgbaar zijn.

Als Rousch Choudesj Av op Shabbos valt of op de daarop volgende Zondag, wordt nog Haftouroh van Rousch Choudesj noch die van Moogor Choudesj gezegd, dus alleen die van de drie weken.

Al het bovenstaande niet te vinden in 1901.

Menachem Av.

Indien Rousch Choudesj Av op Shabbos valt, dan wordt de “Zoelous” van Rousch Choudesj vervangen door die van de drie weken. Is dan buitendien één van de hoofdpersonen van een besnijdenis aanwezig dan worden de Piejoetiëm als volgt gezegd:

Joutseir van Rousch Choudesj
Oufan van Mieloh
Zoelous van de drie weken.

Siertorens: is 9 Av op een werkdag, dan worden de siertorens van alle Sifrei Touroh, die in de H. Arke staan reeds aan het begin van die week verwijderd. Zij worden weer geplaatst bij de Middagdienst van 9 Av.

Is echter de 8^e of 9^e Av op Shabbos, dan blijven de siertorens op dat Seifer Touroh, waaruit op die Shabbos zal worden gelezen en na die Shabbos ook van dit Seifer verwijderd.

Niet in 1901

Voor het begin van de avonddienst van 9 Av wordt het Porouches verwijderd.

Niemand wordt geacht gedurende 9 Av lederen schoeisel te dragen.

Het is aan niemand toegestaan om gedurende de ochtenddienst van 9 Av een Tallies te dragen en Teffilien te leggen.

Bij de ochtenberochous wordt de berochoh “Ngouteir Jisroeil” wel gezegd, zomede de Birchas Kouhaniëm bij de herhaling der Schemounei Ngesrei (zowel bij ochten- als bij middagdienst) Ook “Keil Eerech Appajiem” wordt bij de ochtenddienst gezegd. Dit laatste ook wanneer 9 Av op Zondag of Dinsdag is.

Bij de ochtenddienst waarbij 3 personen worden opgeroepen, wordt geen enkele Mie Sjeebeirach gezegd, noch na het laaienen het gebed voor het Koninklijk Huis uitgesproken (dat immers vroeger altijd werd gelezen na ieder ochtendgebed, waarbij uit de Touroh werd gelezen).

Niet in 1901

De verlichting in de synagoge zowel gedurende de avonddienst als de ochtenddienst is zeer beperkt. De chazzan zet zich op de trappe van de H. Arke en krijgt als verlichting een brandende kaars gedurende de tijd, dat hij Megillas Eichoo” voordraagt resp. de “KINNOUS” op de volgende ochtend.

Op Schwarz Shabbos wordt door de Shammass bekend gemaakt, tot welke tijd men nog mag eten bij de ingang van 9 Av.

Is op 9 Av één der hoofdpersonen van een besnijdenis aanwezig, dan wordt noch “Wechorous Ngimmou Habberies” noch de “Schieroh Chadoosjoo” op de voor een besnijdenis gebruikelijke melodie voorgedragen. Vindt de besnijdenis in de synagoge plaats, dan vindt deze eerst na het lezen der “Kinnous” plaats.

De voordracht van de tempelsalm wordt verschoven tot het begin van de middagdienst, doch nadat dan vooraf een deel van Tehilliem, dat anders bij de ochtenddienst zou zijn gelezen, en de Schier Hajichoed zijn gezegd.

De “Peiroes Ngäl Schemang” vindt echter wel bij de ochtenddienst plaats na de Kaddiesj Jsoum na Ngooleinoe.

Vóórdat de middagdienst begint, hangt het Perouches weer op de gebruikelijke plaats, zijn de siertorens weer op alle Seforiem in de H. Arke geplaatst en is het zwarte Malboesj, dat bij de ochtenddienst om de Seifer Touroh gewikkeld was, waaruit die ochtend gelezen was, weer door de gewone Malboesj vervangen.

Bij het voorlezen uit de Touroh bij de middagdienst worden – indien aanwezig - die personen opgeroepen, die des ochtends ook al waren opgeroepen, doch ditmaal wordt wel over hen een Mie Sjeebeirach uitgesproken.

9.2.1986

36. Shabbos-Deworiem = Chazzoun (Schwarz Shabbos)

Eerst nog enige aanvullingen ten aanzien van deze dag. In de Grote Synagoge werd de Haftouroh (Chazzoun) door de O.R. voorgedragen, in de andere Gemeente-synagogen, voorzover daar een Rabbijn standplaats had, door die functionarissen. In de Sunagogen, waar geen Rabbijn standplaats had, werd door het kerkbestuur van tevoren reeds iemand met die functie aangewezen.

In de Gemeentesynagogen waar een koor aanwezig was, werd op deze Shabbos door dat koor geen dienst gedaan.

“Wajhie Binsouang” of “Oewnoehou Joumar” werd ook door de gemeente niet gezongen.

De extra stukken, die op de Shabbos vóór Schewoengous werden gezegd, werden ook op Shabbos Chazzoun herhaald, dus ook “Av Harachamim”. Dit laatste gebed werd dus gedurende het gehele jaar slechts tweemaal gezegd. De laatste strofe werd eerst door de Gemeente gezegd en daarna door de Chazzan herhaald.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

De laatste strofe van Haftouroh Chazzoun werd ook eerst door de Gemeente gezegd en later door degene, die de Haftouroh uitsprak, herhaald.

De Pirkei Owous werden die dag (Shabbos) niet gezegd, wanneer 9 Av op dien dag viel dan wel op Zondag.

Op Ngerev Tischngoh Be-av werd Minchah in een separate dienst des namiddags te 5 uur gezegd. (Uiteraard zonder Kaddiesj Josoum na Ngoleinoe). Dit voor zover deze dag op een werkdag viel.

9 Av

Vóór het Mangariev-gebed op de vooravond van 9 Av zo deze met de uitgang van Shabbos Chazzoun samenvalt, wordt geen “LEDOWIED BORECH” geciteerd.

Na het Schemounei Ngesrei gebed en vóór Ngoleinoe wordt het Kaddiesjgebed door de Chazzan zonder de zin “Tiskabbal” gezegd. Dit geldt eveneens voor de dienst van de volgende ochtend, dus op 9 Av.

De Shammas kondigt die avond voor “Ngoleinoe” aan op welk tijdstip de ochtenddienst van de volgende dag begint.

Het ochtendgebed op dien dag begon te 6.30 u.v.m.

De volgorde der Kinous vond nauwkeurig plaats op basis van de opstelling gelijk op pag. 16 van 1901 aangegeven.

15 Av

Deze dag, herinnering aan vroegere volksfeesten, wordt bij het ochtendgebed geen Tachanoen gezegd, doch wel Lamnetseiach. Een Oweil gaat die dag wel Ashrei en Oewoh Letsiejoun zeggen.

Echter zowel bij het middag-gebed van 14 en 15 Av. wordt wel Tachanoen gezegd.

Is 15 Av. een Shabbos, dan wordt wel “Tsidoosechooh” gezegd.

Van en met 10 Av. werd de maand als MENACHEM aangeduid.

Shabbos Nachamoe. Op deze dag worden speciale Joutserous gezegd. Indien op Shabbos Nachamoe één der drie hoofdpersonen van een besnijdenis aanwezig is, dan wordt de “Zoelas” van deze Shabbos vervangen door die van de besnijdenis.

Behalve de “Eloukeichem” van de Shabbos Nachamoe, aan het einde der Kedoushoh van Moesaph, wordt dan behalve deze “Eloukeichem” eveneens die van de besnijdenis gezegd.

Niet in 1901

Gelijk reeds eerder in mijn overige opstellen vermeld, was de volgende Zondag een dag, gereserveerd voor uitstapjes. “Want uitgaan mag me, na Shabbos nachme”. Ook werd dien Zondagavond geen leerroefening gehouden van wege de Chewroh “REISJIES CHOCHMOOH” die anders – op werkdagen - iederen avond plaats vond. (Hetzelfde gold voor 24 Decr.).

Met de laatste Shabbos van deze maand eindigt ook het lezen der Pirkei Owous, tenzij de derde beurt van deze lezing nog niet is geëindigd. In dat geval worden de nog overige Perokiem in de maand Elloel gelezen. Meer dan één Peirek per Shabbos, na voleindiging der derde serie van zes, vindt niet plaats.

Elloel (Annie ledoudie wedoudie lie)

Vanaf de eerste dag van Rousch Choudesj bij het Minchoh-gebed tot, maar niet met- de avond vóór Ngeerev Roush Shashoonoh wordt zowel bij de ochtenddienst als bij de middagdienst de Schoufor geblazen.

Valt Rousch Choudesj op een Zondag in, dan wordt op de voorafgaande Shabbos de Haftouroh “MOOCHOR CHOUDESJ” niet gelezen. Valt Rousch Choudesj echter op Shabbos in, dan wordt de Haftouroh “HASJOMAJIEM KISSIE” wel gelezen. In dat laatste geval worden bij de Sidroh “KIE SEITSEI” een tweetal Haftourous gezegd. nl. “Nganiejoh Soungarooh” en buitendien “Roonie Ngakkorooh”.

Wanneer Sedrous “Netsowiem” en “Wajeilech” op één Shabbos gelezen, dan luidt de Haftouroh “Sous Ossies”.

Niet in 1901

De psalm 27 (Ourie Wejischngie) wordt nog in de maand Elloel noch in de dagen van en met Rousch Hasjonoh tot en met Schemienie Ngatseeres gezegd. Het merkwaardige is echter dat deze psalm 27 wel staat afgedrukt in de “Selichous” Proops anno 5560. Toch werd de psalm niet gezegd.

Opmerking: Hoewel in 1901 niet vermeld, vond het Schoufer-blazen gedurende maand Elloel op Vrijdagmiddag niet plaats.

Niet in 1901

Gedurende de maand Elloel op Shabbos wordt door de Chazzan aan de komende Hoge Feestdagen herinnerd door de melodie voor die dagen te gebruiken bij de woorden “DA-AMIERON” enz.

- a) aan het einde van de Chatsie Kaddiesj op Vrijdagavond vóór de Tefillas Scheewang.
- b) aan het einde van de Chatsie Kaddiesj op Shabbos-morgen vóór de Tefillas Scheewang bij Moesaph.

37. Vervolg Choudesj Elloel

Bij de ochtenddienst op Shabbos vóór de eerste Selichous-dag eindigt het afwisselend recitatief voordragen van “Hakkoul Joudoechooh”.

Op die Shabbosochtend wordt door de Shammas bekend gemaakt hoe laat de daaropvolgenden Zondag de “Selichous-dienst” zal aanvangen.

Niet in 1901

Op deze uitgaande Shabbos, waarbij alle ambtsdragers vanzelfsprekend in “vol ornaat” gekleed waren, doet de Oppervoorzanger in de Grote Synagoge dienst, in de overige Gemeentesynagogen de eerste Voorzanger. Nadat de gebruikelijke twee psalmen door de Gemeente gezongen zijn en door de Voorlezer beëindigd zijn, vangt deze laatste aan met wat in de volksmond genoemd word: “De lange Wehoe Rachoem”. Op deze Moutsie Shabbos wordt door de Chazzan nl. (en zulks slechts een maal per jaar) Wehoe Rachoem extra lang aangehouden, als intrede tot de Selichousdagen. Deze gehele Mangariev-dienst wordt voorgedragen in de speciale melodie, die – voor werkdagen - bij de Mangariev-dienst geldt, inclusief de Kaddiesj vóór Schemounei Ngesrei.

Niet in 1901

Valt in de dan komende week Rousch Hasjonoh in op een werkdag, dan wordt Moutsie Shabbos noch “Wiehie Noungam” noch “We-atto Kodousj” gezegd en begint de Chazzan met de Kaddiesj Tiskabbal d.w.z. dat dan de Chatsie Kaddiesj na Schemounei Ngesrei in dat geval eveneens vervalt. Ditzelfde heeft overigens ook plaats bij een invallende Jom Touv op werkdagen. Ten slotte geldt dit eveneens wanneer Jom Kippoer op een werkdag invalt.

Niet in 1901

De Chazzan, die de Selichous voordraagt, nadat hij vanaf Biemah het “Addouh Ngoulom” heeft gezegd, begeeft zich daarna naar het Ngomoed en is gehuld in een Tallies, dat hem niet toebehoort. Over zijn eigen Tallies zal hij immers bij het begin van Schacharies, dus na de Selichous, de Berochoh over zijn eigen Tallies zeggen. Over het geleende Tallies zegt hij dus geen Berochoh.

Is een der drie hoofdpersonen van een besnijdenis bij het reciteren der Selichous in de synagoge aanwezig, dan wordt de strophe “Zegour Beries” door de Chazzan luid voorgedragen en daarna door de Gemeente herhaald.

Opmerking

Wanneer zulks heden ten dage plaats heeft, dan heb ik meegemaakt, dat de Gabbaj één der drie hoofdpersonen van een besnijdenis bij die strophe een Pesiechoh geeft. Dit is echter geen Amsterdamse Minhag. Iets anders is dat natuurlijk op Ngeerev Rousch Hasjonoh en Ngeerev Jom Kippoer.

Is een der drie hoofdpersonen van een besnijdenis ter Synagoge aanwezig, dan wordt toch de Tachanoen aan het einde der Selichous wel gezegd, doch niet die aan het einde van het ochtendgebed.

Aan het einde de Selichous wordt door de Chazzan Kaddiesj Tiskabbal gezegd, waarna deze naar de Biema teruggaat om aldaar met de ochtend-berochous te beginnen.

Niet in 1901

De volgorde der Selichous is nauwkeurig die, gelijk afgedrukt in “Selichous Mikkol Hajonoh” geschreven door Aharoun ben Itsek Iserlohn en gedrukt bij Proops ddo 5560, waarin de verklarende teksten in een soort Nederlands Jiddisch zijn gedrukt.

Op de Shabbos vóór Roush Hasjonoh wordt in ieder der Gemeente-Synagogen voor de kerkvoogden in het volgende jaar een extra Mie Sjeebeirach uitgesproken. In de Grote Synagogen werd dit niet alleen voor de aldaar als Gabbaj-dienstdoende Kerkbestuurders gezegd doch werden in die Mie Sjeebeirach ook alle namen van de Kerkvoogden van alle Gemeente-Synagogen vermeld.

Opmerking: In de Grote Synagoge waren niet twee doch drie personen (Kerkbestuurders) die als Gabbaj optraden. Zij wisselden steeds, telkens voor één jaar, met Schewoengous. Deze drie Parnosiem vormden tegelijkertijd “de commissie voor eredienst”.

Het begrip “Parnas Hachoudesj” bestond in de periode van 1920/1930 niet meer. De overige kerkvoogden telkens door het Kerkbestuur voor een periode van twee jaren benoemd en wel zodanig, dat slechts één der kerkvoogden tegelijkertijd aftrad (c.q. werd herbenoemd).

Op de Shabbos vóór Roush Hasjonoh wordt door de Shammass bekendgemaakt en eveneens op de dag vóór Roush Hasjonoh,

- a) tot hoe laat op laatsgenoemde dag de tijd, waarop de begraafplaatsen en de badinrichtingen voor het publiek toegankelijk zullen zijn
- b) het tijdstip waarop het avondgebed bij de ingang van Roush Hajonoh zal plaatsvinden
- c) het idem van Tehillien op de ochtend van de eerste dag Roush Hasjonoh.

Opmerking

Voor zover Roush Hasjonoh niet op Shabbos d.w.z. Vrijdagavond begon, werd er dus een separate Minchah-dienst gehouden. Op Vrijdagavond viel dit vanzelfsprekend samen met Kabboolas Shabbos.

Op de dag vóór Roush Hasjonoh zijn alle wetsollen met witte Malboesjiem bekleed.

Opmerking: Het Porouches is dan nog niet van witte stof.

Bij de Pizman Schoufeit Kol Ho-orets in de Selichous, op Ngeerev Roush Hasjonoh vindt een Pesiechah plaats. De gemeente herhaalt drie maal de eerste strophe en wel:

- de eerste keer nadat de Chazzan deze heeft voorgedragen.
- de tweede keer nadat de Chazzan de tweede stophe heeft voorgedragen.
- de derde keer aan het einde der Pizman.

De Chazzan herhaalt niet de woorden: Ngoulas Habbouker enz. na de derde strophe. Aan het einde der Pizman wordt “KEIL MEELECH JOUSCHEIW” gezegd.

De tweede Pizman “Zechour Beries Awroohom” wordt eveneens bij geopende Arke voorgedragen. De gemeente herhaalt hier direct nadat de Chazzan de eerste strophe heeft voorgedragen, ditzelfde na de tweede strophe en ten slotte aan het einde van de Pizman.

Op Ngeerev Roush Hasjonoh wordt aan het einde der Selichous wel doch bij de Schachariesdienst geen Tachanoen gezegd. Lamnetseiach wordt echter wel gezegd.

Alleen een jaartijd en dus geen ooweil mag voorgaan bij de voordracht van Ashrei en Oewooh Letsiejoun.

Op Ngeerev Roush Hasjonoh, zelfs wanneer er wel tien personen aanwezig zijn, die den gehelen dag vasten, wordt niet “Wajjechal” gelaiend.

Is deze dag een Woensdag, dan herinnert de Shammass, zowel bij de ochtenddienst als bij de Minchah-dienst aan het gebod van Ngeiroev Tafsjelien.

Opmerking: Het is de gewoonte, dat degenen, die gedurende de Roush Hasjonoh-dagen dienst doen, De Kouhaniem, die op die dagen zullen Doechnen en ook particulieren op Ngeerev Roush Hasjonoh een “MIKWOH” nemen.

Opmerking: Het “opheffen der geloften” (Nedoriem) zowel als het z.g. “Kappooroh schächten” waren gebruiken, die onder de Amsterdamse Joden niet of nauwelijks plaatsvonden, althans niet in de jaren 1920/1940.

Opmerking: In de voormalige “Jodenhoek” was Ngeerev Roush Hasjonoh een opmerkelijk drukke dag op straat. B.v. op de Joden Breestraat stonden dan de mensen hunne inkopen voor de feestdagen te doen, waarbij dan ook de z.g. Vis-steeg niet mag worden vergeten.

23.2.1986

38. De eerste dag Roush Hasjonoh

Het Porouchos is nu ook wit.

Opmerking: Bij de sifrei Touroh was het de gewoonte, dat niet alleen de Malboesjiem wit waren, doch ook het “Mappoh” en het Matlies. Tegenwoordig kan men wel een gekleurde Mappoh op deze dagen zien, terwijl het “Matlies” (zie vroegere opmerkingen) geheel is verdwenen. Het laatste moet nl. steeds worden “meegerold” en dat schijnt thans te moeilijk te zijn geworden, bij gebrek aan mankracht. Het ontbreken van het Matlies heeft nog een extra nadeel nl. dat de Kourei gemakkelijk zijn linkerhand zou laten rusten direct op het perkament, hetgeen niet in overeenstemming is met het voorschrift nl. dat men niet met de blote hand perkament mag aanraken. Daarvandaan stamt dan ook:

- a) het gebruik van de Jad
- b) de opgeroepene via zijn Tsietsies de plaats aanraakt, waarop begonnen dan wel geëindigd wordt met het voorlezen van dat deel, waarbij hij is opgeroepen.

De avonddienst begon om 18 minuten vóór Tseis Hakouchowiem doch op Shabbos vanzelfsprekend op de tijd, waarop anders ook de dienst bij Kaboolas Shabbos zou zijn aangevangen. Deze 18 minuten werden ook steeds in aanmerking genomen bij de avonddiensten der eerste dag Jom Touv.

De officianten waren bij de avonddienst in het zwart gekleed dus de gewone toga's. Het zijn zitplaats gebruik maken van een wit doekje was niet gebruikelijk. Af en toe ziet men dit heden ten dage wel.

Voor de H. Feestdagen werd resp. wordt een speciale niggoen gebezigd.

Wanneer de eerste dag Roush Hasjonoh op Shabbos begint, wordt de gewone Vrijdagavonddienst gevolgd, dus alle psalmen, Lechoh Doudie en de psalmen 92 en 93.

Bij het avondgebed wordt geen pioetiem gezegd.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Op de voorgeschreven plaatsen wordt de liturgie aangevuld met extra strophen, gelijk dit alles nauwkeurig staat vermeld in het Machzour Proops anno 5588. Het is ook dit Machzor, dat door de dienstdoende Chazzan MOEST worden gebezigd.

Bij de strofe: OECHESOUW LEGAJJIEM TOUWIEM wordt het woord KOL niet gezegd.

Opmerking: Ook de nakomelingen van Ismaël houden zich aan het gebod van de besnijdenis (Beris) en het ligt niet in de bedoeling te hunnen behoeve nog een extra bede uit te spreken. Indien het woord KOL wel zou worden gebezigd, dan zouden wij in onze gebeden ook deze lieden in ons gebed insluiten.

Indien de eerste avond Roush Hasjonoh samenvalt met het begin van de Shabbos, dan wordt na Wajjechoeloe ook Mogein Owous gezegd. Dan wordt ook daar ter plaatse het woord HOKEIL gewijzigd in HAMELECH-

Op de eerste avond van Roush Hasjonoh dient de Shammas aan te kondigen hoe laat op de beide volgende dagen de ochtenddienst zal beginnen.

Op beide dagen Roush Hasjonoh begon die Ochtenddienst om 6 uur.

Echter in tegenstelling tot de feestdagen, werden eerst de Psalmen (Tehilliem) vanaf het Ngomoed door de Chazzan gelezen en daarna vanaf de Biemah begonnen met Addoun Ngoulom.

Niet in 1901

Zowel bij de avonddienst als bij de ochtenddienst – zo de Opperrabijn aanwezig was - werd door deze laatste “LEMANGAN JIRBOE” op de melodie voorgedragen, die gebruikelijk is bij het laaienen op de H. Feestdagen.

Niet in 1901

De Chazzan, die Schacharies oort, begint de dienst tot Boroech Sjee-omar. Daarna tot “HAMMELEG” zegt de Moesaph-Chazzan de Pesoekei Dezimrooh en bij Hammeelech, waarbij de Schacharies-Chazzan zich reeds voor het Ngomoed heeft opgesteld, vervolgt de Schacharies-Chazzan de dienst.

Indien een besnijdenis in de synagoge plaats vond, dan geschiedde dit vóór Tekiengas Shoufor, doch wanneer dit op Shabbos plaats vond, vóór Ashrei, dat na het voorlezen uit de Touroh wordt gezegd.

Shieroh Chadoosjooh wordt als er een besnijdenis in de synagoge plaats vindt niet op de daarvoor gebruikelijke melodie gezongen, doch de voordracht van Wechorous Ngimmou Habberies, wordt wel – posoek om posoek - op de speciale melodie voorgedragen. Ook bij de herhaling van Moesaph wordt de strofpe “Zechour Beris Awroohom” luidt door de Chazzan voorgedragen en daarna door de Gemeente herhaald.

In de Oufan staan in het Machzour Proops enige verkeerde punctuaties nl.:

BOUCHEINKOL NESCHTENOUS
TSOONGIER WORAAN
MEELECH

GEIOES WOONGOUZ HISAZZOR

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

MEELECH

DOUK WOCHeled JEECHERDOEN
MEI-EIMAS MEELECH

CHOUK LEJISROEIL HOE
LEZAAKOUSOM MEELECH
TEEREV NOSAN LIEREIOV
MAMLIECH KOL MEELECH
JIZKOUR LENGLOULOM BERIESOU
BEZICHTROUN TOUV
MEELECH

NO NETSOUR CHEESED
LENINEI SCHELOCHOE SCHELOUSCHES EILEI MEELECH
SECHOUS BO-EI WESACHAN
LEMAR BOCHOE ERELLEI MEELECH
NGENoesOM BAL TIWEZ LELON BAMOKOUM
NGOLOE WEJOREDoe WOU MALACHEI MEELECH

TSADDEKEIM BERACHAMIEM
OEWOKDEIM LETOUWOH
MEELECH

KESCHOUW KOUL TEKIENGOH (het laatste woord voorgedragen als bij Tekniengos Schoufor)

MITTOUKENGEI LECHOH HAJOUM MEELECH
RACHAMIEM TENGOUREIR LIMCHAKKEECHOOH
MEELECH

Het woord MALKEINOE aan het einde van “Melouch ngal kol Hongoulom wordt niet gezegd. Dus OEDEWORECHOOH EMMES.

Bij de herhaling van gebed komen ook enige verkeerde punctuaties voor zoals bij TEMOECHIAM. Het moet luiden:

TEMOECHIAM BEDEESCHEN
SEI NGAKEIDOOH
TEESCHER
ASHER BOU BIFKODOH

BEMOOGINNAS REINGIEM
BEGANNOU ESROUNGONGOOH

ENKAS OSIER
OZ KEHOECHTOROH
EILAJ
LEHEINGOSEIR KEMOU NENGTOROH

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

BETALLEI SEECHIE
BEGANNOU ESROUNONGOOM

Op Shabbos wordt geen TOONGIER WEOORIEANG gezegd doch daarvoor in de plaats SCHEMOU MEFO-ARIEM. De volgende dag wordt dat dan weer omgewisseld.

Reeds vóór 1940 werd het grote stuk: MEELECH BEMISCHPOT weggelaten en in plaats daarvan ving de Chazzan dan de Kedoeshoh als volgt aan:

OEWECGEIN LECHOH SANGALLEI KEDOESCHOH
KAKOOSOEUF WEKOOROOH ZEE EL ZEE WE-OMAR.

Opmerking: Er werd streng op toegezien, dat de woorden: “NGAL JEDEI NE-WIE-EECHOOH niet werden gezegd.

Zowel op Shabbos als Bechoul werd wel de Birchas Kohaniem uitgesproken.

De strofen OECHESOUW LECHAJJIEM TOUWIEM en ook BESEIFER CHAJJIEM werden bij herhaling van het gebed slechts door de Chazzan voorgedragen. De gemeente zweeg.

2.3.1986

39. Vervolg EERSTE dag Roush Hasjonoh

Niet in 1901

Op de eerste dag Roush Hasjonoh wordt ter Grote Synagoge door de Opperrabijn een Derosjoh gehouden. In de andere gemeente-synagogen, waarbij op dienzelfden dag juist de standplaatsen de Rabbijnen waren gewisseld (zie een vorig rapport) door de drie Rabbijnen.

Opmerking: In de jaren, dat er veel Duitse vluchtelingen naar Nederland kwamen, werd er ook wel op de eerste avond van Roush Hasjonoh, een korte toespraak gehouden, daar deze vluchtelingen dit van huisuit gewend waren.

Opmerking: Op sterke aandrang van het lid van de Kerkeraad, wijlen de Hr. Ivan Salomon, eertijds Berlijn, werden op alle Hoge Feestdagen bijzondere diensten gehouden in de kleine zaal van het Concertgebouw en in het muzieklyceum, dat vroeger gevestigd was op het Albert Hahnplantsoen. Bij deze diensten, georganiseerd door de NIHS, werden dan meestal personen met de titel Maggid ingeschakeld voor het houden an deroshous. Deze diensten, volle zalen, werden speciaal voor de Duitse vluchtelingen gehouden.

Tijdstip der Ochtend-deroshoh (niet in 1901)

Aangezien het niet is toegestaan tussen de eerste Tekiengoh en de laatst Tekiengoh Gedoulouh, zijnde de honderdste der Koulous, te spreken, werd deze toespraak gehouden voor Tekiengas Shoufor.

Bij het shoufor-blazen ging in de Grote Synagoge de Opperrabijn voor, in de andere Gemeente-synagogen de daar dienstdoende Rabbijnen. Voor de ander Gemeente-synagogen, alwaar geen Rabbijn standplaats had werd tijdig door het kerkbestuur iemand (liefst een Moré of Maggid) aangewezen om deze functie waar te nemen.

De orde der Tekiengous

Voor het Moesaph-gebed drie maal achtereen de “series”

???

Bij de herhaling van Moesaph:

na “Malchious één serie ?

na “Zichrounous één serie ?

na “Schouforous één serie ?

Vóór “Ein Keiloukeinoe” identiek als vóór Mousaph met die uitzondering, dat de tonen Scheworien en Teroengoh in één werden geblazen dus zonder pauze, de andere tonen echter gescheiden.

Na “Ngoleinoe”, waarbij de Gemeenteleden tijdig door de Shammass werden verzocht hunne Taleisous niet eerder af te leggen, dan na de Tekiengoh Gedoulouh, werd als volgt geblazen:

één serie ?

één serie ?

één serie ?

En dit tot driemaal toe herhaald, zodat ook de laatste maal in totaal 30 koulous waren geblazen.

Het publiek was altijd zeer geïnteresseerd of het aantal Jelolous bij de Scheworien werden “gehaald” en men telde deze met de vingers soms mee.

Opmerking:

De Toukeiang, vóór het blazen, sprak met luider stemme de Berochoh over het shoufar-blazen uit en eveneens de Berochoh Scheehejejonoe. Bij deze laatste berochoh lette de Toukeiang er op, dat de woorden “Hasjeim Elokkeinoe” niet gesepareerd werden gezegd, opdat de Gemeente niet de gelegenheid zou krijgen om “Boroeh Hoe Ooworoeg Schemou” te zeggen.

Viel de eerste dag Roush Hasjonoh op een Shabbos, dan werd natuurlijk niet geblazen doch dan werd de daarop volgende (zon)dag de Berochoh Scheehejejonoe ook gezegd. Anders wordt op de dag Roush Hasjonoh door de Toukeiang niet nogmaals “SCHEHEECHEJONOE” gezegd.

Is de Toukeiang geëindigd, dan zegt niet hij, doch de Schacharies-chazzan de woorden “Ashrei Hoongom Joudengei Seroengooh enz.” en vervolgt dan de dienst tot en met Oewenoechouh Joumar”.

Moesaph

Ten tijde, dat de Gemeente nog “Oewenoechou Joumar” zingt, plaatst de Moesaph-Chazzan zich vóór het Ngoomoed en zegt de betr. Techinnoh.

Inmiddels is te zijnen behoeve reeds een wit knielkussen ter rechterzijde neergelegd.

Nadat de Gemeente het zingen van “Oewenoechou Joumar” heeft beëindigd, vangt de Moesaph-Chazzan aan met de speciale Chatsie Kaddiesj, die voor deze dag en voor Joum Kippoer wordt voorgedragen.

Niet in 1901

Op de tweede dag Roush Hasjonoh wordt door de Moesaph Chazzan de Chatsie Kaddiesj vóór Mousaph voorgedragen op de melodie, zoals die op gewone Shabbosous wordt gebruikt.

Nadat het “stille” Mousaph-gebed is geeindigd, plaatst de Moesaph-Chazzan zich zodanig vóór het Ngoomoed, dat hij later –bij het knielen- zijn voeten niet van elkander behoeft te plaatsen, dus iets schuin rechts en achterwaarts. Sommige Chazzoniem lukte dit niet altijd goed en zij probeerden dan, door –terwijl zij de voeten toch tegen alkander hielden-, met een kleine sprong , toch met de voeten op de geschikte plaats te komen.

In latere jaren werd bij de Kedoeshoh zekere stukken niet meer gezegd te weten:

Wechajjous asjer heinooh
Wengammechooh Teloejiem Bis-schoewoh
en Weattoh Ouzen

doch in ieder geval wel werd gezegd:

Tehillous Kewoudechooh

Opmerking:

Minder geoefende Chazzoniem maakten dikwijls de fout om te zingen “KIE MAKDIESJEECHOOH” terwijl dit dient te zijn: KIE ----- MAKDIESJEECHOOH BIKDOESCHOOSECHOOH, dus m.a.w. het woord KIE streng gescheiden van de twee volgende woorden. Ik kan me herinneren dat wijlen O.R. Sarlouis zich zeer ergerde wanneer die scheiding niet werd doorgevoerd.

NGOOLEINOE: Bij de Pesiechooh van dit gebed, wordt er op toegezien dat het Porouches (en niet de deur van de H. Arke) wordt dichtgeschoven bij de woorden: “SCHELLOU SOM CHELKEINOE KOOHEM WEGOUROOLEINOE KECHOL HAMOUNOM”, waarna het Porouches weer wordt open getrokken.

Opmerking:

Bij de voordracht van Ngooleinoe zorgt de Chazzan er voor, dat hij de woorden: HOE ELOUKEINOE EIN NGOUD EMMES achter elkander en aangesloten zegt, hoewel het woord EMMES in feite tot de volgende zin behoort.

Het gebed: Hejei Ngim Piefieious enz. wordt geheel luid door de Chazzan voorgedragen.

Was de Chazzan genaderd tot de herhaling van “Ngal Kein Nekawwee” dan werd in latere jaren het stuk, dat begint met de woorden:

ANSIECHOOH of op Shabbos OHALLELOO ELOUKAJ

overgeslagen en ging men verder bij:

KAKOSOEV BESOUROOSEECHOOH resp. op Shabbos met
KAKOSOEV BESOUROOSEECHOOH WAJHIE WIESCHOEROEN MEELECH
echter met de toevoegingen Ngassei Lechooh Betsiejoun

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Het gebed liep dan verder tot en met: DOUREISH MANGASSEI NGOULOM.

Daar staat ter plaatse in het Machzor Proops 5588 een drukfout nl. hier staat een geheel overbodig WEGAM ES NOUACH, dat hier moet vervallen.

Immers dan volgt “ZEICHER TECHILLAS” op Shabbos = EFCHAD BEMANGASSAJ, welke stukken in de latere jaren niet meer werden gezegd.

De Chazzan vervolgt dan met:

WEGAM ES NOUACH, dat hier dus ook staat gedrukt of op Shabbos met
KAKOSOEV BESOUROSEECHOOH WAJIZKOUR ELOUKIEM enz.

Na de tweede AREISJES SEFOOJIEM wordt “ATTOO NIGLEISOOH” wel gezegd, waarna in de latere jaren weer verviel:

ESSOOH DEINGIE BETSEDEK of op Shabbos:
OONOESOE LENGESROOH

De Chazzan vervolgt dan weer met

KAKOOSOEUF BESOUROSEECHOOH WAJHIE WAJJOUN HASJELIESJIE
of op Shabbos met idem doch met de toevoegingen “Ngalsanie Keil” enz.

Gelijk bij Schacharies wordt door de Gemeente niet meegezegd “OEGESOUV LECHAJIEM TOUWIEM BENEI BERIESEECHOOH” (dus ook weer zonder “Koul”) en “Beseifer Chajjiem. Dit was alleen den Chazzan voorbehouden. Nadat de Chazzan het vers “WATTEM HADEWEIKIEM” was gezegd, werd bij “PESIECHOOH” zeven strofen gezegd beginnende met het woord “Hajjoun” dat telkenmale door de Gemeente werd beantwoord met Omein. Daarna werd de H. Arke weer gesloten (de Pesiechoh werd veelal aan een Kouhein gegeven, die immers toch al op de Doechon stond), waarna de Chazzan luid “KEHAJOUN” tot het einde met de woorden NGOUSEE HASJOMOUN, gevolgd door Kaddiesj Tiskabbal, die altijd met veel bravour door de Chazzan werd voorgedragen.

Hierna de Tekiengas Schoufor, gelijk reeds beschreven.

De dienst duurde zeker tot 12 uur, gedachtig aan het voorschrift ten aanzien van Roush Hasjonoh:

“CHATSIE LASJEM WECHATSIE LOCHEM”

Opmerking: In Machzor Proops 5588 staat nog een ernstige drukfout bij OEWEGEIN : nl. KENGOOSJON TICHLOOH, dit moet luiden: TICHLEE.

40. Vervolg eerste dag Roush Hasjonoh

Niet in 1901

Bij de aanvang van mijn “opstel” (dit keer nummer 39) moet ik mij nog steeds bepalen tot de eerste dag Roush Hasjonoh en dit keer tot de Minchah-dienst van de eerste dag. Indien de eerste dag op een werkdag valt, wordt door de Chazzan, gekleed in zwart kostuum, begonnen met Wajdabbeir en Ashrei vanaf de Biema en vervolgens gaat deze functionaris naar de “Ngomoed” zegt Oewo Letsiejoun, Chatsie Kaddiesj en daarna het speciale gebed voor Roush Hasjonoh, dat ook luid wordt herhaald, gevolgd door Kaddisj Tiskabbal en Ngooleinoe. Daarna geen Kaddiesj Josoum.

Is de eerste dag een Shabbos, dan wordt ook uit het Seifer Thouroh gelezen, gelijk gebruikelijk bij de shabbos-middagdienst. Er wordt geen Tsidkoosechooh gezegd. Wel Oewienoe Malkeinoe, doch niet op Shabbos.

Opmerking:

In het Machzor Proops Takpeiches (5588) wordt vermeld, dat na het Middag-gebed en voor de ondergang van de zon, men naar de oever van een rivier gaat, waarin zich vissen bevinden of bij een bron en wordt de “Seider Taschliech” gezegd.

Dit niet op Shabbos. Dan wordt dit verschoven naar Zondag.

De oorsprong van dit gebruik is een Midrasj, dat onze aartsvader Abraham, bij het vervullen van de opdracht om de Ngakeidooh uit te voeren, op de weg naar de berg Moriah door de Satan verhinderd werd het Goddelijk gebod te vervullen. De Satan liet nl. op de plaats, waar Abraham (en Isaïc) langs moesten komen, een rivier ontstaan, om de weg naar de Moriah te verhinderen. De overlevering spreekt dan, dat Abraham toch zijn weg vervolgde, door door het water te trekken, hetgeen hem bijna het leven zou hebben gekost. In de psalmen komt een zinsnede voor “Helpt mij want het water is mij tot de ziel gekomen” (wij zouden zeggen: tot de lippen gekomen) en deze posoek zou betrekking hebben op dit voorval.

Aldus de oorsprong van dit Seider Taschliech.

Opmerking. Hoewel ik mij verbeeld, dat ik beslist niet uit een liberaal gezin afkomstig ben, moet ik desniettemin zeggen, dat ik in Amsterdam vóór 1940 nimmer de Seider Taschliech heb meegemaakt. Dit vond onder Amsterdamse Joden domweg niet plaats. Hetzelfde – hoewel niets met Roush Hasjonoh te maken hebbende – is het geval met “Birkas Halewoonoh”. Wel is mij – bij overlevering – bekend, dat de volgelingen van Rav Abbe Schwartz z.g. (de man die de Sjoel aan de N. Kerkstraat kocht) met zijn volgelingen uit de z.g. Russensjoel, zich voor Seider Taschliech naar de Nieuwe Keizersgracht begaf bij de brug, die naar de Pl. Kerklaan voert om daar deze ceremonie te volbrengen.

Voorval bij Seider Taschliech. De eerste maal in mijn leven, dat ik deze ceremonie meemaakte, was in Paramaribo aan de oever van de Suriname-rivier aan de Waterkant bij de vismarkt. Op verzoek van een aantal daar toen tijdelijk verblijvende Oost-Joodse vluchtelingen werd verzocht om aan de Waterkant Minjan te komen maken en aan dit verzoek werd door mij en andere Nederlandse militairen in 1943 – dus midden in de oorlog – voldaan.

Het verzamelen van deze, gebeden uitsprekende, Joden, veroorzaakte een kleine volksoploop van de op de markt werkzame visvrouwen, die wilden verhinderen, dat de Joden de vissen in de rivier zouden vervloeken, hetgeen slechts nadelig zou kunnen zijn voor de verkoop van hunne producten. Het geheel is echter zonder bloedvergieten rustig verlopen, na de nodige verklaringen aan de Katta-Missies. In 1944 heb ik deze zelfde ceremonie mogen meemaken, doch dan met een grote toeloop van mensen, aan de East River te N. York en in 1945 bij de Potomac River in Washington D.C.

Merkwaardigerwijs is thans de Seider Taschliech, dus na de oorlog, gaan behoren tot de Minhogiem van Amsterdam. Dit kan slechts verklaard worden door het feit, dat de verhouding Nederlandse – niet-Nederlandse Joden door de oorlog grondig is gewijzigd ten nadele van de Nederlandse Joden.

De tweede dag Roush Hasjonoh.

Opmerking: Het is natuurlijk principieel fout om van een eerste en een tweede dag Roush Hasjonoh te spreken, daar het slechts om één enkele, zij het lange, dag, gaat. Jomoh Arechtoh. Zulks natuurlijk in tegenstelling tot de andere Jom Touwem (Jom Touv Sjeinie sjel Goliejous), dat als basis heeft de “Sefeikoh Dejournoh” (twijfel welke de juiste dag is).

De avonddienst van de “tweede” dag begint bij nacht en niet eerder. Bij deze dienst, zo dit tevens een uitgaande Shabbos is, herinnert de Shammass aan het uitspreken van het gebed “Wattoudienginoe” en wel vóór het uitspreken van het Schemounei Ngesrei gebed van die avond (de 1901 gebruikt de term van “Schemounei Ngesrei” hoewel er van zelfsprekend geen sprake is van 18 berochous doch slechts van).

Alle opmerkingen, gelijk reeds omtrent de eerste dag vermeld, gelden voor de tweede dag.

Is de tweede dag een Zondag, dan is er ook weer sprake van de omwisseling der Pioetiem bij Moesaph en **?**, zoals op de eerste dag reeds aangegeven.

De Tekiengous Shoufor vindt dan met “Shehechejonoë” plaats, want de eerste dag (Shabbos) werd immers niet geblazen. Het gebed OEWIENOE MALKEINOE wordt wel gezegd, gelijk alle volgende dagen tot en met Jom Kippoer (m.u.v. Ngerev Jom Kippoer dat op Vrijdag valt).

20.3.1986

41. De tien “bekeringsdagen”

De eerste van deze tien is de eerste dag Roush Hasjonoh en de tiende dag is Jom Kippoer. Thans vervolgende naar de derde “bekeringsdag” die buitendien een algemene vastendag is genaamd Tsoum Gedaljoh. Eigenlijk is deze vastendag helemaal niet op de derde bekeringsdag doch op de tweede dag Roush Hasjonoh doch wordt steeds in acht opgenomen op de 3^e Tisjrie, gezien de vastendag zich slecht laat rijmen met Roush Hasjonoh.

Oud mopje : Vast jij op Tsoum Gedaljoh?

Neen, want ware ik op dien dag vermoord, dan zou Gedaljoh ook niet voor mij hebben gevast. Buitendien is het maar Nidchoh en ook op Jom Kippoer vast ik niet.

Tsoum Gedaljoh*

Op Tsoum Gedaljoh begint de dienst als op de andere Selichous-dagen. Bij de aanvang van iedere Selichoh worden de inleidende woorden “Eloukeinoe Wei-loukei Awouseinoe” niet gezegd, indien in de eerste zin de Selichoh één van de namen staat vermeld, waarmee het Opperwezen wordt aangeduid.

Op deze dag wordt in het ochtend-gebed bij het Tachanoen-gebed toegevoegd het gebed: “SCHOUMEIR JISROEIL”. Buitendien wordt na het Tachanoen-gebed ook nog gezegd “KEIL EERECH APPAJIM”, ook wanneer die dag geen Maandag of Donderdag is.

Is echter één der hoofdpersonen van een besnijdenis ter synagoge aanwezig, dan wordt geen Tachanoen gezegd. Dan wordt het gebed Schoumeir Jisroeil ingelast in het Tachanoengebed bij de middagdienst.

Niet in 1901

Een zeer bijzondere plaats neemt de Shabbos binnen de tien bekeringsdagen in. Deze Shabbos wordt genoemd SHABBOS SHOEWOH gedachtig aan het woord, waarmee de Haftouroh van dien dag aanvangt.

De Haftouroh wordt op dien dag door de Opperrabbijn gezegd ter Grote Synagoge, in de andere Synagogen der Gemeente, alwaar een Rabbijn standplaats heeft, zeggen deze Rabbijnen deze Haftouroh. In de Gemeente-synagogen waar geen Rabbijn standplaats heeft, wordt van tevoren door het Kerkbestuur iemand aangewezen om deze Haftouroh te zeggen, geheel conform als gebruikelijk bij Schwarz Shabbos genaamd Chazzoun.

Evenmin wordt in 1901 vermeld, dat de Opperrabbijn op dien dag ter Grote Synagoge een Halachische Voordracht hield. Het opmerkelijke verschil tussen deze Halachische Voordracht en die van de Shabbos Hagodoul (de Shabbos vóór Peesach) is dat deze voordracht in twee delen uiteen viel, nl. de gebruikelijke Halachische verklaringen en daarna een gedeelte, dat “Moesar” inhield (dus een soort boetpredikatie).

Op Shabbos Schoewoh, zo alsdan één der hoofdpersonen van een besnijdenis ter Synagoge aanwezig is, wordt het gebed ZOELAS van Shabbos Schoewoh door dat van de besnijdenis vervangen.

De sidroh van die week HA-AZINOE wordt anders ingedeeld dan bij de Sefardiem. Indien één der hoofdpersonen van een besnijdenis ter Synagoge aanwezig is, wordt bij de Kedoeshjoh van Moesaph het gebed “Elloukeichen” ingelast. In sommige Tefillous staat ook wel een extra “Elloukeichen” voor Shabbos Schoewoh afgedrukt, die echter in Amsterdam uitdrukkelijk niet wordt gezegd. De samensteller van dit gebed zou op latere leeftijd van de traditionele weg sterk zijn afgeweken.

Het Minchoh gebed op Shabbos Schoewoh ter Grote Synagoge volgde op de Halachische Voordracht. Deze laatste ving aan te 12.30 uur. De Minchoh-dienst, waarbij de Oberchazzan in de dienst voorging, werd opgeluisterd met koor.

De Mitswoh “Houtso-oh Wehachnosoh” werd steeds den Opperrabbijn vereerd. Deze Mitswoh was niet te koop en voorbehouden aan het Kerkbestuur (de bank-parnosiem) die deze dan den Opperrabbijn gaven. De Opperrabbijn werd steeds de Thora-lezing van die Minchoh-dienst opgeroepen. Voorts werden - zo mogelijk - slechts personen met de titel Moré opgeroepen. Onder hen werden ook de overige Mitswous verdeeld.

Niet in 1901

Na het uitspreken van de Halachische Voordracht werd door alle Aweiliem gezamenlijk de Kaddiesj Derabbonon uitgesproken, waarbij deze personen alle een Tallies moesten aandoen.

Incident. Ik herinner me een onaangenaam voorval, dat één der Aweiliem, Samson Onderwijzer, een neef van de overleden Opperrabbijn, geen Tallies aandeed, hetgeen tot onaangename uiteenzettingen leidde tussen genoemde Hr. Onderwijzer en de Bank-Parnosiem. Nog woordelijk herinner ik mij hetgeen deze tot het uiterste gegriefde Heer Onderwijzer toen zeide: Ik, Samson Onderwijzer, moet me laten vertellen, wanneer ik een Tallies moet dragen”.

Bij de Minchoh-dienst of Shabbos Schoewoh wordt geen Peirek gezegd en ook geen Borachie Nafsje. Evenmin wordt Tsidkosechoh gezegd.

Niet in 1901

Shabbos Schoewoh is de eerste Shabbos, dat niet meer afwisselend door Chazzan en Gemeente “Hakkoul Joudoechoh” wordt geciteerd. Dat wacht dan weer tot de Shabbos vóór Peesach.

Behalve op deze Shabbos, na de ochtenddienst als op de dag vóór Jom Kippoer wordt door de Shabbos aangekondigd de tijdstippen gedurende welke op de laatstgenoemde dag de begraafplaatsen en de badinrichtingen toegankelijk zullen zijn voor het publiek. Buitendien hoe laat de Selichous-dienst op de dag vóór Jom Kippoer begint; hoe laat de speciale Minchoh-dienst van die dag aanvangt en ten slotte nog het tijdstip, waarop het vasten op Jom Kippoer een aanvang neemt; hoe laat de Kol Nidrei-dienst begint en de aanvang van de ochtenddienst op Jom Kippoer.

Niet in 1901

Bij de Minchoh-dienst op de dag voor Jom Kippoer wordt door iedereen de “verlengde stukken” van de Schemounei Ngesrei gezegd. Bij de herhaling van Schemounei Ngesrei wordt dit echter door de Chazzan niet herhaald. Gedurende de herhaling van deze Schemounei Ngesrei wordt niet met de collectebus rondgegaan.

Opmerking : Bij mijn navraag bij Hr. Evers bleek mij, dat deze mijn “opstel” ddo. 9 crt. niet kende. Is deze brief inmiddels toch ontvangen. Gaarne antwoord, daar ik anders nog een duplicaat moet schrijven.

Niet in 1901

Als afsluiting van Roush Hasjonoh nog de volgende opmerkingen:

Bij het Roush Choudesj-bensjen heb ik destijds opmerkzaam gemaakt, dat dit slechts 11x per jaar (in een schrikkeljaar slechts 12x) plaats vindt. Dat wil echter niet zeggen, dat Roush Choudesj van de maand Tisjrie, dus samenvallende met Roush Hasjonoh, niet gevierd zou zijn. Ik verwijs hiervoor naar het Moesaph-gebed van Roush Hasjonoh, waarin de zinsnede voorkomt, beginnende met de woorden

“MILLEWAD NGOULAS HACHOUDESJ” enz.

(behalve het brandoffer van de Roush Choudesj enz.) m.a.w. ten dage van het Beis Hamikdosj werd ook bij de maand Tisjrie wel degelijk het speciale offer voor Roush Choudesj met de daarbij behorende offers, w e l gebracht. Hieraan wordt door deze zinsnede uitdrukkelijk herinnerd.

Niet in 1901

Op welke dagen van de week kan Roush Hasjonoh vallen?

“Lou Addou Rousj Welou Baddoe Peesach”. Roush Hasjonoh kan volgens ons kalendersysteem nimmer vallen op de volgende dagen:

Zondag, Woensdag en Vrijdag

m.a.w. beginnende op Zaterdag- resp. Dinsdag- of Donderdagavond.

42. De dag vóór Jom Kippoer

Hoewel ik reeds de bijzonderheden van de Minchah-dienst op deze dag beschreef, wil ik nog even terugkomen op de ochtenddienst van dien dag, waarop de Selichous-dienst om 5 uur begon. Daar op die dag geen Tehilliem werd gezegd (dit werd immers bij de Kol Nidrei-dienst ‘s avonds weer ingehaald), werd de dienst direct met de Selichous begonnen. De “widdoej” werd slechts éénmaal uitgesproken en het stuk “Keil Rachoem Schemeeooh” niet gezegd. Als deze dag op Vrijdag valt, dan eindigen de Selichous met het stuk, dat met “Haschtooh Bangakoolooh Oewizman Kooriev” sluit. Gedurende de “Pizzeman” is de H. Arke geopend. De gemeente herhaalt driemaal de eerste zin nl. JEIROOTSEE en wel zodanig: éénmaal na de eerste strophe, éénmaal na de tweede strophe en ten slotte aan het einde van de “Pizzeman”.

Bij “ZEGOUR Beries Awroohom (precies als op de dag vóór Roush Hasjonooh) wordt met geopende H. Arke, de eerste zin herhaald door de Gemeente zodra de Chazzan deze heeft voorgedragen, de tweede maal na de tweede strophe en tenslotte (dus voor de derde maal) aan het einde van deze “Pizzeman”.

Mizzemour Lesoudoh, Tachanoen en Lamnetseiach worden niet gezegd.

NIET IN 1901.

De reden, dat de psalm voor het dankoffer op deze dag niet wordt gezegd, is uiteraard een andere, dan die geldt voor de dag vóór Peesach en de Tussendagen van Peesach. Het gaat nu niet vanwege het meeloffer, dat Chomeits bevat, doch vanwege het feit, dat wanneer een dankoffer in de tempel op dien dag zou brengen er te weinig tijd zou zijn overgebleven om het nog tijdig te nuttigen en dan zou het offer niet aan zijn doelstelling hebben beantwoord. Men zou het hebben moeten afvoeren, hetgeen in strijd met de bedoeling is.

Op de dag vóór Jom Kippoer mag een jaartijd wel en een oweil niet voorgaan bij Aschrei en Oewooh Letsiejoun.

Het gebed Owienoe Malkeinoe wordt op de dag vóór Jom Kippoer niet gezegd, behalve als die dag een VRIJDAG is. Dan wordt dit gebed bij SCHACHARIES wel gezegd.

Sjier Hajiechoed wordt op de dag vóór Jom Kippoer steeds niet gezegd. Zie mijn opmerking hierboven t.a.v. Tehilliem. Het wordt immers ook gedurende de Kol Nidrei-dienst gezegd.

KOL NIDREI-dienst

Vóór het begin dezer dienst kondigde de Shammah de tijdstippen aan, waarop de volgende morgen de Schacharies-dienst zou aanvangen; tevens het tijdstip waarop de volgende avond “SCHEIMOUS” zou worden uitgesproken, en zo de Kol Nidrei-dienst op Vrijdag plaats vond, ook nog het tijdstip, waarop de avonddienst van de eerste dag SOEKKOUS aanving.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Er werd op toegezien, dat geen der aanwezigen in de Synagogen lederen schoeisel droeg.

Niet in 1901.

Het tijdstip, waarop de Chazzan op Kol Nidrei-avond zijn Tallies (met luid uitgesproken Berochooh) aandeed was 18 minuten vóór nacht.

Niet in 1901.

Bij de aanvang van de Kol Nidrei-dienst stelt de Chazzan zich vóór het Ngomoed op. Hij wordt door twee personen (ieder aan één kant van de Chazzan) geflankeerd. In de Grote Synagoge was één dezer functionarissen steeds de Opperrabbijn. In de andere Gemeentesynagogen de daar standplaats hebbende Rabbijn. De tweede persoon werd door de Parnas Hachoudesj in de Gr. Synagoge, door de Gabbaj Hachoudesj in de andere Gemeentesynagogen aangewezen. Met hun drieën vormden zij dan een Beis Dien (rechtbank).

Begint de Kol Nidrei-dienst op Vrijdagavond, dus met ingang van Shabbos, dan wordt Kabboolas Shabbos *n i e t* gezegd. Wel echter na de Schemounei Ngesrei WAJJELOE en MOGEIN OWOUS (uiteraard met het woord HOOKEIL vervangen door HAMMEELECH) gezegd.

Bij het voorgaan met SCHEMANG zegt de Chazzan zowel de eerste als de tweede zin zeer luid. Hij wacht bij de tweede zin, totdat de gemeente de eerste zin eveneens luid herhaalt; hetzelfde met de tweede zin.

Niet in 1901.

In de Grote Synagoge werd door de Opperrabbijn het “LEMANGAN JIRBOE JEMEICHEM” voorgedragen op de toon, zoals op de Jomim Nou-ro-iem gelaaient wordt.

Wanneer de Chazzan genaderd is tot de woorden: TANGALLEE AROECHOOH en TASCHLIEG CHATO-EINOE draagt de Chazzan beide strophen, zonder onderbreking, achter elkander voor. Daarna door de Gemeente herhaald.

Niet in 1901.

Gelijk het Proops-machzor ddo. 5688 aangeeft, eindigt dit deel van de dienst met de woorden HOORACHAMIEM WEHASSELICHOUS des Vrijdagsavonds. Dus ook GEEN OWIENOE MALKEINOE op VRIJDAG-avond. Indien geen Vrijdagavond is er nog de Pesiechooh voor Oewienoe Malkeinoe, waarna de H. Arke wordt gesloten en de Chazzan Kaddiesj voordraagt zomede Ngooleinoe en daarna door een Oweil of Jaartijd Kaddiesj Josoum.

Niet in 1901.

Vervolgens worden de Schierei Hajichoed voorgedragen, die door de Parnas Hachoudesj of de Gabbaj Hachoudesj daartoe worden uitgenodigd. Na iedere Shier Hajichoed wordt door een Oweil of een Jaartijd Kaddiesj Josoum gezegd.

Er is één uitzondering nl. na de Sjier Hajichoed van Shabbos werd geen Kaddiesj gezegd, doch werd direct vervolgd met de Sjier Hakkowoud.

Opmerking. Daar de lange voordracht van al deze stukken zeer tot een verstoring van de rust gedurende de dienst bijdroeg, werd in latere jaren overgegaan alleen maar de Sjier Hajichoed van dien dag (dat is dus de Sjier Hajichoed die des morgens niet gezegd was) gevolgd door de Sjier Hakkowoud, Jigdal en Adoun Ngoulom. Na de Sjier Hakkowoud zeiden alle Aweiliem tesamen de Kaddiesj Josoum en daarna dus Jigdal en Addoun Ngoulom. Als dan de

meeste mensen vertrokken waren, werden (en petit comité) de dan nog niet gezegde Sjier Hajichoed gezegd, telkens gevolgd door de Kaddiesj Joosoum door één persoon.

Was dit alles voorgedragen, dan werden, door opnieuw aangewezen personen, het gehele Seifer Tehilliem gezegd. Ieder zei één Jom. Na iedere Jom weer een Kaddiesj Josoum door één persoon.

Opmerking: Het moet in oude tijden gebruik geweest zijn, dat men dan gedurende de nacht in de synagoge bleef, doch deze Minhag heb ik zelf nimmer meegemaakt. Het is me slechts bij overlevering gezegd.

8.4.1986

ALLES NIET 1901.

43. Einde der Kol Nidrei-dienst.

Omdat er dikwijls verwarring bestaat met betrekking tot de laatste Pesiechoh dezer, dient nog even het volgende. Nadat Ngooleinoe gezongen is en de daarop volgende Kaddiesj Joosoum door één persoon was gezegd, had een Pesiechoh plaats. Dan werd de Sjier Hajichoed sjel Jom gezegd en onmiddellijk gevolgd door de Sjier Hakoowoud. Aansluitend hieraan de Kaddiesj Josoum gezamenlijk door alle Aweiliem. Vervolgens werd Jigdal en Adoun Ngoulom op de speciale Jomiem Nouroiem-melodie en als dit alles was beëindigd, werd de H. Arke gesloten.

Begin der Kol Nidrei-dienst.

Het Beis Dien bleef naast de Chazzan staan tot en met de luide herhaling van “Booroeg Sjeim Kewoud enz.” en ging daarna naar eigen plaats terug.

Kaarsenverlichting Jom Kippoer in de Grote Sjoel. (Jom Kippoer)

Zowel ter linker als ter rechterzijde van de Chazzan was in deze sjoel een ruime trap, die naar een bordes voerde vóór de H. Arke. In het midden daarvan (marmer) een uitspringend deel, waarop de preekstoel. Aan de linker-, resp. aan de rechterzijde van die trappen waren leuninggen. Op het bordes liepen die leuninggen door. Op de begane grond, bij het begin der leuninggen, was een kaarsenstandaard. Deze werd gebruikt om aldaar kaarsen te laten branden ter herinnering van overleden personen (op hun jaartijddag). Daarvoor kon men bij zijn leven reeds betalen, dan wel dat achtergebleven familieleden voor de betaling zorg droegen. Aan de voorkant van deze kaarsenhouder waren twee gleuven, waarin een koperen plaatje paste, waarop de naam vermeld stond, ter wiens nagedachtenis de kaars brandde, uiteraard in het Hebreeusch en met vermelding van naam van Vader en Moeder (Jizkour). Deze kaarsen brandden dus alleen op een bepaalde Jaartijddag.

De leuninggen van beide trappen liepen echter tot en met de ingang van de H. Arke. Op het bordes, dus waar die leuninggen horizontaal liepen, waren aan beide zijden telkenmale drie koperen standaards met elektrische verlichtingen. Tussen ieder dezer koperen standaards was dan steeds een ruimte; m.a.w. in totaal (links en rechts tesamen) vier ruimten. Deze ruimten waren opgevuld met koperen bakken met een opstaande rand. In die bakken was telkenmale plaats voor drie kaarsen. In totaal derhalve 4 x 3 kaarsen = 12 kaarsen (12 stammen??). De omvang van die kaarsen was veel groter dan die van de kaarshouder die eerder was vermeld. Deze 12 kaarsen brandden allemaal gedurende de gehele Jom Kippoer. Er bleven echter nog

steeds flinke stukken van over en die deden later ook nog dienst (vide daarvoor mijn opstellen, die ik voor de komende maanden nog hoop te schrijven).

Kleine elektrische verlichting. Aan de Mizrachkant (links).

Hier konden familieleden – tegen betaling – gedurende het gehele Oweiljaar een klein electrisch lampje laten branden. Onder ieder lampje een koperen plaatje met naam en toenaam. Er waren ca. 10 van die soort lampjes aangebracht aan een soort koperen ornament. Uiteraard heeft dit niets met Jom Kippoer te maken, doch ik wilde het toch nog duidelijk vermelden. Er werd zeer regelmatig gebruik van gemaakt.

Jom Kippoer was de verjaardag van wijlen Rector Wagenaar, de broer van de Parnas L.A. Wagenaar Jr. Zijn standplaats was, direct de eerste Mizrach-plaats links van de heer? O.R. Onderwijzer z.g. Later – toen het gehoor van O.R. Onderwijzer te wensen overliet en hij met een koperen gehoorapparaat de dienst volgde – werd zijn zetel meer naar voren geschoven, zodat hij dichterbij de Chazzan stond.

Jacob Israël de Haan. Als ik dan toch met die Mizrachplaatsen bezig ben, wil ik hier ter plaatse ook vermelden, dat aan de linkerkant, de uiterst-linkse plaats van die Mizrach-rij de plaats was, alwaar Jacob Israël de Haan zijn vaste standplaats had totdat hij vertrok.

NIET IN 1901

Kerie-as Hatourooh in de Grote Sjoel op Jom Kippoer.

Daar U mij verzocht de periode 1920/1940 te behandelen, wil ik teruggaan tot 1920. Als eerste werd vanzelfsprekend opgeroepen O.R. Onderwijzer z.g. ex officio. Tot mijn spijt kan ik mij , wat de ochtenddienst betreft, niet meer herinneren welke Leviet er dan aan de beurt was. Vervolgens kwamen leden van de Kerkeraad aan de beurt, aangevoerd door de – in die dagen als zodanig aangeduide Grote Bram, die in latere jaren maar een zielig klein ijdel mannetje werd. Vervolgens kwam André Herzberger z.g. aan de beurt. De aandacht der Gemeenteleden werd niet zo zeer getrokken door de Kourei, dan wel de bedragen die “gesjnoderd” werden door deze beide personen en het was altijd een soort wedloop – weinig in overeenstemming met de gedachten van Jom Kippoer – wie van die twee wel het grootste bedrag zou laten noemen. Daarbij liep het al aardig op wanneer er voor iedere Tsedokoh ook een groot bedrag werd genoemd (Ngal Achas we-achas legol Teischang Hachewrous). Het geheel heeft op mij nooit een verheffende indruk nagelaten. Een andere figuur, die altijd veel stof op Jom Kippoer in de Grote Sjoel liet opwaaien, was David Birnbaum z.g., de oudste zoon van Samuel Birnbaum z.g. de eerste Gabbaj (tesamen met de Hr. W. Spangenthal z.g.) in de Obrechtstraat.

Deze David Birnbaum “weerde” zich altijd fors bij de inschrijving, leest veiling, van de Mitswous op Jom Kippoer. Tegen hem kon niemand op.

Bij het Kerie-as Hattouroh bij de Middagdienst in de Grote Sjoel ging het veel rustiger toe. Als Kouhein de Heer Godert Cohen z.g. (Sarphatistraat 74) en dan als Leiwie zijn familielid H.M. Rosenfeld, lid van de Kerkeraad. Tot de tijd, waarop gemelde David Birnbaum zijn Oom Willy Birnbaum (Parnas en Kerkeraadslid) z.g., nog niet tot de bedelstaf had gebracht, werd deze door zijn David steeds met Haftouroh Jounoh vereerd. Later bekoelde deze liefde aanzienlijk. Toen ook verdween David Birnbaum uit de Grote Sjoel en ging naar de AKU in ARNHEM.....

Ik zou zo kunnen doorgaan met allerlei voorvallen uit die Grote Sjoel te vertellen, die allemaal niets met mijn opdracht om Minhogiem te schrijven....?, doch nu ik door het

bovenstaande weer helemaal in die oude sfeer terugdenk, en mede door de omstandigheid, dat het nu juist 60 jaar geleden is, dat mijn oud-collega en vriend Mr. Sal Boas, de dag herdacht, dat hij in diezelfde Grote Sjoel Barmitswoh werd en – naar ik juist vernam – mijn eigen Vader z.g. de Parnas Hachoudesj was bij die Barmitswoh, wil ik – op gevaar af, dat ik wat ver afdwaal – toch nog even de “hoek” herinneren, waar de standplaats was van de Vader van Mr. Boas, nl. Dr. Boas, eertijds Den Texstraat. In die hoek stonden dan een aantal bekende personen onder aanvoering van de onvolprezen Secretaris Dr. D.M. Sluys z.g. Dan stond daar de Directeur van de Diamantbeurs Mr. J.E. Hillesum (Jirmijohoe Eiliejohoe ben Hechoweir Rabbi Oerie Mei-ier), de kleine Heer Abas (de Beer & Gnirrep, Amstel), Baars (Eelingeezer ben Awrohom Hakouhein), Parser (Voorzitter Betsallel) en zij allen, het moet gezegd zijn, gaven de “oppasser” Muller steeds veel werk, want zij hadden elkander altijd heel veel te vertellen, doch wanneer dan de Hr. Muller verscheen en dan rustig daar bleef staan zonder iets te zeggen, dan maakte hij + zilveren ketting genoeg indruk om stilte te veroorzaken.

8.4.1986

44. Schacharies van Joum Kippoer

De ochtenddienst begon te 6.00 uur. Daar de avond tevoren reeds alle 150 psalmen waren gezegd, begon die dienst dus met ADOUN NGOULOM. Bij de Birchas Haschagar (NIET IN 1901) werd “SCHEMANG” en “BOROEG SCHEIM” eerst door de Chazzan gezegd en luid door de Gemeente herhaald, precies op dezelfde wijze gelijk omschreven bij de KOL NIDREI-dienst.

Was één der hoofdpersonen van een besnijdenis ter synagoge aanwezig, dan werd “WECHOROUS” op de voor besnijdenissen gebruikelijke melodie voorgedragen.

Echter bij “WSCHIEROOH GADOOSCHOOH” geschiedde dit n i e t.

Bij Kerieas Schemang werd wederom eerst door de Chazzan en daarna luid door de Gemeente “SCHEMANG” gezegd en daarna “BOROEG SCHEIM enz.”. Ter Grote Synagoge werd door de Opperrabbijn (en dus alleen maar in deze Synagoge), “Lemangan Jirboe” voorgedragen op de toon van de op H. Feestdagen wijze waarop “gelaaiend” wordt.

Niet in 1901.Gelijk bij Rousch Hasjoonoh begint de Schacharies-Chazzan met Adoun Ngoulom. Bij “Boroeg Schee-omar wordt de dienst overgenomen door de Moesaph-Chazzan en wel tot “HAMMEELEG” alwaar de Schacharies-Chazzan, doch dan vóór het Ngoomoed staande, de dienst vervolgt.

De Pesiechoh*

Direct aansluitend aan “Borachoe” volgt dan de eerste Pesiechoh, die eindigt bij de woorden “Ourous Mei-ouvel wajeehie”.

De in het Machzor Proops 5588 vermelde zin: “Oz Bejoum Kippoer enz.” wordt niet gezegd. De Chazzan begint hier met : “Besolchoch Langawounous”. Deze gehele pioet wordt door Chazzan en Kohol? om beurt (posoek om posoek) voorgedragen en eindigt met de woorden “Wesoumar Soolochtie”. De in het Machzor Proops 5588 aangegeven zin “Selach Legouj Kodousj enz. wordt n i e t gezegd.

Al naar gelang die dag “Schabbos” dan wel “Choul”is, wordt vervolgens Hakoul Joudoegooh dan wel Hamei-ier Lo-orets aangevangen.

De tweede Pesiechoh begint met de woorden: BOROEG SCHEIM enz. De Chazzan zegt dan luid “Malchoesou” en dit wordt door de Gemeente herhaald. De Chazzan gaat dan verder met de daarop volgende drie verzen, hetgeen bij ieder vers door de Gemeente met “BOROEG SCHEIM enz” wordt beantwoord. Het vierde vers wordt dan door de Gemeente overgenomen, aansluitend weer met het citaat “Malchoesou enz.”. Het gehele stuk wordt zo gezegd m.a.w. telkens drie verzen door de Chazzan en het vierde door de Gemeente. Ten slotte zegt de Chazzan nog luid de gehele strophe Malchoesou, waarna de H. Arke wordt gesloten.

Bij de herhaling van de Schemounei Ngesrei door de Chazzan, heeft de derde Pesiechoh plaats bij de aanvang en eindigt bij de woorden Teracheim Ngal Bein... Immatstooh. De gehele pioet EIMEEGOOH NOOSOOSIE wordt luid door de Chazzan voorgedragen.

Bij de pioetiem “Immatstooh” en “BATSOHORJIM” worden alleen de laatste Peroekim door de Chazzan “uitgelaten”.

Hierop volgt de vierde Pesiechoh, beginnende met de woorden: ZOCHREINOE LACHAJJIEM (n i e t Lechajjiem) en eindigt bij: “OEMATSMIE-ACH JESCHOENGOOH”.

Bij het “uitlaten” van de pioet TA-AFAS NEEFESJ dient de Chazzan er op te letten, dat hij deze zin als volgt indeelt:

HACHAJJEINOE – BETAL EMOENOOSECHOH – LESOUCHEICHOOH.

De dan volgende zin: “Ngad Joun Mousou” wordt eerst door de Chazzan luid door de Gemeente herhaald. Dan volgt de Pioet “Enousch Ma Jizkeeh” die als volgt wordt uitgelaten: “Tachas Kein – Lochein-Joun Hamiesooh – Mijjoun Leidoh – Hoetov.

Vervolgens Pesiechoh Nr. 5, “Mie Choomougooh” eindigende met de woorden “Mechajjee Hameisiem”.

De Pioet Ichadtooh Joun Zee eindigt:

LEWEIN JEKIERECHOH – ZOCHOUR TIZKOUR – LEMANGAN GILLOG – LANGAWODEEGOOH ZEGOUR.

Na (Gemeente staande) “Jimloug” en “Weattooh Kodousj” zeggen beurtelings Chazzan en Gemeente luid de volgende twee strophen:

Indeling als volgt:

Onnooh - Selag Noh - Peeschang wengowoun - Soh Noh - Wechouchagooh jigdal noh - Kodousj

en de volgende strophe:

Onnoh Rachoem – Kapeir Ngawoun Tsogiem – Tehillosechoh Lesappeir – Wejoechokoe Lechajjiem Touwiem Basseifer ----- Kodousj.

Mouree Chatto-iem wordt geheel luid door de Chazzan voorgedragen.

Vervolgens twee strophen, die luid door de Chazzan worden gezegd en ieder afzonderlijk door de Gemeente worden herhaald. “Eeder Jekar Eilie” weer geheel luid door de Chazzan en eindigt met “Kerachoem Selach Lonoe”.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Dan komt weer een pioet die Posoek om Posoek wordt gezegd.

“Onnooh”

Deze pioet eindigt met de woorden: Werachoem Legol Pongal”.

De daarop volgende pioet “Ach Somiem Bechien Lefoneegoo” wordt telkens het eerste deel der zin door de Chazzan gezegd en de rest door de Gemeente en eindigende met de woorden: Ma Nouroh Mangasseechooh”.

IMROE weder geheel gezongen door de Chazzan en eveneens en aansluitend daaraan: MANGASSEI enz. en eveneens “Ascher Oumetz Tehillooseechooh”.

Bij Imroe is Pesiechoh Nr. 6, en eindigende bij: “WEHIE GEWOUDEEGOOH”.

Opmerking: Om zo uitvoerig te zijn - als boven – wil ik verklaren, omdat ik vermoed, dat ook a.s. Chazzoniem bij Uw Seminarium zullen worden opgeleid en heden ten dage kan men soms de meest merkwaardige combinaties van woorden vernemen. Hier is niet alleen Minhogiem maar ook “Opleiding” in mijn gedachten.

Bij de verdere behandeling van Joun Kippoer hoop ik hier ook mee verder te gaan.

20.4.1986

45. De Selichous van Schacharies*

De Selichous van Schacharies zijn de volgende:

Onnooh Hookeil
Odoun Dien
Emoeniem Benei Emoeniem
Onnooh Hasjeim

Dan volgt weer een Pesiechoh bij de Pizzeman genaamd
Schoufeit Kol Ho-orets

De Gemeente herhaalt de eerste strophe driemaal nl. :

de eerste maal als de Chazzan de eerste strophe gezongen heeft,
de tweede maal als de Chazzan de tweede strophe gezongen heeft en voor
de derde maal aan het einde van de Pizzeman.

Daarna wordt de H. Arke gesloten.

Opmerking: Indien Joun Kippoer op Shabbos valt, worden de extra Shabbos ook voorgedragen. De strophe beginnende met de woorden:

“Schierei Koudesj” wordt deze extra strophe ook door de Gemeente eveneens drie maal herhaald en wel:

de eerste maal, nadat de Chazzan deze strophe heeft gezegd
de tweede maal, nadat de Chazzan de strophe “Beschabbos Joun Margoungie”
gezongen en ten slotte
de derde maal aan het einde der Pizzeman, waarna de H. Arke wordt gesloten.

Het stuk: “Addaberooh Taganoenim” wordt luid voorgedragen. Bij iedere strophe zegt de Gemeente aan het einde de laatste zin, die dan door de Chazzan weer wordt herhaald.

Dus eerst de Gemeente en eerst daarna de Chazzan.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Is één der drie hoofdpersonen van een Mieloh in de synagoge aanwezig, dan is er een extra Pesiechoh bij de Woorden: “Zegour Beries Awroohom”.

Het stuk Zegour Lonoe Beries Rischouniem wordt door de Chazzan zacht gezegd en hij begint weer luid bij de woorden: ZEROUK NGOOLEINOE enz.

Bij “Kie oonoe Ngammeegoo” wordt iedere zin door de Gemeente luid beantwoord.

De widdoej (uiteraard “staande” gezegd [daar ontbreekt in latere jaren nog al iets aan]) wordt gezamenlijk door Chazzan en Gemeente gezongen, waarna de Chazzan steeds met luider stem voortgaat tot het stuk, dat begint met de woorden “Ngal Geit”.

Sommige Chazoniem hadden de gewoonte iedere Posoek luid te zeggen (ik was dit ook altijd gewend). Andere echter beginnen echter eerst weer luid wanneer de twee laatste strophen van een “afdeling” genaderd zijn. Vervolgens dan gezamenlijk met de Gemeente “Wengal Koelom” tot en met het einde van deze serie.

Vervolgens gaat de Chazzan steeds met luider stem verder tot: “Al Tierooh Jangakouw” waar de Gemeente op iedere Posoek weer luid antwoordt.

Indien Joun Kippoer op Shabbos valt, worden de pesoekiem, die betrekking hebben op de dagelijkse Schemounei Ngesrei niet gezegd. De Chazzan eindigt dan met : “Hammeeleg Hakodousj” en vervolgt met de zin, die begint met: “Ngeljoun Emoenuous”.

Bij het doechenen wordt bij Schacharies niet “HAJOU M TE-AMMETESEINOE” gezegd. Vervolgens, met de Pesiechoh, OWIENOE MALKEINOE, doch op Shabbos NIET.

Na de Kaddiesj Tiskabbal wordt onmiddellijk en aansluitend de dagelijkse Tempelzang gezegd, gevolgd door Kaddiesj Josoum door één Persoon.

20.4.1986

Vervolg Joun Kippoer SCHACHARIES.

Ngal Jisro-eil Emoenesou? .

Posoek om Posoek met de Gemeente. Ieder Posoek dus luid.

Bij de volgende stukken wordt steeds de “kleine regel” luid door de Chazzan gezegd, de stukken zelf niet doch wel weder het z.g. uitlaten.

Bij het stuk, dat eindigt met de woorden “oele-awrohom Gesed” dient de Chazzan een scheiding te maken.

Hij zingt dus Tittein Emmes Le-jangakouw-----oeleawroohom Gesed. Dus niet:
“Lejangakouw Oele-awrohom” en daarna “Gesed”.

Het stuk: Ein Koomougoo Be-addirei Manglooh” weder luid, Posoek om Posoek.

Vervolgens een Pesiechooh en door de Chazzan luid voor te dragen:

Ho-aderes We-hooemmoenoo (niet We-eehemmoenoo). H. Arke sluiten. Al de dan volgende stukken. De Chazzan zegt alleen luid de kleine aanvangsposoek en laat de laatste zin weer “uit”.

Dit gaat zo door tot en met : “Koodousj Oewooroeg”.

Bij “Eilei Schagak” zegt de Chazzan iedere Posoek met een speciale melodie en de Gemeente antwoordt. Telkenmale vult de Gemeente dit aan wanneer men weer genaderd is tot: “Lejouscheiw Tehillous” die dan door de Gemeente gezegd wordt en niet door de Chazzan. Dit eindigt bij de woorden: “Kodousj Oewooroeg”.

Dan begint de Chazzan luid de Posoek: “Zee el Ezee” en de Gemeente moet deze Posoek herhalen. De Chazzan vervolgt steeds met luider stem en alleen worden de kleine Pesoekiem door de Gemeente beantwoord. Dit gaat zo verder tot: “Wegoelom Mangarietsiem Oemakdiesjiem Oemehalleliem”.

In de latere jaren werd bij Schacharies dan de “Silloek” overgeslagen en zingt de Chazzan: “Oewegein Oelegooh Sangalleeh Kedoesjooh” en zegt vervolgens en aansluitend daaraan: “Kakoosoef Wekorooh zee el zee”, waarna de Kedoesjoh.

Opmerking: Dus de woorden “Ngal Jad Ne-wie-eegooh” worden niet gezegd.

Kedoesjooh. Deze is gelijk (wat de hoofdtekst betreft) aan de Kedoesjooh van Moesaph, dus de Schacharies-Kedoesjoh, gelijk die anders gebruikelijk is, wordt n i e t gezegd. In tegenstelling tot Rousch Hasjoonoh worden de tussenliggende stukken wel gezegd. Er dient op te worden gelet door de Chazzan, dat hij de Pesoekiem, waarmee hij die stukken “uitlaat” ook goed worden gesplitst, b.v.:

Miesoh Memoorekes   Ngawoun Chattous Noofesj
Tsoer-----Zoochour Tizkour-----Kie Heimooh Woosor
Limmoed Doosegooh-----Marpei legol Boosor
Oewhaschmiengagooh Scheinies – Jahas kol Boosor.

Bij “Ledour wodour” wederom een Pesiechoh. Gelijk bij Rousch Haschoonoh maak ik hier wederom de opmerking, dat er door de Chazzan niet gezongen wordt: “Kie Makdiesjeegooh” doch:

Kie-----Makdiesjeechooh Bikdoeschossegooh”. Is dit hele stuk door de Chazzan luid voorgedragen, dan eindigt daar de Pesiegooh. Alle vervolgende stukken die in het Machzor 5588 voorkomen worden dan overgeslagen tot “TOESCHGAV LEWADDEEGOOH”, en dan vervolgt de Chazzan dan al het verdere luid totdat hij aan de Selichous gekomen is.

Brief

A.H. Veder
A. Dürerstraat 1-II
1077 LS AMSTERDAM

Amsterdam, den 2 Mei 1986

Aan het Ned. Isr. Seminarium,
G. v.d. Veenstraat 26
1077 ED AMSTERDAM

Mijne Heren,

In de uitgave van de N.I.H.S., genaamd Hakehilla, plaatst U, ter gelegenheid van het zo juist gevierde Peesach-feest, een oproep met betrekking tot de gebruiken die eertijds golden voor het gebruik van melk op Peesach, zowel in Amsterdam als in de “Medienoh”.

Tot mijn spijt moet ik vooraf vaststellen, dat mij van de betr. gebruiken, die buiten Amsterdam golden, niets bekend is. Ten aanzien van Amsterdam zelf het volgende.

Ik moet daarvoor teruggaan tot het jaar 5514 toen een Amsterdamse Rav onder het pseudoniem “Perie Choodosj” reeds zijn aandacht gaf aan deze materie. Hij stelt vast dat binnen Amsterdam men – behalve op Peesach – de gewoonte had om wel melk te gebruiken, die niet onder toezicht was gemolken. Hij gaat daarbij zo ver om vast te stellen, dat de wijze, waarop de betr. veehouders in die dagen molken, voldoende waarborg inhield, dat deze melk ritueel geoorloofd was. Hij stelt echter uitdrukkelijk voor slechts Amsterdam vast. Hieruit blijkt dus, dat de toenmalige veehouders zich, te dien aanzien, reeds in een goede reputatie mochten verheugen.

Heden ten dage geldt deze opvatting des te meer, daar de Nederlandse wetgeving zodanig wordt gehandhaafd, dat er geen sprake kan zijn, dat er “ritueel” iets mis zou kunnen gaan.

Uit mij jarenlange praktijk, is mij gebleken, dat de huidige melkveeouders bij het melken slechts één handeling verrichten, die hierin bestaat, dat zij met een schone, natte doek de uiers van de koe afvegen. Daarna komt er geen mensenhand meer aan te pas, dus vanaf het melken zelf tot en met het verzegelen van de gevulde melkflessen. De afvoer van de melk uit de uier naar glazen opvang-containers, de afvoer van daar naar de (gekoelde) voorraad-tank, het transport uit die tank met een tankauto van de melktank naar de melkfabriek en vervolgens het ontladen van de melkauto, het pasteurizeren, het koelen, het vullen der flessen en het zegelen der gevulde flessen, geschiedt alles volledig automatisch; zelfs het etiketteren van de flessen vordert geen menselijke arbeid. Buitendien bestaan er nog wettelijke voorschriften voor het desinfecteren van de in de fabriek gebruikte outillage, het verplichte desinfecteren van de tank bij de melkveehouder en het idem van de tankauto, die door de betr. inspecteurs zeer grondig worden gecontroleerd. Derhalve de dagen, dat een melkveeouder in de lege bussen (die helemaal niet meer gebruikt worden) b.v. stukken vlees zou hebben vervoerd, is geheel ondenkbaar en uitgesloten.

Het Amsterdamse Rabbinaat houdt de traditie in ere, dat bij de melk van Peesach er slechts gemolken wordt “onder toezicht” doch de facto maakt dit geen enkel verschil met de gebruikelijke wijze van melken. Het is volkomen identiek.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

In vroeger jaren werd de “onder toezicht” gemolken melk, die voor Peesach werd gebruikt, niet ontvet. Daardoor was die melk dus van een betere kwaliteit. Dat is ook al vele jaren niet meer het geval, want de wettelijke bepalingen veroorloven slechts een beperkt vet-gehalte.

In de jaren vóór 1940 waren er in Amsterdam een 2-tal grote melkleveranciers, nl. Plancius (Keizersgracht tussen Amstel en Utrechtsestraat) en Neerlandia (Prinsengracht tussen Amstel en Utrechtsestraat) die beide “Peesach-melk” leverden. De éne leverancier stond onder toezicht van het Rabbinaat der NIHS en de andere onder het toezicht van de Port. Isr. Gemeente. De flessen (met beugels) waren dan voorzien van een sluit-etiket. Buitendien stonden er dan op de “Melkwagen” grote koperen bussen, verzegeld, waaruit “losse”melk werd geleverd. Om dit te controleren, liep er bij iedere melkwagen dan nog een extra toezichthouder mee, die zelfs op de 2^e dag Jom Touv aanwezig was, zo deze dag geen Shabbos was.

Buitendien waren er nog een aantal kleine melkwinkels in de voormalige Joden-buurt, die ook o.r.t. leverden.

Dat particulieren gedurende de “Choul Hamoungid” nog zelf naar melkveehouders in de omgeving van Amsterdam gingen, is mij onbekend. Daarvan heb ik nimmer iets vernomen. Het was ook geheel overbodig, gezien het bovenstaande.

Tot goed begrip van zaken stel ik vast, dat al het bovenstaande van toepassing was, resp. is voor Amsterdam. Voor andere plaatsen konden andere normen gelden.

Zo is het mij bekend, dat b.v. in Londen er door het Londense Beth Din steeds is gewaarschuwd, dat men vooral voorzichtig moest zijn bij het gebruik van melk in de “betere” Tea-rooms b.v. “Lyons”. Daar werd nl. als delicatessie steeds ezelinnen-melk (uiteraard niet geoorloofd) geserveerd. In hoeverre dit heden ten dage nog een gebruik is, is mij niet bekend.

Hoewel niets met melk uitstaande, wil ik nog wijzen op het feit, dat op de 2^e dag Jom Touv ook de slaggers hun vlees afleverden (mits niet op een Shabbos) waarbij ook steeds een toezichthouder bij de thuis-bezorging aanwezig was.

Vertrouwende U met bovenstaande uiteenzettingen van dienst te zijn geweest, teken ik

cc. Redactie Hakkehilla.

Hoogachtend

A.H. Veder

46. Jom Kieppoer denst*

Niet in 1901

Na het “melk-uitstapje” weer terug naar de Jom Kippoer-dienst. In aansluiting dus aan mijn opstel ddo. 20.4.

Wellicht ten overvloede nog de opmerking, dat ook op Shabbos-Jom Kippoer wel gedoechend wordt, zowel bij Schacharies als Moesaph.

Bij Kerie-as Hatouroh 2 Seforiem; ook op Shabbos-Jom Kippoer worden de 13 Middous wel gezegd. Bij de Schacharies-dienst wordt gelaaied in de toon van de H. Feestdagen, echter bij de Minchah-dienst op de gebruikelijke toon.

Opmerking: Nadat het voorlezen uit het eerste Seifer is beëindigd, wordt het tweede Seifer rechts van het eerste Seifer op de Biemah gelegd (en dus niet links, zoals men tegenwoordig wel kan zien). In dit verband herhaal ik nog een eerder gemaakte opmerking:

“Ellooh ngaa Jessad Jemien”. Na de Chatsie Kaddiesj wordt het tweede Seifer weer weggenomen en wordt eerst weer op de Biemah gelegd, wanneer de “Hagbo-oh” van het eerste Seifer heeft plaatsgevonden. Het tweede Seifer blijft dus n i e t op de Biemah liggen.

Als de voorlezing uit het tweede Seifer is voleindigd, de desbetr. Hagbo-oh is verricht en het Seifer is dichtgerold, wordt direct aangevangen met de openings-berochoh van de Haftouroh. Er wordt dus niet gewacht totdat het tweede Seifer ook is voorzien van Malboesj en Kelie Koudesj.

Indien Jom Kippoer op Shabbos valt, aansluitend aan de Haftouroh de voor Shabbos gebruikelijke stukken van Jekoem Poerkon.

Vervolg 1901

De slot-berochoh van Haftouroh eindigt met de woorden:

“mekaddeisj (Hashabbos) Wejisroeil we?-Jom Hakkiepoeriem”.

Mocht een besnijdenis ter Synagoge plaats vinden, dan vindt deze plaats vóór “Ashrei”, dat vóór het terugbrengen der 2 Seforiem naar de H. Arke, wordt gezegd.

Niet in 1901

Het was ter Grote Synagoge gebruikelijk, dat vóór Ashrei eerst “Mazkier–Neschomous?” plaats vond, waarbij alle namen werden vermeld, van diegenen, die op de één of andere wijze bij hun leven een “zegen” (leest: een schenking) ten behoeve van de Gemeente gaven. “Scheehinigoe Berochooh letouwas Hakkehilloh”. Buiten en behalve deze, zeer lang durende Jizkour, konden ook particulieren een Jizkour laten uitspreken.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Na Ashrei nam de “Schacharies Chazzan” het tweede Seifer ter hand en hief “Jehalleloe” aan op de voor de H. Feestdagen gebruikelijke melodie.
In Sjoelen met koor werd dan de Mizmour 24 dan wel op Shabbos 29 volledig gezongen zomede “Oewenoechoh Joumar”.

Moesaph

Inmiddels had dan de Moesaph-Chazzan zich reeds voor Ngoomoed geplaatst en zei aldaar (stil) de betr. “Techinnooh”.

Ook werd het “knielkussen” ter rechterzijde van de Chazzan geplaatst.

De melodie van de openings-Kaddiesj van Moesaph is identiek aan die van de eerste dag Roush Hasjonoh.

Bij de luide herhaling van Moesaph de eerste Pesiechoh, die eindigt met de woorden “Moucheil Wesouleiach Langawouniem”. De eerste Pioet, die met de woorden “Schouschan Ngeimek” begint, wordt niet luid voorgedragen. De Chazzan zingt weer bij de woorden: “Niew Sefoseinoe enz.”.

Hetzelfde geldt met het stuk, dat begint met de woorden: “Sefooseinoe Medouwewous” en waar de Chazzan alleen zingt de woorden: “Chadooschiem tot het einde”.

12.5.1986

Dan volgt de Tweede Pesiechoh, die eindigt met de woorden: “Oematsmie-ach Jeschoengooh”.

De Pioet “Joum Mijjomiem enz.” wordt niet luid gezegd. De Chazzan begint hier weer met de woorden: Mallei Mischallousom” tot het einde der zin.

Ook “Koufer Pidjoun” wordt niet gezongen. De Chazzan begint hier weer met de woorden: “Mejachalleegooh” tot het einde der zin.

Vervolgens de derde Pesiechoh, die eindigt met de woorden: “Mechajjee Hameisiem”.

De dan volgende Pioet: “Tsefei Bewas enz.” wordt ook niet luid door de Chazzan voorgedragen. Hij begint weer met de woorden: “Reegesch Rachasjom enz.” tot het einde der zin.

Zowel de zin beginnende met de woorden: “Jimlouch Hasjeim” als de daarop volgende zin “We-attooh Koodousj” worden door de Gemeente staande gezegd.

De daarop volgende drie strophen wordt afzonderlijk eerst door de Chazzan luid gezongen en door de Gemeente herhaald.

De Pioet “Essooh Deingie Lemeirochouk” wordt geheel luid door de Chazzan voorgedragen. Echter wordt deze voordracht per zin steeds door de Gemeente onderbroken met dat deel, dat in het Machzor 5518 wordt aangeduid met de letter “Koef”(Kehilloh).

Telkens na een tweetal dezer onderbrekingen, worden door de Gemeente herhaald één der drie strophen, waarvan hierboven melding werd gemaakt. Heeft dit geheel tot twee maal toe plaats gevonden, dan eindigt de zevende keer weer met “Neigoosjeif”.

De daarop volgende twee strophen, waarvan de eerste met de woorden “Es lachasje ngannei nooh” begint, wordt eerst door de Chazzan afzonderlijk luid voorgedragen en daarna door de Gemeente luid herhaald.

De dan volgende beide Pioetiem worden niet luid voorgedragen; slechts de laatste zin wordt door de Chazzan luid “uitgelaten”.

De Pioet beginnende met de woorden: “Ach Ein Loonoe” wordt slechts voor de helft door de Chazzan luid gezongen; het tweede deel van de zin telkens door de Gemeente beantwoord. Is de Chazzan dan genaderd tot de woorden “Be-eimoo Jangarietsoe” vindt weer een PESIECHOH plaats.

De Chazzan begint dan luid: “Ascher Eimooseegooh” en wordt bij iedere strophe door de Gemeente beantwoord met een slotzin van 2 woorden. De Pesiechoh eindigt eerst met de woorden (als laatste strophe: “Lejouscheiw Tehillous, Leroucheiv Ngarowous, Koodousj Oewooroeg”.

Als dan de Chazzan genaderd is tot de woorden:

“Oewegein Seroofiem Ngoumediem Mimmangal Lou”, draagt de Chazzan luid voor:

“Zee el Zee sjou-amliem enz.”, hetgeen door de Gemeente eveneens luid wordt herhaald.

De Chazzan gaat dan luid verder met de Pioet: “Eilie Mooroum enz. “ en wordt weer aan het einde van iedere zin weer onderbroken door de Gemeente, die dan een korte zin ook luid zegt. Dit geheel gaat dan zo door tot en met de woorden: Melou Chol Ho-orets Kewoudou”.

In tegenstelling tot Roush Hasjoonoh werd de “Silloek” op Joum Kippoer bij Moesaph WEL gezegd.

Vervolgens dan de Kedesjoh op de melodie der H. Feestdagen tot en met de woorden “Oeschemou Eechod”. De Chazzan zegt dan stil “Eileegooh Teloejous Ngeineinoe” tot en met “Mooh addier Schemeegooh” en dan weer luid: “Schimchooh tot en met HINNGAMNOE” dat ook door de Gemeente luid wordt herhaald. De Chazzan herhaalt alsdan Addier Addiereinoe en na de laatste strophe van de Kedesjoh volgt dan weer een “Pesiechooh”.

12.5.1986

De Chazzan herhaalt dan met luider stem “Ledour Wodour” en aansluitend daaraan: “Kie..... Makdiescheechooh Bikdoeschoosegooh tot het einde”.

Wanneer de Chazzan dan genaderd is tot “Ho-oucheiz Bejad Middas Mischpot” wordt door hem en de Gemeente Posoek om Posoek het stuk verder voorgedragen. De laatste zin wordt luid door de Chazzan dan nog eens herhaald en eindigt dan door hem met de woorden: “Wegol Ma-animiem Scheehoe Toomiem Poongolou” waarna de H. Arke weer wordt gesloten.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

De alsdan volgende 4 Pioetiem worden niet luid voorgedragen, doch slechts met luider stemme door de Chazzan “uitgelaten”.

Is de Chazzan dan genaderd tot “Toesch-gav Lewaddeegoo” dan zegt hij het daarop volgende alles luid, waarna bij de strophe:

“Oewegein Tein Pachdegoo”, weer een nieuwe “PESIECHOH” begint.

Deze Pesiechoh eindigt met de woorden: “Hammeeleg Hakoodousj”.

Aansluitend draagt de Chazzan dan (luid) “Attooh Wegartonoe” voor en daarop volgende “Oemippenei Chatoo-einoe” en de “Korbonous”. In geval van Shabbos eveneens:

“Oewejoum Hasjabbos” en ook “Jismechoe Bemalgoesegoo”.

Vóór de aanvang van “Ngooleinoe” opnieuw een “PESIECHOH”, waarbij – gelijk als bij Moesaph van Roush Hasjoonoh – bij de woorden:

“Schellou Som Chelkeinoe Koohem enz.” het Porouches wordt dichtgeschoven, doch de H. Arke niet wordt gesloten. Bij de woorden: “Wa-anachnoe Kourenghem” wordt het Porouches dan weer opengeschoven, waarna de Gemeente knielt en vervolgens ook de Chazzan.

De Pesiechoh is ten einde bij de woorden: “Wengal Ho-orets Mittachas Ein Ngouw”.

Het volgende gebed “Jehei Ngim Piefiejous” wordt door de Chazzan luid voorgedragen tot en met de woorden: “Mewakscheegoo Hasjeim Jisroo-eil”. Dan volgt weer een Pesiechoh: deze eindigt met de woorden: “Tsoerie Wegoualie”.

13.5.1986

47. Vervolg Moesaph-Joum Kippoer

NIET IN 1901

Nu nadert het feitelijke hoogtepunt van het Moesaph-gebed, nl. de NGAWOUDOOR (de dienst van de H. Priester op Joum Kippoer) in de dagen, dat het Beis Hamikdosj nog bestond.

Eerst wordt stil door de Chazzan AMIETS KOUACH gezegd en uitgelaten met de woorden: “Lehisrageil Bangawoudooh”.

Vervolgens luid: “Kakosoef Besouroseegoo enz.” en dan weer stil “Nilwiem Eilof” en uitgelaten met de woorden: “Pogash wesoomach enz”.

Dan geheel luid: Wegach Hojoo Oumeir. Is dit stuk voorgedragen dan zegt eerst de Gemeente en daarna de Chazzan luid: “Wehakouhaniem wehoongom enz.

Het lijkt me goed hierbij op het volgende te wijzen:

Bij het woord “KOURENGIEM” heeft het knielen plaats. Bij het woord “MISCHTAGAWIEM” het vooroverbuigen van het bovenlichaam; bij de woorden “Wenoufeliem ngal Peneihem”, zo ver voorover gebogen, dat het hoofd bij n a de grond raakt, terwijl bij de woorden “Weoumeriem Booroeg enz.” het opnieuw opstaan plaatsvindt.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Uiteraard heeft dit knielen driemaal plaats gedurende de strophe “Wehakouhaniem”, d.w.z. dat iedere maal, dat het stuk “Wehakouhaniem enz.” wordt gezegd, dit knielen plaats vindt.

Het tellen der sprenkelingen wordt luid door de Chazzan gezongen en door de Gemeente begeleid.

Bij het stukje dat volgt op de laatste maal, dat Wehakouhaniem gezegd wordt, dient de Chazzan er op te letten, dat hij een pauze houdt tussen de woorden:

“Lifnei Hasjeim” en “Tithooroe”. Deze Posoek werd na de Ngawoudoh door de Hoge Priester gezegd, met het gelaat naar het Kodschei Hakodosjiem gericht, doch bij het laatste woord van deze Posoek draaide hij zich om in de richting van het volk en zei dan: “Tithooroe”.

Dit “Tithooroe” is in feite het hoogtepunt van de gehele Jom Kippoer-gedachte.

Het dan volgende stuk beginnende met de woorden: Koch Ma-ageeles Chaddooh” wordt weer zacht gezegd gelijk de stukken “Schiggerou Bejad Iesj Ngittie”. Daarna weer luid: Wejourn Touw enz. en eveneens: “Schenas Outserog”, doch dit stuk wordt Posoek om Posoek door Chazzan en Gemeente gezegd. Dit gaat zo door, incl. de stukken: “Be-ouhel Hanimtoch Ashrei Ngajin” en dit gaat zo door tot en met: “Oesesammecheinoe Beweis MikdoosjeegooH”.

Dan beginnen de Selichous waarvan 1901 voorschrijft, dat slechts de volgende Selichous worden gezegd, nl.

Eich essoh Rousj
Awol anachnoe Gatto-iem
Annie Hoe Hasjou-eil
Ahawas Ngizzoez

waarvan de Selichoh “Annie Hoe Hasjoueil” door de Chazzan geheel luid wordt voorgedragen.

Tenslotte volgt dan de Pizzeman: “Hasjeim Schemoongooh”, die met geopende Arke wordt uitgesproken.

13.5.1986

Niet in 1901

De Chazzan, nadat “We-attooh Kousj” gezegd is, gaat dan weer luid verder met “Godoul Ngawounie” en wordt door de Gemeente steeds met een korte zin beantwoord, die door de Chazzan ook weer wordt herhaald.

Het gehele verdere deel van Moesaph wordt door de Chazzan luid gereciteerd.

In vele sjoelen was het gewoonte, dat alle regels van het stuk, waarbij iedere zin met “Wengal Cheit” begint, ook luid wordt voorgedragen. Andere Chazoniem deden dit niet, doch in ieder geval weer wel de zin “Wengal Koelom”.

“Bangawoer Kewoud SchimgooH” wordt eerst door de Gemeente gezegd en daarna door de Chazzan luid herhaald.

Bij “Addier Wenourh” antwoordt de Gemeente bij iedere zin luid met de woorden: “MIE KEIL KOUMOUCOOH”.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Het doechenen vindt ook op Shabbos plaats. Ook het gebed “Hajoum Te-ammetsinoe” wordt ook op Shabbos gezegd (Pesiechoh).

Na het einde van Moesaph zingt de Chazzan de Kaddiesj Tiskabbal.

20.05.1986

48. Het voorlezen uit de Touroh bij de middagdienst

Niet in 1901

Tot de dienst van de Moesaph-Chazzan behoort nog zowel het naar de Biemah dragen van het Seifer-Thouroh, waaruit gelezen zal worden, als het terugbrengen. Eerst daarna vangt de dienst van de Middag-Chazzan aan.

Het oproepen vindt plaats via de inleiding:”Wesigolee” en niet via “wejangazoour”.

De slotberochous bij de “Haftouroh Jounoh” gaan slechts tot de woorden: “Mogein Doowied”

Terwijl de Moesaph-Chazzan het Seifer-Thouroh weer terugbrengt, stelt zich de Minchoh-Chazzan reeds vóór het Ngomoed op, zegt daar eerst (stil) de betr. “Techinnoh” en zodra de H. Arke weer gesloten is en de Moesaph-Chazzan de laatste woorden van “Oewenoechou Joumar” heeft voorgedragen, begint de Minchoh-Chazzan luid met de woorden van de Korbonous “Wajdabbeir” (ook op Shabbos wordt hier slechts het Korban Toomied gelezen, in tegenstelling van bij de Schacharies-dienst waarbij ook het “Korban Shabbos” wordt gelezen. In tegenstelling tot een gewone minchoh-dienst wordt dus het “Korban Toomied” vanaf het ngomoed gelezen en niet vanaf de Biema.

Als de voorlezing van het Korban Tomied gereed is, vangt de Minchoh-Chazzan met de speciale Kaddiesj voor de Minchoh-dienst op Joun Kippoer aan, die melodie is identiek met de Kaddiesj die bij Choepous gezongen wordt, indien daarbij Minchoh wordt geoord.

Daarna volgt het staande Minchoh-gebed (stil) en vóór de herhaling eerst de eerste Pesiechoh. Deze Pesiechoh eindigt bij de woorden: “Wesoukei-ach langawouniem”.

“Eison Hikkier ommoenoseechooh” wordt niet luid voorgedragen, doch door de Chazzan slechts “uitgelaten” zomede de volgende strophe:”Tsedokoh Teichoscheiw”.

Dan volgt de tweede Pesiechoh tot en met de woorden: “Oematsmieach jeschoengoo”.

“Mo-ohow wejochied” wordt weer niet luid voorgedragen, zomede de volgende strophe. Bij deze laatste strophe let de Chazzan er op, dat hij deze uitlaat:
“Bittelolof redoemiem.....Wechajjee”.

Dan de derde Pesiechoh, die eindigt met de woorden “Mechajjee Hameisiem”.

“Ereliem” wordt wederom niet luid voorgedragen, alleen weer “uitgelaten”. Daarna (Gemeente staat op) Jimlouch tot en met de Keil Nooh”.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

“Miecho-eil Mij joomien” wordt eerst door de Gemeente gezegd en daarna luid door de Chazzan herhaald. De Chazzan gaat dan geheel luid verder, na iedere strophe beantwoord door de Gemeente.

De Chazzan let er op, dat de volgende zinnen onderverdeeld:

Hammabiet Lo-orets.....Wattirgad wattifchad
Wengimmou Tsewooh.....Hamscheil Wofachad
Lemoelou Joroetsoe.....Legaddelou Beschachloelof
Nouroh.....Belie jechoeliem Loschoer Oeletsoufeif
Pe-eir Pikkoed..... Peelel Ligbour
Wibbou Riwnon..... Ngeinajiem Melei-ous
Schouchein Ngad..... Magnarietsjem Bietsie-ous
Teiweil Wechol Dooreehoo.....Makdiesjiem Houdou

De stukjes, die worden gezegd*

Vervolgens wordt door de Chazzan de gehele strophe (als bij het begin) Micho-eil Mijomien enz. luid herhaald.

Na –oewechein wordt het gehele stuk KIE RECHOEWOU BOONGAROWOUS geheel doch stil gezegd. De Chazzan zet alsdan de Kedesjoh in. Hoewel een Minchoh-dienst, wordt niettemin de Kedesjoh geheel gezegd als bij Moesaph.

Eileechoh Teloejous Ngeineinoe wordt wel gezegd. De Chazzan laat dit stuk uit bij de woorden: Rachameegoooh Jekkademoe enz. Hij let er vooral op, dat bij de woorden “Tisroumom Minnesoe-eih” gezegd wordt RACHMEEGOOH en vooral niet RACHAMEEGOOH!!!

De vierde Pesiechoh begint bij “Ledour wodour” en eindigt weer bij :
“HAMMELECH HAKKODOUSJ”.

(De Chazzan let opnieuw op, dat hij zingt:

KIE.....MAKDIESJEECHOOH BIKDOESCHOOSEGOOH”)

In 1901 staat voorgeschreven welke Selichous bij de Minchoh-dienst worden gezegd nl.;

Mas-as Kappaj,
Mei-ittegooh Tehiloosie,
Eloukiem al dommie ledommie
en: de Pizzeman.

Deze laatste wordt geheel luidt voorgedragen. De eerste strophe wordt door de Gemeente herhaald; de volgende n i e t. Aan het einde van de Pizzeman wordt de eerste strophe zowel door de Chazzan als door de Gemeente herhaald.

“Eileegoooh Tsoerie” wordt geheel luidt door de Chazzan voorgedragen. De Gemeente antwoordt op de plaatsen, gelijk in het Machzor 5518 staat vermeld. Het stuk eindigt bij de woorden: KEIL MEELECH JOUSCHEIW NGAL KISSEI RACHAMIEM. Vervolgens niet luid “zegour loonoe”. De Chazzan begint hier weer luid bij de woorden: Zerouk ngolleinoe majiem tehouriem enz. Bij de woorden: LIGNEI HASJEIM maakt hij een kleine pauze en dan TITHOOROE. De gehele verdere dienst verloopt dan als bij Schacharies.

Opmerking: Bij de Minchoh-dienst wordt n i e t gedoechend.

Aan het einde van de Minchoh-dienst wordt de Kaddiesj Tiskabbal, wanneer die dag ook SHABBOS is, op? de melodie van de Shabbos-minchoh-dienst gezongen.

16.6.1986

49. Joum Kippoer (Het “slotgebed”)

Hoe het gaat*

Na de uitvoerige beschrijvingen omtrent de verschillende diensten op deze dagen, blijft nu nog slechts het “Nengieloh-gebed” over. Dit gebed is enig in zijn soort, want het wordt slechts eenmaal per jaar uitgesproken en wijkt volledig af van de cyclus der gebeden nl.: Avondgebed, Ochtend-gebed en Middag-gebed. Het is dus in feite een extra extra toevoeging, want we hebben reeds als extra toevoeging het Moesaph-gebed.

1901 is tamelijk kort en slechts woordelijk:

“In het Nengieloh-gebed wordt geen Selichous gezegd, noch door de Kohaniem de zegen uitgesproken (Nisie?-as Kappajim)”.

In werkelijkheid is er toch nog het één en ander over te vermelden. In de Grote Sjoel ging meestal de Opperrabbijn in deze dienst voor en in de andere Gemeente-synagogen de daar standplaats hebbende Rabbijn.

Nadat de Minchoh-Chazzan zijn dienst beëindigd had, ging de “Nengieloh-Chazzan” voor het Ngomoed staan (dus niet van de Biemah) en begon daar Ashrei en Oewoh Letsijoun voor te dragen, gevolgd door Chatsie Kaddiesj, op een speciale compositie, die slechts voor deze dienst gebruikt werd.

Werd de Schemounei Ngesrei van Nengieloh begonnen, dan kondigde de Shammassj af: “WATACHMEINOE”.

Voor de herhaling van dit gebed door de Chazzan begint de eerste en tevens enige Pesiechoh van Nengieloh.

Alle Pizzemouniem worden eerst luid door de Chazzan voorgedragen en daarna steeds door de Gemeente (luid) herhaald.

Is Joum Kippoer ook een Shabbos, dan wordt nog toegevoegd de Pizzeman “Hamawdiel bein Koudesj Legoul” op de melodie, gelijk die op Zaterdagavond gebruikelijk is.

De Seliechoh “Odon Kesikach? Moungeid” wordt dus niet gezegd. Evenmin het daaraan voorafgaande stuk: Al towou bemisjpot ngimmonoe”.

Dus: na de woorden: Keil Meeleg Jousjeiw enz., direct door naar “Touw Hasjeim Lakkoul” waarna de hierboven reeds vermelde Pizzeman-serie begint. Bij “Zegour Beries Awrohom” wordt dit luid door de Gemeente herhaald en aan het slot hetzelfde. “Oowadnoh mei-eerets Touwoh” wordt dus niet luid herhaald.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Is de Chazzan genaderd tot: “We-nee-emar kie wie jirboe joomeegoh” dan let hij er uitdrukkelijk op alsdan te zeggen: “Lechajjiem Touwiem Tachtemeinoe” en vervolgens “Eloukiem Chajjiem Chosmeinoe beseifer hachajjiem”.

Vervolgens het gebed “Oewienoe Malkeinoe” – afhankelijk van hoeveel tijd nog beschikbaar is tot “Nacht” al dan niet iedere Posoek luid voorgedragen en door Gemeente herhaald.

Dan de Kaddiesj Tiskabbal.

Bij “Scheimous” overdekt zich niet alleen de Chazzan doch alle Taleisiem-dragenden zich met hun Tallies. Ieder der zinnen wordt vooraf door de Chazzan gezegd, daarna door de Gemeente herhaald. Bij de woorden “HASJEIM HOE HO-ELOUKIEM” wordt door de Chazzan slechts éénmaal luid voorgedragen en dan door de Gemeente in totaal zeven maal. Bij de zevende keer (dus als de Gemeente reeds zwijgt) herhaalt de Chazzan de zevende maal “luid”.

Aansluitend hieraan wordt dan de H. Arke gesloten en nadat deze gesloten is, wordt één Tekiengoh geblazen.

Opmerking: Indien Jouv Kippoer op Shabbos valt, dient er op te worden toegezien, dat de Shoufor niet eerder aangeraakt worden kan, dan na Scheimous. Ook op de andere dagen van de week is dit wenselijk (“einou metalteil”).

Opmerking: Gelijk door mij reeds op een eerdere plaats naar voren werd gebracht, staat er in de “nieuwe” uitgaven van het Nederl. Israël. Kerkgenootschap een zeer storende fout. Daar wordt nl. vermeld dat de H. Arke eerst gesloten wordt na het blazen van de Tekiengoh. Misschien is dit een minhag van buiten de Moederstad van Israël, doch in Amsterdam zou dit als een ernstige fout worden aangemerkt. Het is opmerkelijk, dat het N.I.K. bij de controle helemaal niet op deze storende fout is gestuit.

In de Grote Synagoge kwam dan de “meest geliefde Chazzan” voor het ngomoed staan (wijlen de Parnas Hechoweir Simon Loopuit) en hij was dan zo geliefd, daar met hem meteen het einde van de lange dag was aangebroken. Hij ging, (zo snel mogelijk) in het avondgebed voor (Op Zaterdagavond zonder “Ledowied Boroech” en in verband met de invallende Soekkous dus ook geen Jousjeiw Beseiser en Oewoh Letsijoun).

Hawdoloh werd uitgesproken over een beker wijn en het licht van een kaars, die de gehele Jouv Kippoer had gebrand en een kaars die aan de eerste was aangestoken.

“Besomiem” slechts indien tevens Moutsie Shabbos.

Vervolgens Ngooleinoe en Kaddiesj Josoum. Einde der dienst.

24.6.1986

50. Uitgaande Jouv Kippoer en verder

De Joodse geest moet zeer flexibel zijn, omschakelingen aan de orde van de dag. De dienst van Jouv Kippoer nauwelijks ten einde en ziet, in de N. Amstelstraat en op het J.D. Meijerplein verschijnen reeds de grote automobielen van de “Gedoulei Haddour”, alle bestuurd door chauffeur in livrei (met beenkappen). Ze hadden van hun lastgevers de uitdrukkelijke instructie gekregen tot op het moment van nacht in hunne resp. garages te

blijven wachten, alvorens uit te rijden, want het zou toch ook weer een te grote blamage geweest zijn, indien de automobielen vóór nacht al ter plaatse zouden zijn aangekomen. En zo kwamen ze dan, de Dion Boutons, de Charrons, de Hotchkiss, Delages, Horch, allemaal veelal Franse of Duitse auto's, verlicht met acetyleen-lantarens, die een wazig beeld verspreidden. Nadat deze "Hooge Heren" dan waren ingestapt (uiteraard met niet weinig bekijks - dat hoort er immers bij), gingen dan de "gewone" mensen huns weegs, doch ook zij, wel wat later, kwamen ook thuis, zij het te voet en onder deze categorie bevonden zich dan de meesten, die de daarop volgende ochtend al weer in sjoel terug waren (liefst wat vroeger) en dat noemde men "Im Gottes Nahmen".

Dan werd thuis de maaltijd begonnen (koffie met kaneel) doch deze maaltijd kenmerkte zich veelal wegens een opmerkelijk gebrek aan rust. De telefoon belde regelmatig want er waren altijd vele verwanten of vrienden die hunne belangstelling wilden tonen en wilden vernemen of !alles! goed verlopen was. Was de maaltijd wat verder gevorderd dan telefoneerden de firmanten van de fa. Joachimsthal om hunne order te mogen boeken voor het "Loelov" (Jeilegoe Michaaïl Elchoojil). Geheel conform Schoelchon Ngoorog. En diegenen, die dan nog genoeg "Kouach" over hadden, die begonnen dan met de eerste handgrepen voor de inrichting van de Soekkooh.

De voorbereiding van het Loofhuttenfeest*

Door de manier waarop de Joden woonden en later gingen wonen, ontstond een geheel ander patroon voor "Soekkous". Vanaf de dagen van wijlen de Commissaris van Politie Philips (Bureau Meijerplein), had zich zo veel voltrokken en zo kon het zijn, dat in plaats van een soekkooh op de begane grond, men tot de zolder van een 4-verdiepingen-huis moest klimmen, alwaar door de vernunftige vinding in het dak genoeg ruimte was verkregen voor een "kosher segag", om maar niet te spreken van de "nood"-soekkous op open balcon, waarbij men nauwelijks met zijn gehele lichaam onder het segag plaats kon vinden.

Ondanks alle trouvailles is niet te ontkennen, dat het aantal soekkous toch sterk afnam. Daar werd dan wel in voorzien door soekkous in beheer van Gemeente en/of inrichtingen, doch de vertrouwde huiselijke soekkous kwam langzaam maar zeker in de verdrukking. Buitendien wie bewoonde nog een huis met ruime tuin, waar dit alles nog kon?

We zijn nog steeds in de dagen tussen Jom Kippoer en Soekkous.
Welke consequenties in de liturgie ?

1901 is heel duidelijk en zegt:

Op de dag na Jom Kippoer wordt geen Tachanoen en geen Lamnetseiach gelezen.

De volgende dagen alleen geen Tachanoen.

Op de eerste dag na Jom Kippoer geldt bij het voorgaan van Ashrei en Oewooh? Letiesjourn, hetzelfde geldt als bij de dag voor Peesach. Gedurende deze 4 dagen wordt geen Tehilliem gezegd en evenmin Shier Hajichoed. Op Shabbos echter wel: SHIER HAKOOWOUD.

Wanneer op één dezer dagen een hoofdpersoon van een besnijdenis aanwezig is, dan wordt na de dagelijkse tempelzang (die dus wel gezegd wordt) ook ps.12 gelezen (Ngal Haschemienies).

Op de Shabbis tussen Jom Kippoer en Soekkous wordt als Haftouroh gelezen "Wadabbair Dowied".

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Op die Shabbos moet de Sjammasj de tijd bekend maken, waarop ingaaende soekkous de dienst zal beginnen.

De dag vóór Soekkous wordt geen “Lamneteiasch” gezegd en ten aanzien van het voorgaan in Ashrei en Oewooh Letsiejoun dezelfde bepalingen als op Ngeeref Peesach.

Indien Soekkous op een Donderdag invalt, dan herinnert de Sjammasj op de dag voor Soekkous bij het ochtendgebed en ook vóór het begin van het Minchoh-gebed, vóór de ingang van het feest, aan de verplichting van “Ngerioof? Tafschielien”

29.6.1986

51. Het Loofhuttenfeest

Een mensenleeftijd is gering in vergelijking met de wereldgeschiedenis. Niettemin kan een mensenleeftijd toch voldoende blijken te zijn om grote veranderingen mee te maken. In Joodse zin daarvoor geldt het begrip ETHROG.

De Ethrog*

In mijn jeugd was het voor het gehele Europese Jodendom één uitgemaakte zaak nl. ETHROGIEM BETROK MEN UIT KORFOE.

Op dit Griekse eiland, waar eertijds, door de Duitse Joden als zodanig aangeduide “UNSER KAISER” zijn lustslot had; op dat eiland groeiden de beste exemplaren.

De mooiste vorm, de mooiste kleur, de grootste gelijkmatigheid, de lekkerste geur.

Dat was een uitgemaakte zaak en daaraan hield men zich.

Ook reputatie is maar een zeer betrekkelijk begrip en vandaag denkt niemand er meer aan de ethrog uit Korfoe te betrekken.

Talmoed-geleerden in Israël (en mogelijk ook daarbuiten) hebben tot stand gebracht, dat de ETHROG, zoals die al die vele jaren in zwang was, in de rariteiten-kast is geplaatst.

De ieder jaar verder opdringende opruk naar “rechts”, waarmee dan tegelijkertijd de interne tegenstelling worden versterkt, bracht ten aanzien van de “ETHROG” tot stand de z.g. geënte en niet geënte exemplaren. Er wordt helemaal niet meer acht op geslagen hoe het uiterlijk is, de gelijkmatige vorm, of de mooie kleur of de goede geur, het speelt geen rol. Geënt of niet geënt, is het enige dat speelt.

Los van het feit, dat door de decimering van de Nederl. Joodse bevolking, de navraag van deze vruchten sterk afnam, ook de geringe religieuze interesse van het Nederl. Jodendom heeft thans de omzet tot een minimum doen dalen. Dankzij ons Opperrabbinaat wordt ieder jaar met kunst en vliegwerk toch voor een (bescheiden) voorraad gezorgd, waarbij gemakshalve over de prijs beter niet dient te worden gesproken, ondanks het lofwaardig verschijnsel, dat ditzelfde Opperrabbinaat ook uit eigen kas nog bijspringt.

Opstellen heer A.H. Veder, 1985-1986

Ik herinner me nog, dat in de oorlog 1914/1918 de aanvoer van Ethrogiem stagneerde en dat dankzij de Hortus Botanicus te Amsterdam één exemplaar ter beschikking kon worden gesteld aan wijlen de Opperrabbijn A.S. Onderwijzer z.g.

Wat was dat dan allemaal eenvoudig, toen ik voor het eerst van mijn leven Soekkous in 1943 in Paramaribo vierde en slechts naar de grote tuin rondom de Synagoge hoefde te gaan, om alle 4 MINIEM te plukken, resp. snijden.

N.B. Voorlopig wil ik hiermede mijn opstel-serie tijdelijk onderbreken. Voor een onderzoek wordt ik in een ziekenhuis opgenomen. Ik hoop echter t.z.t. weer de draad van het gesprek te mogen en kunnen opnemen.